

**T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

**ELMALILI YUSUF SİNAN-I ÜMMÎ'NİN (v.1067/1657)
TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Said Ahmet ŞİRİN

**T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

ELMALILI YUSUF SİNAN-I ÜMMÎ'NİN (v.1067/1657)

TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Said Ahmet ŞİRİN

Danışman

Prof. Dr. Abdülhakim YÜCE

VAN-2012

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından **TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI,**
TASAVVUF BİLİM DALI'nda YÜKSEK LİSANS / olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan :

Üye (Danışman) : Prof. Dr. Abdülhakim YÜCE

Üye : .....

Üye : .....

Üye : .....

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... / .... / 2012

Doç. Dr. Zeki TAŞTAN

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR.....	IV
1. GİRİŞ: KONUNUN AMACI, ÖNEMİ ve KAPSAMI	1
2. 16. VE 17. YÜZYILDA ANADOLU'DA TASAVVUFÎ HAYATA BAKIŞ.....	3
2.1. Tarîkâtlerin Genel Durumu	3
2.2. Dönemin Önemli Tasavvufî Olayları	6
2.3. Halvetîlik	9
2.4. Halvetiyye.....	8
3. SİNAN-I ÜMMÎ'NİN (1567 /1657) HAYATI ve ESERLERİ.....	11
3.1. HAYATI	11
3.1.1.Doğumu, Adı ve Mahlası.....	10
3.1.2.Ailesi.....	12
3.1.3 İlmî Şahsiyeti.....	13
3.1.4. Silsilesi.....	15
3.1.5. Fazîletleri, İbâdet Hayatı, Takvâsı, Zühdü, Adanmışlık Uğruna Verdiği Mücadeleler.....	16
3.1.6. Türbesi.....	19
3.1.7.Hocası Eroğlu Nuri (v. 1603).....	20
3.2. ESERLERİ	20
3.2.1. Kutbü'l- Meâni.....	20
3.2.2. Divân-ı İlâhiyat	21
3.3. TALEBELERİ.....	24
3.3.1. Niyazî Mısırî (v. 1694).....	25
3.3.2. Muslihuddin Mustafa Uşşâkî.....	28
3.3.3. Şeyh Muhammed Askerî:	29
3.3.4. Şeyh Ahmet Matlaî	30
3.3.5. Müftî Derviş.....	31

4. SİNAN-I ÜMMÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ	32
4.1. Vahdet-i Vücûd	33
4.2. Vahdet-Kesret.....	35
4.3. Zâhir-Bâtın	37
4.4. Fenâ-Bekâ	40
4.5. Cemâl-Celâl.....	41
4.6. İrfan-Ârif	43
4.7. Tevekkül.....	44
4.8. Mürşit-Derviş	46
4.9. Aşk, Muhabbet	47
4.10. Yakîn.....	50
4.11. Gönül, Kalp, Dil	51
4.12. Seyru Sülûk.....	53
4.13. İnsan-ı Kâmil.....	56
4.14. Vuslat	57
4.15. Nefs.....	58
4.16. Zikir	60
4.17. Devrân ve Semâ.....	62
4.18. Devir Nazarîyesi.....	65
4.19. Sinan-ı Ümmî'nin tasavvûfî görüşleri ile ilgili genel değerlendirme.....	65
5. SONUÇ	73
6. KAYNAKÇA	75
7. ÖZET / ABSTRACT	80
8. EKLER.....	81

ÖNSÖZ

İslam'ın ilk yıllarından beri, Allah'a yakın olma ve onun hoşnutluğunu kazanma isteği doğrultusunda başta Peygamber Efendimiz olmak üzere Sahabeler ve sahabelerden sonra gelen İslam'ın önde gelen büyükleri, hep Allah'ı arama, onun rızasını kazanma, onun rızasını kazanma yollarını keşfetme gibi arayışlar içerisinde olmuşlardır. Tasavvuf'u, Allah'ın rızasına mazhar olmak için dünyaya bağlanmamak ve âhîret yörüngeli yaşamak şeklinde özetlersek, yukarıda bahsettiğimiz arayışı ve dolayısıyla tarih boyunca mutasavvıfların hayatlarını daha iyi anlayabiliriz. Mutasavvıflar, Peygamber Efendimizden başlayarak, Sahabe, Tabiin ve sonraki dönemlerde yüzlerce insan Allah'a varmanın ve insan-ı kâmil olmanın yollarını aradılar. Bu uğurda çileler çektiler, yolculuklar yaptılar, tenkitlere maruz kalıp şiddetli tartışmalara giriştiler, hatta Hallac-ı Mansur gibi şehitler verdiler. Bu arada ortaya koydukları eserler bizim için yol gösterici ve ufuk açıcı birer rehber oldu. Bu şahsiyetlerden birisi de Antalya'nın *Elmalı* ilçesinde yaşamış olan Elmalılı **Yusuf Sinan-ı Ümmî**'dir.

Sinan-ı Ümmî, XVI. asrın son yarısı ile XVII. asrın ilk yarısında yaşamış olan ve tasavvuf tarihinde önemli yeri bulunan bir şahsiyettir. **Sinan-ı Ümmî**'yi daha önemli yapan husus ise, halîfeleri arasında **Niyâzî Mısırî**, **Askerî**, **Müftî Derviş** ve **Muhammed Uşşâkî** gibi mutasavvıf şairlerin yer almasından kaynaklanıyor. **Sinan-ı Ümmî** mutasavvıf, mürşid, âlim, müderris, şâir olarak devrinde pek sevilip sayılmıştır. Şöhreti ve irşâd faaliyetleri saraya, İstanbul'a kadar yayılmıştır. Yaşlılığında, devlet büyüklerinin isteği üzerine halifesi Niyazi-i Mısri ile birlikte, oğlunu İstanbul'a göndermesi, bunun bir göstergesidir.

Osmanlı dönemindeki tarîkâtlerin en yaygını olan *Halvetiyye* tarîkâtinin *Ahmediyye* koluna mensup olan **Sinan-ı Ümmî**, hem bir şair hem de bir sûfidir. Ne yazık ki kendisi ile ilgili çalışmaların yetersiz olması nedeniyle bu güne kadar kendisi ve tasavvûfî görüşleri hakkında bilimsel bir çalışma yapılmamıştır. Buna ilaveten, “**Ümmî Sinan**” lâkaplı bir başka sûfî ile karıştırılmış ve yıllarca ilim çevrelerinde bile ona gerekli ilgi gösterilememiştir.

Türk Tasavvuf tarihinde “**Ümmî Sinan**” lakaplı iki ayrı sūfî şair bulunmaktadır. Bunlardan biri bizim tasavvûfî görüşlerini konu edindiğimiz **Elmalılı Yusuf Sinan-ı Ümmî**, diğeri ise *Halvetiyye*’nin *Ahmediyye* kolunun *Sinâniyye* şubesine mensup **İbrahim Sinan Ümmî**’dir (v. 958/ 1568). Bu iki zât, zaman zaman birbirine karıştırılmaktadır. **Sinan-ı Ümmî**, zaman zaman kendi eserlerinde **Ümmî Sinan** ismini kullanmış olsa da, biz çalışmamızda **Sinan-ı Ümmî** ismini kullanacağız.

Yusuf Sinan-ı Ümmî’nin Türkçe olarak yazılmış iki eseri vardır. *Kutbu’l Meânî* ve *Divan-ı İlâhiyyât*. *Kutbu’l Meânî*’de daha çok tasavvuf ve devir nazariyesine dair ifadeler yer almaktadır. *Divan-ı İlâhiyyât*’ta ise kaleme almış olduğu ilahilerini ihtiva etmektedir. Tasavvuf edebiyatımız içinde haklı bir yer edinmesinde saydığımız bu iki eserin büyük etkisi olmuştur. *Divan-ı İlâhiyyât*’ta iki yüze yakın ilahi yer almaktadır. Edebiyatçı **Azmi Bilgin**, **Sinan-ı Ümmî**’nin Divânı’nı “*Ümmî Sinan Divanı*” ismiyle neşretmiştir.

Kutbu’l Meânî üzerine yapılmış tek çalışma ise **Mehmet Erdem**’in “*Sinan Ümmî ve Kutbü’l-Meanî İsimli Risalesi Üzerine Bir İnceleme*” adlı Yüksek Lisans Tezi’dir. Ayrıca yine edebiyat sahasındaki araştırmalarıyla **Cemal Kurnaz** ve **Mustafa Tatçı**’nın gayretleri takdire şâyândır. “*Elmalı’nın Canları*” ile **Mustafa Tatçı**, “*Ümmî Sinan Hayatı Ve Şiirleri*” ile **Cemal Kurnaz** (Mustafa Tatçı ile birlikte) mutasavvıf şairimize sahip çıkan araştırmacılarımızdır. Tasavvuf alanında ise **Ahmet Ögke** “*Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*” isimli eserinde *Elmalı*’da yetişmiş mutasavvıfları konu edinmiştir.

Çalışmamızda **Sinan-ı Ümmî**’nin yaşamış olduğu 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında Anadolu’daki sosyal, kültürel, dini, edebî hayat ile tasavvûfî hayatı araştırdık. *Elmalı* gibi devrin ilim ve kültür bölgelerine yakın olmayan bir bölgenin adeta bir ilim havzası haline gelmesinde **Sinan-ı Ümmî**’nin tasavvûfî görüşlerinin etkisinin ne denli önemli olduğunu tesbit ettik. Şüphesiz bu konuda yazılmış eserler, makaleler mevcuttu. Ancak **Sinan-ı Ümmî** tasavvûfî görüşleri adına bilimsel bir eserin olmayışı bizi bu çalışmaya sevk etti. Amacımız gelecek nesillerin Anadolu’da yaşamış olan mutasavvıfları tanınması ve onların eserlerinden istifade etmesidir.

Bir giriş ve üç ana bölümden oluşan çalışmamızın Giriş bölümünde, konunun amacı, önemi ve kapsamı hakkında bilgiler verdik.

Sinan-ı Ümmî'nin hayatı ve eserlerini incelediğimiz ikinci bölümde, önce doğumundan başlamak üzere ailesi, tarîkati, silsilesi, hocası, talebeleri, vefâtı ve türbesi ile ilgili kısa bilgiler verdik. Bu bölümün ikinci kısmında, onun eserlerini kısaca tanıtarak, şekil, tür, dil ve anlatım özellikleri bakımından değerlendirmeye çalıştık. Yine bu bölümün üçüncü kısmında talebeleri hakkında kısa bilgilere yer verdik.

Üçüncü bölümde, tasavvufun belli başlı konuları hakkında **Sinan-ı Ümmî**'nin görüşlerini inceledik. Burada ise öncelikle insan, kalb ve nefis gibi özel konulardan yola çıkarak, tasavvuf eğitiminin daha genel konularında mutasavvıfımızın görüşlerini tespit etmeye çalıştık.

Babasının görevi ve annesinin ilim ve hicret aşkı münasebetiyle çocukluğu ve gençliği Elmalı'da geçmiş birisi olarak, üzerimde küçüklüğümde beri taşıdığım **Sinan-ı Ümmî** Hazretlerine karşı vefâ borcu, bu çalışmamda beni motive eden en önemli sebep olmuştur. Çalışmamda dil ve edebiyat yönüyle yardımcı olan değerli Edebiyatçı arkadaşım **Dr. Bayram ÖZFİRAT**'a, kıymetli tavsiyeleriyle beni yönlendiren, eserlerinden fevkalâde istifade ettiğim değerli araştırmacı **Yrd. Doç. Dr. Mustafa TATÇI**'ya ve kaderin tevâfuk olarak Van'da karşılaştırdığı, *Elmalı* havzası mutasavvıflarını araştırmış, kendisinden Tasavvuf dersi alma bahtiyarlığına erdiğim, kıymetli hocam **Prof. Dr. Ahmet ÖĞKE**'ye, çalışmalarım sırasında bana rehberlik eden danışman hocam **Prof. Dr. Abdulkakim YÜCE**'ye şükranlarımı arz ederim.

Said Ahmet ŞİRİN

Van - 2012

KISALTMALAR

a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.y.	:	Aynı yazar
b.	:	İbn
Bk.	:	Bakınız
ev.	:	Çeviren, tercüme eden
D.İ.A.	:	Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Fak.	:	Fakültesi
H.	:	Hicrî
Haz.	:	Hazırlayan
h. no	:	Hadis numarası
Hz.	:	Hazret-i
İ.A.	:	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
Ktp.	:	Kütüphânesi
k.v	:	Kerremallâhu vecchêhû
Ün.	:	Üniversitesi
M.	:	Milâdî
v.	:	Vefâtı
v.b.	:	ve benzer
v.d.	:	ve devamı
vr.	:	Varak
vs.	:	Vesâire
Yay.	:	Yayınları
Yzm.	:	El yazması

1. GİRİŞ: KONUNUN AMACI, ÖNEMİ ve KAPSAMI

Bu araştırmamızda Osmanlı döneminde en yaygın tarîkâtlardan olan *Halvetiyye* tarîkâtinin *Ahmediyye* koluna müntesip sûfî şâirlerden biri olan **Sinan-ı Ümmî**'nin tasavvufî görüşlerini inceledik. Bu vesileyle Yunus tarzında eserler yazan müellifin **Türkçe**'nin en yalın örneklerinden sayılabilecek şiir ve nesirleri ışığında, XV. ve XVI yüzyılda Osmanlı'nın önemli bir ilim ve kültür merkezi konumuna yükselmiş *Elmalı* yöresinde yaşanan fikrî, edebî ve tasavvufî yansımalarını günümüz bilim insanlarının dikkatine sunmayı amaçladık.

Elmalı, Anadolu'nun belli başlı kültür merkezlerine uzak olan bir belde olmasına rağmen, XV ve XVI. yüzyıl Osmanlı'sında önemli bir kültür merkezi konumuna yükselmiştir.

Elmalı'da, başta, **Hacı Bektaş-ı Velî** ocağını uyandıran **Abdâl Musâ** ve *Halvetiyye* çerağını uyandıran **Vâhip Ümmî** olmak üzere pek çok mutasavvif şahsiyet yetişmiştir. Ortaya koydukları eserlerle, gerçekte, bölgenin bir kültür havzası olmasını sağlayanlar da, bu gönül ve aşk adamlarıdır. Yörede bu zatlardan başka, *Horasanmelâmet* kültürünü yaşatan **Haydar Baba, Debbâğ (Tabak) Baba, Kepçe Baba, Çoban Baba, İsmail Eren, İshak Dede, Mahmut Dede** (v.b.) gibi pek çok “*baba*” ve “*ocak*” bulunmaktadır. Türk toplumunun sosyal çitasını oluşturan bu **Horasan** erenlerinden topluma yansıyan kültürün izleri, bugün bile mevcuttur.¹

Ahmediyye'nin pîri **Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn Marmaravî**'nin² (v. 910/1505) halifesi **Elmalı Vâhip Ümmî** (v. 1004/1595)³, tasavvuf tarihi, düşüncesi ve Türk Tasavvuf tarihi alanında *Abdülvahablî sûfiler*⁴ ekolünün öncüsü olup, *Elmalı* toprağına atılmış bir ilim ve irfan çekirdeği konumundadır. Araştırma konumuz olan **Sinan-ı Ümmî**'de **Vahip Ümmî**'nin yetiştirdiği **Eroğlu Nûri**'nin (v.1603) talebesidir. *Elmalı* ve çevresi işte bu zatlar ve bunların yetiştirdiği sûfî şâirlerle XVI.-XVII.

¹ Mustafa Tatçı, *Elmalı'nın Canları*, H Yayınları, İstanbul 2008, s. 14.

² Bk. Ahmet Ögke, *Yiğitbaşı Velî Ahmet Şemseddîn Marmaravî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2006.

³ Bk. Ali Torun, *Vâhib Ümmî Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987.

⁴ Tatçı, *Elmalı'nın Canları*, s. 6.

asırlarda kültür tarihimiz açısından oldukça önemli ve dikkat çekici bir bölge haline gelmiştir.

Elmalı, bu karakteristik yapıyla esasen kültür tarihçilerinin, halk bilimcilerinin, sosyologların, edebiyat ve tarih araştırmacılarının incelemesi gereken özelliklere sahip önemli bir “*kültür havzası*”dır.⁵

Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn Marmaravî tarafından yetiştirildikten sonra memleketi Antalya'nın *Elmalı* ilçesine gönderilen mutasavvıf şair **Vâhip Ümmî**, bir kültür çekirdeğidir. Bu şahsın etrafında oluşan kültür dairesi içinde, **Eroğlu Nûri** başta olmak üzere **Sinân-ı Ümmî** ve onun yetirtirdiği **Niyâzî-i Mısrî**, **Çavdaroğlu Müftî Derviş**, **Gülâboğlu Muhammed Askerî**, **Muslihüddin Mustafa Uşşâkî**, **Ahmed Matlaî** gibi beş büyük sûfî şair ile **Sinân-ı Ümmî'** nin oğulları **Süleyman Hakîrî** ve **Selâmî Halil**; **Mazharî** ve **Süleyman Hakîrî** tarafından yetiştirilen başta Kulalı **Nüzûlî** olmak üzere diğer Sûfî şâirler bulunmaktadır. Bunlar şimdiki bilgilerimize göre on kişiden fazladır ve bunların her biri, bir divân tertip edecek kadar şiir yazmışlardır.

Bu araştırmamızda tasavvûfî düşüncede çok önemli bir yere sahip olmakla birlikte yeteri kadar tanınmayan Türk Tasavvuf Edebiyatı'nda “İkinci Yûnus” olarak adlandırılan **Niyâzî-i Mısrî**'nin müşidi, şeyhi ve hocası olan **Sinân-ı Ümmî**'nin tasavvûfî düşüncesini ele almaya çalıştık.

Araştırmamız, iki eseri bulunan **Sinân-ı Ümmî'nin** “*Divan*” ve “*Kutbu'l-Meânî*” adlı kitaplarında ortaya koyduğu tasavvûfî görüşlerini kapsamaktadır. Bu iki eser dışında araştırmamızın diğer ana malzemesini, **Sinân-ı Ümmî** ile ilgili kaynaklar ve müellifimizle ilgili daha önce yapılmış çalışmalar oluşturmaktadır.

⁵ Tatçı, *Elmalı'nın İrfan Ocakları: Bektaşilik ve Halvetilik Üzerine Bir Değerlendirme, Elmalı İrfan ve Sevgi Şehri Sempozyumu*, (Editör: Bilal Kemikli) Akdeniz İletişim Ve Kültür Derneği, Antalya, 2009, s. 52.

16. VE 17. YÜZYILDA ANADOLU'DA TASAVVUFÎ HAYATA BAKIŞ

2.1. Tarîkâtlerin Genel Durumu

Osmanlı devleti, kuruluşundan itibaren yöneticilerle tarîkât erbâbının yanyana olduğu bir görünüm arz etmektedir. Hatta Anadolu ve Rumeli'de İslam'ın yayılmasında **Gâziyân-ı Rûm, Ahîler, Abdalân-ı Rûm** gibi tasavvûfî çevrelerin büyük etkisi olmuştur.⁶

XV. asırdan itibaren bilhassa tasavvuf ilmî kuvetli olarak yayılmış, hudutların genişlemesi nisbetinde muhtelif tarîkat zümreleri Osmanlı topraklarında yerleşerek mesleklerini neşretmeye başlamışlardır.⁷

Osmanlı padişahlarıyla devlet adamları, tarîkât erbâbına lazım gelen hürmeti fazlasıyla göstermişler, namlarına tekkeler açtırıp vakıflar yaptırmışlardır. Padişahlar sefere giderken onların bazılarında gazâ kılıcı kuşanmışlar, bazı şeyhleri ve müridleride beraberlerinde seferlere götürmüşlerdir.⁸

Kanûnî devrine ait tahrir defterlerine göre Anadolu eyaletinde 623, Karaman'da 272, Rumeli'de 205, Diyâribekir'de 57, Zülkadriyye (Dulkadıroğulları)'de 14, Paşa livasında 4 zaviye bulunmakta idi.⁹

XVII. yüzyıl Osmalı toplumunda tarîkâtler penceresinden bakıldığı zaman görülen manzara şöyledir:

- a. Toplumda tarîkatlerin tesir ve yaygınlığı artmaktadır.
- b. Tarîkâtler değişik yerlerde kurulan kol ve şubelerle mürîd halkalarını genişletmektedirler.
- c. Osmanlı ülkesinde düşünce hürriyetinin bir meyvesi olarak, İbn Arabî'nin, Şeyhu'l-İslam İbni Kemal'in fetvâsıyla aklanmasından sonra özellikle şiir ve edebiyatta "vahdet-i vücud" fikri yaygınlaşmıştır.
- d. Tarîkâtlerin ayrılmaz parçası haline gelen ve mûsikî ile iç içe olan sesli zikir meclislerinin dini sınırları aşır aştığı tartışılmaktadır.¹⁰

⁶ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s.89-102, T.T.K Yay., Ankara 1959; Ayrıca bk. Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Sûfler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İstanbul 2003, s. 22-24.

⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 343, T.T.K. Yay., Ankara 1983, 3. Baskı.

⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, III, 348

⁹ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 152.

Bütün alanlarda bir gerileme olmakla beraber, bu dönemde önemli bazı tasavvuf ricâli de yetişmiştir. Bunların başlıcaları:

1. **Sünbül Efendi (v.939/1529)**, Halvetiyye'nin Sünbülüye kolu kurucusu Çelebi Halife'nin halifesidir.
2. **Lâmî Çelebi (v.939/1532)**, Emir Ahmed Buhârî aracılığıyla Nakşî'dir.
3. **Hayreddin Tokâdî (v.940/1533)**, Şâbân-ı Velî'nin müşidi olan bu zât, Halvetiyye'nin önde gelen şahsiyetlerindendir.
4. **Ahmed Sarbân (v.952/1543)**, Melâmî olup, Hayrabolulu'dur.
5. **Muslihuddîn Mûsâ Merkez Efendi (v.959/1551)**, Halvetî olup, Sünbül Efendi'nin mürîdidir.
6. **Sofyalı Bâli Efendi (v.960/1552)**, Fususü'l-Hikem şarihi olarak bilinen Sofyalı Bâli Efendi, aslen bugünkü Arnavutluk sınırları içinde olan Ustrumca'da doğduğu halde ömrünün büyük bir bölümünü Sofya'da geçirdiği için Sofyalı nisbesi ile tanınmıştır.
7. **İbni İsâ Saruhânî (v.967/1559)**, Bayrâmî'dir. Bayrâmiyye'nin Şemsiyye kolunun İseviyye dalının kurucusudur.
8. **Abdülmecid Şirvânî (v.972/1564)**, Şirvan'da doğdu. Mevlânâ Şehkubâd'ın mürîdidir.
9. **Şeyh Şâbân-ı Velî (v.976/1568)**, Halvetiyye'den Şâbâniyye'nin kurucusudur.
10. **İbrahim Ümmî Sinan (v.976/1568)**, Halvetiyye'nin Sinâniyye'nin kurucusudur.
11. **Beşiktaşlı Yahyâ Efendi (v.977/1569)**, Trabzon'da doğmuştur. Aslen Amasyalıdır. Beşiktâşî müderris Yahyâ Efendi; İbn-i Ömer el-Arabî, Yahyâ bin Ömer Beşiktâşî ve Molla Şeyhzâde gibi isimlerle tanınmıştır.
12. **Hüsameddîn Uşşâkî (v.981/1573)**, Halvetî'dir.
13. **Üftâde Hazretleri (v.988/1580)**, Celvetiyye'nin Pîri, Aziz Mahmud Hüdâî'nin müşididir.
14. **Hızır Dede (?)**, Üftâde Hazretleri'nin Şeyhi.
15. **Haşimî Seyyid Emir Osman (v.1003/1594)**, Melâmî Bayrâmî'dir.

¹⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkâtler*, Dergâh Yay.,7. Baskı, İstanbul 2006, s. 157; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarîkatler ve Tekkeler*, II, Uludağ Yayınları, Bursa 1990, ss. 176-177.

16. **Şemseddin Sivâsî (v.1006/1597)**, Halvetiyye'nin Şemsiyye kolu Pîridir.
17. **Bosnalı Ali Dede (v.1010/1601)**, Bosna'nın Mostar kasabasında doğdu. Dinî ilim tahsilinden sonra tasavvuafa ilgi duyarak Halveti şeyhlerinden Bosnalı Bâlî Efendi'nin halifesi Nûreddinzâde'ye intisap etti.
18. **Seyyid Seyfullah Nizamoğlu (v.1010/1601)**, İbrahim Ümmî Sinan'ın halifesi.
19. **Ramazan Mahfî Efendi (v.1025/1616)**, Halvetiyye'nin Ramazâniyye kolu kurucusu.
20. **Cünûnî Ahmed Dede (v.1030/1621)**, Karaman'da doğdu. Mevlevîdir.
21. **Olan Şeyhi İsmail Mâşûkî (v.1035/1626)**, Bayrâmîdir.
22. **Aziz Mahmud Hüdâî (v.1038/1628)**, Sivrihisar'lıdır. Celvetîdir.
23. **Ankaravî İsmail Rusûhî (v.1041/1630)**, Mesnevî Şârihi, Galata Mevlevîhanesi Şeyhidir.
24. **İsmail Rûmî (v.1042/1631)**, Anadolu'ya Kadîriliği getiren şahıstır.
25. **Abdülmeceid Sivâsî (v.1049/1639)**, Halvetîdir.
26. **Abdullah Bosnavî (v.1054/1644)**, Bosna'lıdır. Fusûs Hikem Şârihidir.
27. **Abdulahad Nûri (v.1060/1651)**, Halvetiyye'den Sivâsiyye'nin kurucusudur.
28. **Cemaleddin Mahmud Hulvî (v.1064/1654)**, "*Lemezâtü'l-Hulvîyye ez Leme'ât-ı Ulviyye*" adlı eseri, Halvetiyye yolunun ana başvuru kaynağı sayılabilecek değerde bir eser olup, tarikatın esasları ve İslâm coğrafyasına yayılan kolları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bunun yanısıra, tasavvufî şiirlerini biraraya topladığı mürettep "*Dîvân*"ı ile "*Mefâtîhü'l-İ'câz fî Şerh-i Gülşen-i Râz*" adlı eser üzerine yazdığı "*Câm-ı Dil-nüvâz*" adlı Türkçe muhtasar tercümesi de, bu sahada meşhur olan diğer önemli eserleridir.
29. **Olan Şeyhi İbrahim Efendi (v.1065/1654)**, Halvetiyye'nin Ahmedîyye şubesine mensuptur.
30. **Câhidî Ahmed Efendi (v.1070/1659)**, Uşşâkiyye'nin Câhidiyye kolu kurucusudur.
31. **Sarı Abdullah Efendi (v.1071/1661)**, Melâmî-Celvetîdir.
32. **Gaybî Sun'ullah (v.1072/1662)**, Kütahya'lıdır. Halvetîdir.
33. **Karabaş Ali Efendi (v.1097/1685)**, Karabaşîyye'nin kurucusudur.

34. **Açıkbaş Mahmud Efendi (v.1077/1666)**, Diyarbakır'da doğmuştur. Nakşî'dir
35. **Osman Fazlı İlâhî (v.1102/1691)**, Bulgaristan sınırları içerisindeki Şumnu'da doğmuştur. Celvetî'dir.
36. **Selâmî Ali Efendi (v.1104/1692)**, Muğla'da doğmuştur. Celvetî'dir.
37. **Niyâzî-i Mısrî (v.1105/1694)**, Mısıriye'nin kurucusu olup Elmalılı Yusuf **Sinan-ı Ümmî**'nin halifesidir.

Bu dönemde Mısır bölgesinde **İmam Şa'rânî (v.973/1565)** ve **Abdurrauf Münâvî (v.1031/1620)**, Hind bölgesinde ise Nakşibendîlik'in büyük ismi **İmam Rabbânî (v.1034/1625)** dikkat çekmektedir. Osmanlı ülkesindeki tasavvûfî cereyanlarda özellikle **İbn Arabî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Yûnus Emre** ve **Ahmed Yesevî**'nin önemli etkisi görülmektedir.¹¹ Kaleme alınan eserlerde de genel olarak yukarıda saydığımız mutasavvıfların etkileri görülür.¹²

2.2. Dönemin Önemli Tasavvûfî Olayları

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki siyasi yapı bu dönemdeki tasavvuf edebiyatı büyük ölçüde etkilemiştir. Bu döneme kısaca değinirsek: Osmalı devleti, idarî açıdan eyaletlere taksim edilmiştir. Eyaletler sancaklardan oluşmaktadır. Bu dönemde Anadolu'daki eyaletler, Anadolu, Adana, Karaman, Erzurum, Kars, Diyarbakır, Maraş (Zülkadriye), Rum (Sivas), Van, Halep, Çıldır, Kaptanpaşa şeklinde sıralanabilir. Bu eyaletlere bağlı olan sancaklar tarih içinde değişikliklere uğramıştır.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde dokuz Osmanlı Padişahı tahta oturmuştur. Bu padişahlar ve hüküm sürdükleri tarihler sırasıyla şöyledir: Sultan I. Ahmed (1603-1617), Sultan I. Mustafa (I. Kez:1617-1618, II. Kez: 1622-1623), Sultan II. Osman (1618-1622), Sultan IV. Murad (1623-1640), Sultan İbrahim (1640-1648), Sultan IV. Mehmed (1648-1687), Sultan II. Süleyman (1687-1691), Sultan II. Ahmed (1691-1695), Sultan II. Mustafa (1695-1703).¹³

¹¹ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yay. 10. Baskı, Ankara 2007, s. 338-356.

¹² Bkz., Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yay., İstanbul, 2006, ss. 29-35.

¹³ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Sûfîler, Devlet ve Ulemâ*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 39-40.

XVII. yüzyılda yaşanan tasavvûfî olaylar genel olarak zikir şekilleri ile ilgilidir. Bu konuda *Sivâsîler* ve *Kadızedeliler* arasındaki tartışma dönemin en etkili tasavvûfî olaydır. Tarîkâtlerin zikir usullerinden kısaca değinmek istiyoruz.

Tarîkât ehlinin ve sûfî cemaatlerinin bir yerde toplanıp şeyh veya halifesinin gözetiminde “Allah, Allah hû hû, hay hay gibi” belli ibareleri belli bir hareket düzeni içinde ve belli sayıda söylemelerine *tarîkât ayînî*, *semâ*, *hadra* ve *deverân* gibi isimler verilir. Bu çeşit söylenen sözlerin ve hareketlerin ritmik (ahenkli) olması gerekir. Bu tür zikirlerde bazen ney, kudüm ve def gibi enstrumanlar da kullanılır.¹⁴

Tarîkâtlarda zikir, *deverânî*, *kıyâmî* ve *kuûdî* olup *semâ* denilen *Mevlevîler’e* has, bir zikir usûlü daha vardı. *Halvetiler’le Kâdîriler* devr yaparak ayakta durdukları yerde, *Nakşîbendiler* oturarak zikir ederlerdi. *Bektâşîler* ile *Melâmîler’de* ise zikir esâsı, sohbet üzerine olduğundan bunlar yukarıdaki üç zümreden birine dâhil değillerdi.

Tarîkâtlardaki devir ve raksın haram olduğuna dair İbn Kemal ve Ebu’s- Suûd Efendi’nin fetvâları varsa da, bunların zamanında tarîkât erbâbına dokunulmamış ve bu fetvâlara karşı sûfiyye ricâlî de devr suretiyle zikrullahın meşru olduğuna dair müteaddit eserler yazarak bunlara cevap vermişler ve *Mevleviyye* ricâlî de “semâ”ın haram olmadığını iddia eden risaleler kaleme almışlardı.¹⁵

XVII. asrın başlarından itibaren, o zamana kadarki dinî ve fikrî hoşgörüden yoksun ve tasavvuf ehline gereğinden fazla düşmanlık eden bir vâizler sınıfı ortaya çıktı. Bunlar devletin türlü alanlarda geri kalışını, halkın dinden uzaklaşarak Hz. Peygamber döneminden sonra ortaya çıkmış bir takım bidatler benimsemiş olmasına bağlıyorlardı. Bu vâizler, cahil halkı okşayan konuşmalar yaparak, kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardır. Bu sırada genellikle aydınlara hitap eden ve oldukça hoşgörülü olan mutasavvıflara karşı düşmanca bir tavır takınmışlardır. Önceleri karşıt görüşleri açıklayan kitap ve risalelerle yapılan tartışmalar, bu asrın ortalarına doğru İstanbul’da eyleme dönüşmüş, hükümetlerin aczi, saray ağalarının bu vaizlerle işbirliği yapmış olmaları, içinden çıkılması güç bir ortam oluşturmuştur.¹⁶

¹⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2005 s. 393; Ayrıca bk. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., 3. Baskı, İstanbul 2005, s. 728-730; ayrıca Zikir usulleri ile ilgili bk., Sadık Vicedânî, *Tomar-ı Turûk-ı Aliyye*, Enderun Kitabevi, Haz. İrfan Gündüz, İstanbul 1995, s. 181.

¹⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, III, 349-350.

¹⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, III, 349-350.

Tarîkât mensuplarına yapılan saldırılar sonucunda *Mevlevî* ve *Halvetî* tekkelerinde ayinler yapılamaz olmuş, bazı tekkeler basılmış, kimi dervişler tecdid-i imana zorlanmış ve tarâkât ileri gelenlerinden bazıları ölümle tehdit edilmişlerdir.

Bu vâizlerin önderi, 1582-1635 tarihleri arasında yaşamış olan Kadızâde Mehmet Efendi'dir. Taraftarları kendilerine *Kadızâdeler* demektedir. Hitabet kabiliyetiyle ön plana çıkmış ve 1631'de de Ayasofya Camii vaziliğine getirilmiştir. Mehmet Efendi, *Semâ* ve *Deverân* edenleri aşağılayan konuşmalar yapmaktaydı. Buna karşı Sivâsî Efendi ve İsmail Dede gibileri “*evliya ve tarâkâti inkâr eden mühlid ve zındıktır*” diyorlardı.¹⁷

XVI-XVII. yüzyıllarda Osmanlı toplumunda göze çarpan diğer bir tasavvûfî olay da *Kalenderîlik*'tir. XI. yüzyılda İran ve Mâverâünnehir bölgesinde *Melâmîlik* akımının eski Hind ve İran mistik telakkîleriyle karışması sonucu oluşmaya başlayan ve X. asırda tasavvûfî bir cereyan olarak belirginleşen *Kalenderîlik*, bu çevrelerden aldığı iki önemli nazariyeye dayanıyordu. Bunlar, fakr ve tecerrüd idi. Mensuplarının kıyâfetleri, yaşayışları ve hatta ahlâki anlayışları şer-i ahkâma ve geleneğe çok aykırıydı. *Kalenderîler* saç, sakal ve bıyıklarını traş ederek kendilerine özgü bayrak ve dümbeleklerle şehir şehir gezerlerdi. Çoğunluğu dînî yaşantıdan uzak bekâr serserilerdi. Daha sonraları *Kalenderîlik*, *vahde-i vücûd*, *Şîilik* ve *Hristiyanlık*'ın bir halitası haline geldi.¹⁸

Sadece XVI. yüzyılda *Kalenderîler*'in kalabalık sayıda katıldığı üç büyük isyan hareketi vardır. XVI ve XVII. asırlarda sık sık toplum düzenini bozma, devlete isyan ile ahlaksızlığın, *Şîilik* ve bâtil inançların yayılması gibi nedenlerle devlet tarafından tâkibata uğratılmışlar, tutuklatılmış ve sürgün edilmişlerdir.¹⁹

¹⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, III, 355; Ayrıca bk. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 449; Sivâsîler ile ilgili bk. Vicdânî, *a.g.e.*, s. 251-252.

¹⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Kalenderîler*, T.T.K. Yay, Ankara 1992, s. 141-142; ayrıca bk.: T. Karamustafa, Ahmet, *Tanrının Kural Tanımayan Kulları, İslam Dünyasında Derviş Toplulukları, 1200-1550*, (Çev. Ruşen Sezer) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007s. 145; Öztürk, Eyüp, *İbnü's-Serrâc Ve Müvelleh Dervişler*, Doktora Tezi, Ankara Ü. Sos. Bil. Ens., Danışman Nesimi Yazıcı, Ankara 2011.

¹⁹ Ocak, *a.g.e.*, s. 155-160.

2.3. Halvetîlik

Halvet; kelime olarak, yalnız kalıp, تنها bir köşeye çekilmek demektir. Tasavvufta ise, zihinsel konsantrasyonu ve bazı özel zikirlerle riyazetleri gerçekleştirmek üzere; şeyhin müridini, karanlık, dış dünyadan soyutlanmış bir yere, belirli bir süre için koymasındır. Allah ile gizlice konuşmak, kalbi yanlış inançlardan ve kötü huylardan temizlemek halvet olarak değerlendirilir.²⁰ Sâlikin tek başına ibadet ettiği bu yere ise *Halvethâne* veya *Çilehâne* denir.²¹

Halvetten önce boy abdesti alınıp, temiz elbiseler giyilir ve güzel kokular sürülür. *Halvete* besmele, hamdele ve salvele ile girilir. Kalbi mâsivâdan temizleyip Allah Teâlâ'ya yönelmek niyetiyle nafilâ namaz kılınır. Mürid, daha sonra şeyhin direktifleri doğrultusunda zikir ve murâkabe ile meşgul olur. *Halvet* esnasında devamlı oruç tutar, az yemek, az uyumak ve az konuşmaya dikkat eder. Bol bol Kuran'ı Kerim okur ve salat'ü selam getirir.²²

2.4. Halvetiyye

Halvetiyye'nin kurucusu **Ömer b. Ekmeliüddin Halvefî Lahicî** (v. Herat 800/1397)'dir. **Ömer b. Ekmeliüddin Halvefî Lahicî** (v. Herat 800/1397) tahsilini *Lahican*'da tamamladıktan sonra Harezmi'de bulunan amcası **Kerimüddin Halvefî**'ye intisab etmiştir. Müridinin vefâtından sonra hacca gitmiş, Sultan Üveys'in daveti üzerine Herat'a gelmiştir. Orada vefât etmiştir. Tarîkât Pîri, halvete önem verdiği için bu lakapla anılmış, daha sonra tarikate has isim olmuştur. Pîr-i Sâni olarak **Yahyâ Şirvânî** (v. 862/1480) kabul edilir.²³

Halvetiyye tarîkâtini İslam dünyasının her yanına yayan kişi, ikinci **Pîr Seyyid Yahyâ Şirvânî**'dir. Azerbaycan'ın Şumahi vilayetinde doğan **Seyyid Yahyâ, İmam Musa Kâzım**'ın neslindedir. **Sadreddin Hayyâvî**'den hilafet almış ve ona damat olmuştur. Şumahi'den Bakü'ye göç edip ömrünün sonuna kadar orada kalarak ümmetin irşadına gayret etmiştir. Kırk kadar şubesi bulunan *Halvetiyye* tarîkâtinin feyz ve tesiri, Şirvânî'nin etrafa gönderdiği halifeleri sayesinde olmuştur. Zâhirî ve şer'î ilimlerde

²⁰ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 249.

²¹ Uludağ, *a.g.e.*, s. 156.

²² Selçu Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkâtler*, M.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2008, s. 142.

²³ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 295.

yüksek dercede bir âlim olduğundan birçok eser yazmıştır. Kelime-i tevhiddeki harflerin sayısına eşit olarak yirmidört bölüm halinde düzenlenmiş *Esrârü't- Tâlibîn* adında matbû bir risâlesi vardır. 862/1457'de Bakü'de vefât etmiştir. **Pîr Ömer Halvetî**'nin kurduğu tarîkât **Yahya Şîrvânî**'ye şu şekilde ulaşır: **Şeyh Ahî Muhammed Halvetî - Şeyh Hacı İzeddin Halvetî - Şeyh Sadreddin Hayyâvî - Seyyid Yahya Şîrvânî**²⁴

Halvetiyye tarkati İstanbul'un fethinden sonra buraya gelen Halvetî ricaliyle önem kazanmış, **II. Bayezid**, **Yavuz** ve **Kanûnî** gibi sultanların çevresinde genellikle halvetî ricâli bulunmuştur.²⁵

Yahya Şîrvânî'nin en meşhur halifeleri **Habîn Karamânî** (v.902/ 1497), **Şeyh Erzincânî** (v.869/1464) ve **Dede Ömer Rûşenî** (v. 892/1487)'dir. *Halvetîliği* ilk defa İstanbul'a **II. Bayezid** devrinde getiren **Cemal Halvetî** (v899/1499), Erzincânî'nin mürididir. *Halvetîyenin* dört ana kolu vardır: **Dede Ömer Rûşenî**'nin kurduğu *Rûşeniyye*, **Şemseddin Sivâsî**'nin kurduğu *Şemsiyye*, **Cemal Halvetî**'nin kurduğu *Cemâliyye* ve **Sinan-ı Ümmî**'nin mensup olduğu *Ahmediyye* ki, bu kolun kurucusu **Ahmed Şemseddin Marmaravî** (v.910/1504)'dir.

Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin sisilesi ise; **Seyyid Yahya Şîrvânî - Muhammed Erzincânî - Tâcuddin İbrahim Kâmil - Alâeddin Uşşâkî - Yiğitbaşı Velî** şeklindedir.

Sinan-ı Ümmî'nin silsilesi de **Ahmed Şemseddin Marmaravî - Abdülvehhâb Ümmî - Elmalılı Eroğlu Nûri - Elmalılı Yusuf Sinan-ı Ümmî** şeklindedir.²⁶

Eroğlu Nûrî, bizzat kendisi de mensubu bulunduğu *Halvetiyye* tarîkâtı hakkında eserlerinde bilgiler vermektedir. Onun şiirlerinden öğrendiğimize göre, **Vâhib-i Ümmî**'den itibaren Elmalı havzasında yetişen *Halvetî* sûfiler, daha çok "Abdülvehhâblılar" adıyla anılmaktadır. Onun:

"Aşk ile fâş olduk cümle âleme
Bugün bize Abdülvehhâblı derler
Bizi tanır kamu ümmî- ulemâ
Bugün bize Abdülvehhâblı derler."²⁷

²⁴ Vicdânî, *a.g.e.*, s. 174-176; Ayrıca bk. Öngören, *a.g.e.*, s. 27-28.

²⁵ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 297.

²⁶ Vicdânî, *a.g.e.*, s.176-181; Ayrıca bk. Ahmet Ögke, *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*, Elmalı Belediyesi Yay., Ankara 2007, s. 17.

Şiir, **Vâhib-i Ümmî**'nin öğrencilerine o dönemde “Abdülvehhâblılar” adının verildiğini göstermektedir.²⁸

3.SİNAN-I ÜMMÎ'NİN (v. 1067 /1657) HAYATI ve ESERLERİ

3.1.HAYATI

3.1.1.Doğumu, Adı ve Mahlası

Tam adı **Yûsuf Sinan-ı Ümmî** olup, daha çok **Ümmî Sinan** veya **Sinan-ı Ümmî** lakaplarıyla tanınmıştır.²⁹ **Ümmî Sinan**'ın asıl adı **Yusuf**'tur.³⁰ **Hüseyin Ayvansârâyî** (v.1201/1787), **Muhammed Nûru'l-Arabî** (v.1305/1887) ve **Bursalı Muhammed Tâhir'in** (v.1924) onun adını Muhammed şeklinde yanlış olarak vermelerinden dolayı bu hata bazı eserlerde nakille güznümüze kadar süregelmiştir.³¹ **Yûsuf Sinan-ı Ümmî** doğum tarihi kesin olarak belli değildir.³² Ancak bazı verilerden hareketle 1563-1567 yılları civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Şöyle ki; XVII. yüzyılın meşhur mutsavvıfı **Niyazî-i Mısırî**, **Sinan-ı Ümmî**'in yetiştirdiği mutasavvıf bir velîdir. Pek çok eser yazmış, bu eserlerinde şeyhinden de bahsetmiştir. Onun eserlerinden birisi kendi el yazısı ile mevcut *Hâtırât*'ıdır. Bir diğeri ise, *İrfân Sofraları* adlı eserdir.³³ **Mısırî**'nin şeyhinin vefâtına düştüğü tarih manzumesinden anlaşılacağı üzere, Şeyhi **Sinan-ı Ümmî**, 1657 tarihinde vefât etmiştir. Bu tarihte **Niyazî-i Mısırî** tam kırk yaşındadır. Üstadı da vefât ettiğinde 90 yaşın üzerindedir.³⁴ Doğum tarihini bulmak için vefât tarihi olan 1657'den en az doksan sene geri gitmemiz gerekmektedir. Bu da bize 1567 tarihini verir.³⁵

²⁷ Eroğlu Nûrî, *Dîvânçe-i İlâhiyyât*, Haz. Mustafa Tatçı, Ankara 2002, s. 173.

²⁸ Hatice Ögke, *Eroğlu Nûrî'nin Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Y.Y.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2008, s. 10.

²⁹ Köprülü, *Türk Edebiyatı*, s. 258.

³⁰ Azmi Bilgin, *Ümmî Sinan Divanı*, M.E.B Yay., İstanbul 2000, s. IX.

³¹ Ögke, *Elmalı Erenleri*, s. 16; Ayrıca bk., Vicdânî, *a.g.e.*, s. 248.

³² Cemal Kurnaz, *Mustafa Tatçı, Ümmî Sinân Hayatı ve Şiirleri*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 3.

³³ Niyazî Mısırî, *Kelimât-ı Kudsiyye*, Müellif Hattı, Bursa İ. Halk Kütüphanesi, Orhan Gazi Bl., No. 690; Mısırî, *İrfân Sofraları (Mevâidul İrfân)*, (Çev. Süleyman Ateş) Yeni Ufuklar Neş. Ankara 1971.

³⁴ Tatçı, *Elmalı'nın Canları*, s. 212.

³⁵ Tatçı, *Ümmî Sinan Halvetî*, Elmalı Halk Eğitim Merkezi Yay., Elmalı 1993 s. 3.

Yûsuf Sinan-ı Ümmî *Antalya*'nın *Elmalı* ilçesinde doğmuştur.³⁶ Kendi ismini de verdiği bir şiirinde, doğup büyüdüğü *Elmalı*'dan şöyle sözeder:

“İsm-i a’zam bî- nişân ü lâ mekân şehrindedir
Şehri **Elmalı Ümmî Sinan** okurlar adıma”³⁷

Şeyh Sinan'ın mahlası “**Sinan-ı Ümmî**” dir. Ancak vezin gereği şiirlerinde “**Ümmî Sinan**”ı da kullanmıştır. Buna dair bir örnek:

“Ey **Sinan Ümmî** bu sırrı sen niçin fâş eyledin
Kim ne bilsin ol hakikat dürrüniün sarrafın.”

“Sonradan ermiş değildir devlete **Ümmî Sinan**,
Tâ ezelden “Kâlû Belâ” bazârının attârıdır.”

Edebiyat tarihi kaynaklarında **Ümmî Sinan** diye tanınan mutasavvıf şairlerden biri de **İbrahim Ümmî Sinan**'dır. **Halvetîliğin Ahmediyye** kolunun **Sinaniyye** şubesinin kurucusu olan **Ümmî Sinan** (v.958/1551 veya 976/1568) **Yunus Emre** tarzı ilahileri vardır. Türbesi *Eyüp*'tedir. Bu iki tekke şairinin mahlaslarındaki benzerlik nedeniyle bazen kendileri bazen de şiirleri karıştırılmıştır.³⁸

Vefâtı ile ilgili oğlu **Süleyman Efendi** tarafından yazılan ve *Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi*'nde bulunan mecmuada şu bilgiler bulunmaktadır.

“Merhum ve mağfûrun leh **Ümmî Sinan Efendi İsmuhu Yusuf Efendi. Dâr-ı dünyadan dar-ı âhirete intikal ettiği sene seb’a sittîn’ü elf. Medfûn fî Elmalı. Sene 1067.**

Fî şehr-i Cemâziye’l- âhirin yigirmi beşinci gecesı vâkî olup dünyadan ahirete intikal etti. Nevverallahu merkadehu ve rahmetullahi ve kuddise sırrehu.”³⁹

Süleyman Efendi'nin bu kaydından, **Sinan-ı Ümmî**'nin vefât tarihini ayrıntılı olarak öğrenme imkânı buluyoruz: 9-10 Nisan 1657, Salı.⁴⁰

³⁶ Abdullah Ekiz, *Dünden Bugüne Elmalı*, Akdeniz Yay., Elmalı 2001, ss. 148-149.

³⁷ Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfâdı*, Orkun Basımevi, Ankara 1962 s.16.

³⁸ Bilgin, a.g.e., 11.

³⁹ *Mecmua*, Elmalı İlçe Halk Ktp. Ty. Nu:43/2, s. 36; Ekiz, *Ümmî Sinan Ahfâdı*, s. 14-15.

⁴⁰ Tatçı, *Elmalı'nın Canları*, s. 215.

3.1.2. Ailesi

Sinan-ı Ümmî'nin ailesi hakkında bilgimiz sınırlıdır. Özellikle annesi hakkında bilgiye ulaşamadık. Ancak babası ile ilgili “*Kutbu'l- Meânî*”nin sonunda yer alan “**Eş-Şeyh Sinan b. İbrahim**” ibaresi bulunmaktadır.⁴¹ Oğullarından ikisi bilinmektedir. **Süleyman** ve **Selâmî Halil** adındanki her iki oğlu da, babaları tarafından eğitilmişlerdir. Aynı zamanda şair olan oğullarından **Süleyman Efendi** şiirlerinde “**Hakîrî**”, **Selâmî Halil Efendi** ise şiirlerinde “**Selâmî**” mahlasını kullanarak şiirler yazmışlardır.⁴²

3.1.3 İlmî Şahsiyeti

Sinan-ı Ümmî, gerek yetiştirmiş olduğu talebeleri ve gerekse yazmış olduğu eserleri göz önüne alındığında kendisinin âlim, velî, şâir ve sûfî olduğunu görülür. İleride değineceğimiz talebeleri **Askerî**, **Matlaî**, **Çavdaroğlu Müftî Derviş**, **Mustafa Uşşâkî**, **Muhammed Uşşâkî** ve **Niyazî Mısırî** bunlardan tesbit edebildiklerimizden bazılarıdır. Ayrıca dönemin Padişah'ın daveti üzerine oğlunu ve **Niyazî Mısırî**'yi kendi yerine İstanbul'a göndermesi de ününün İstanbul'a kadar ulaştığını ve saray çevrelerince tanındığını göstermektedir.⁴³

Talebesi **Niyâzî Mısırî** hocasından bahsederken, rüyasında **Abdulkadir Geylânî** Hazretlerini gördüğünü, onun kedisini yanına çağırdığını, cebinden bir kese çıkararak kendisine verdiğini şu şekilde anlatır: “*Huzurunda keseyi açtım. İçinde taze sikkeli dirhemler vardı. Başka bir kese daha gördüm, onu da açtım. Onda da taze sikkeli dinarlar vardı. Ben: “Efendim bu iki kesenin manası nedir?” diye sordum. Cevaben dedi ki: “Dirhemler zâhir ilmidir, öğren ve onunla amel et. Dinarlar tarîkât ilmidir, ona ancak sana takdir edilmiş bulunan kimsenin (mürşidin) yüzünden kavuşabilirsin ve bana “Senin şeyhin bu şehirde değildir.” diye işaret etti. Bana yüzünden ilim mukadder olan zatı bulmak arzusuyla yola çıktım. Senelerce dolaştım. Arap ve Rum (Anadolu) şehirlerinde çok şeyhlerin sohbetine eriştim. Âkîbet şeyhim, göz bebeğim, kalbimin devâsı, şeyh **Ümmî Sinan Elmalı** (k.s)'nin hizmetine ulaştım. Kalbimin şifasını onun*

⁴¹ Erdem, a.g.e., s. 23.

⁴² Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfâdı*, s. 55-60.

⁴³ Mustafa Kara, *Niyâzî Mısırî*, T.D.V. Yay., Ankara 1994 s. 13.

hizmeti şerefinde buldum. Mübarek nefesi kimyasıyla bana Hz. Şeyh Abdulkadir-i Geylanî' nin bahsettiği rüyada bana işaret ettiği her şey hâsıl oldu. Allah'a hamdolsun Allah'ın lutfu ile telvin gitti, temkîn hâsıl oldu.”⁴⁴

Fakir der ki: Mısır'a gidip Şeyhuniyye'de Şeyhime Bey'at ettiğim zaman oranın fukarası sayılamayacak kadar çoktu. Bunlardan bazıları şeyhime, kendi şeyhi zamanından kalmış idiler. Şeyhin selefinden kendisine intikal eden müridlerden biri bana yaklaştı ve gizlice dedi ki: “Ben seni, iradende sadık, samimi, arkadaş biliyorum. Ama bu şeyh, senin bildiğin gibi yetişmiş bir şeyh değildir. Ben sana nasihat ediyorum. Senin aradığın bunda yoktur. Beni dinlersen bunu bırak ve kendine başka bir şeyh ara. Belki muradına erersin.” Ve şeyhin birçok ayıplarını saydı. Ona dedim ki: “Şimdi onun kâmil olduğuna yakînen inandım.” Gerçekten üç yıl hizmetine devam ettim ve onu Kadîrî tarîkâtinden kâmil bir şeyh buldum. Allah'a hamd olsun ona hizmet sayesinde muradımın özetine nail oldum. Teferruatına da başka bir şeyhin, şeyhler şeyhi Şeyh Ümmî Sinan Elmalî (k.s)'nin hizmetinde eriştim. Ama bunun mekârihini ötekinin mekârihinden çok buldum. Tabî zevkleri de farklı idi.⁴⁵

Niyâzî Mısırî, Hocasına olan hayranlığını şiirlerinde de dile getirir.

*“Aşkın meyine ben kâne geldim
Şevkin nârına hoş yana geldim*

*Şem-i tevhîdi gördüm yakmuşlar
Gitti kararım pervâne geldim*

*Halka-i zikri kurmuş âşıklar
Bende sahnında cevlâna geldim*

*Mecnûnum bugün Leylâ derdinden
Akli neyelerem dîvâne geldim*

⁴⁴ Mısırî, *İrfan Sofraları*, s. 49.

⁴⁵ Mısırî, *İrfan Sofraları*, s. 90-91.

*Derd- cânânım açtı yaralar
Bağrım üstünde dermâna geldim*

*Ümmî Sinânın hâk-i pâyine
Sürmeğe yüzüm sultâna geldim*

*Yaramı bildim yârimden imiş
Bunda nîyâzî Lokmân'a geldim"⁴⁶*

Şiirlerinde müellifimizden bahseden sadece **Niyâzî Mısırî** değildir. Diğer talebeleri de şeyhlerine bağlılıklarını, hasretlerini, ona olan sevgilerini en içten duygularla dile getirmişlerdir. Şeyhlerini “kâmil bir mürşid, zamanın kutbu, velâyet tahtının sultanı, mârifet kânının ummânî” gibi sıfatlarla methetmişlerdir.⁴⁷

3.1.4. Silsilesi

Sinan-ı Ümmî ile ilgili kaynaklar, genellikle **Niyâzî Mısırî**'nin silsilesini verir. **Niyâzî Mısırî**, **Şeyh Sinan-ı Ümmî**'den, o da **Şeyh Ahmed Eroğlu**'dan, o da **Abdülvehhâb Ümmî**'den, o da **Tâlib Ümmî**'den, o da **Ahmed Marmaravî**'den me'zun olmuştur.⁴⁸

Niyâzî Mısırî ise kendi silsilesini şu şekilde verir: **Yiğitbaşı-Abdülvehhâb Ümmî-Eroğlu-Sinan-ı Ümmî**.⁴⁹

Sinan-ı Ümmî, bizzat kendisi, manzum olarak yazdığı silsilenâmesinde şeyhini **Eroğlu Nûrî** olarak vermektedir.

“...Ol dahî fehm eyle **Şemsüddîn**'e telkîn eyledi.

Anın için bu tarîkat ehlinin merdânıdır.

Ol dahî **Vehhâb-ı Elmalu**'ya telkîn eyledi

Anın için ol Muhammed nûrunun mihmânıdır

⁴⁶ Kenan Erdoğan, *Niyâzî Mısırî Divânı*, Ankara 1998, s. 145.

⁴⁷ Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfâdı*, s. 34-39.

⁴⁸ Vicdânî, *a.g.e.*, s. 111.

⁴⁹ Mısırî, *İrfan Sofraları*, s. 111.

Ol dahi bil anı **Eroğlu**'na telkîn eyledi
 Anın için zâtı Hak'ta erdiği rahmânıdır
 Ol dahi bil kim **Sinân Ümmî**'ye telkîn eyledi
 Anın için kurulan sâdıkların meydânıdır...⁵⁰

Sinan-ı Ümmî'nin **Eroğlu Nûrî**'ye intisâbı kesin olmakla beraber, **Niyâzî Mısrî**'nin *İrfan Sofraları* adlı eserinde bildirdiğine göre *Halvetîlik*'te usûl sayılan *yedi esmâyı Eroğlu*'ndan almış, onun vefâtından sonra da furû denilen *beş esmâyı Vâhib-i Ümmî*'nin halifesi **Mazhar Sultan**'dan ikmal eylemiştir.⁵¹

3.1.5.Fazîletleri, İbâdet Hayatı, Takvâsı, Zühdü, Adanmışlık Uğruna Verdiği Mücadeleler

Dillerde söylenen ilâhileri, nesilden nesile aktarılan kerâmetleri, yetiştirdiği şâir müridleriyle **Sinan-ı Ümmî**, tasavvuf ve edebiyat tarihimizde önemli bir yere sahiptir.⁵²

Sinan-ı Ümmî, sadece uzlet köşesine çekilmiş münzevî bir şeyh veya tekkesine kapalı bir mutasavvıf değil, zâhirî ve bâtınî ilimlerin külliyesi haline getirdiği dairesinde, kütüphânesiyle ve çilehanesiyle çok yönlü bir şahsiyet olarak Anadolu'nun dört bir yanından gelen ilim ve tasavvuf taliplerine feyz vermiştir.⁵³

Sinan-ı Ümmî'nin kurduğu dergâh, kendisinden sonra da uzun bir zaman ayakta kalmış ve dergâhta birçok âlim yetişmiştir.⁵⁴ Buradaki kütüphanede bulunan kitaplar, sonradan Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.⁵⁵

Sinan-ı Ümmî mutasavvıf, mürşid, âlim, müderris, şair ve ahlakçı özellikleriyle devrinde gerçekten de tanınıp sevilmiştir. **Yunus Emre** tarzı ilahileriyle tekke-tasavvuf edebiyatımızın önde gelen isimlerindedir.⁵⁶

Bu güzel hasletlerin yanında, önemli ve zikredilmesi gereken bir başka özelliği daha vardır. Çağında toplumdan, toplumun dertlerinden kendini sorumlu tutan ve

⁵⁰ Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfâdı*, s. 24-25.

⁵¹ Mısrî, *İrfan Sofraları*, s. 102.

⁵² Bilgin, *a.g.e.*, s. XXIII.

⁵³ Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfâdı*, s. 7.

⁵⁴ Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfâdı*, s. 16.

⁵⁵ Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfâdı*, s. 9-15.

⁵⁶ Tatçı, *Elmalının Canları*, s. 2.

mesûliyet şuuruyla hareket eden **Sinan-ı Ümmî**, tasavvufun, dolayısıyla da kâmil mutasavvıfların sahip olduğu dinamizmi yaşamış ve yaşatmaya çalışmıştır. Gerek yaşayışıyla ve gerekse şiirleriyle tasavvûfî hayat anlayışını ortaya koymakta ve çağının tenkîdini yapmaktadır.⁵⁷

Mutasavvıfımızın te'siri özellikle bulunduğu çevre olan Antalya, Elmalı ve havalisiyle, Afyon, Denizli, Uşak ve Kütahya gibi şehirlerde yoğunluk kazanmaktadır.⁵⁸

Bu gün bile Elmalı'da onun kerâmetleri, faziletleri, takvâsı ile ilgili pek çok şey anlatılması, onun günümüze bıraktığı etkiye en güzel örnektir.

3.1.6. Türbesi

Sinan-ı Ümmî'nin türbesi *Elmalı*'da kendi adını taşıyan camiinin kible tarafında bulunmaktadır. 1926 yılında yıktırılan türbe 1959 yılında yeniden yaptırılmıştır.⁵⁹ Türbenin bugünkü halinin krokisi aşağıda verilmiştir.

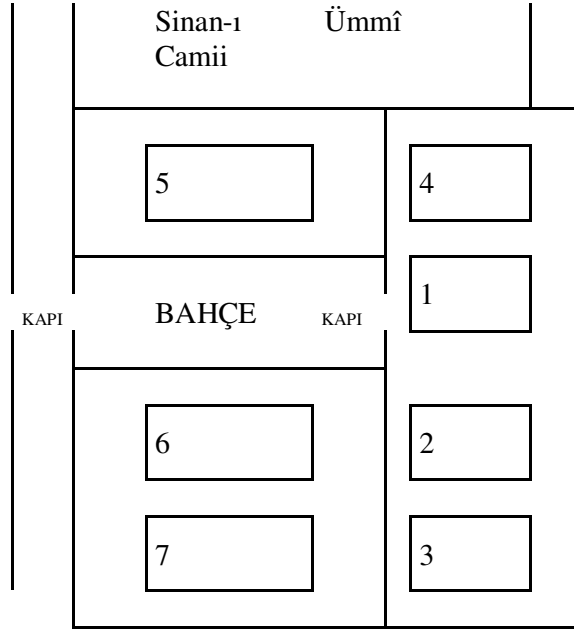
Sinan-ı Ümmî Türbesinin Krokisi

---

⁵⁷ Tatçı, *Elmalının Canları*, s.12.

⁵⁸ Erdem, *a.g.e.*, s. 29.

⁵⁹ Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfâdı*, s. 52.

Krokide numaralı mezar yerleri gösterilen kişilerin isimleri:

1. Sinan-1 Ümmî
2. Şeyh Süleyman
3. Derviş Abdullah
4. Hacı Râsîh Efendi
5. Hacı Ârif Efendi
6. Hacı İsmail Efendi
7. Hacı İsmail Efendi'nin eşi Âdile Hanım

Türbe, bugün çevre il ve ilçelerden gelen insanların ziyaret yeridir. Özellikle mubarek gecelerde, ramazan akşamlarında dolup taşmakta ve cazibesini devam ettirmektedir.

3.1.7.Hocası Eroğlu Nuri (v.1012/ 1603)

Tam adı **Eroğlu Nûrî Yahşî Efendi**'dir. Kaynaklardan hareketle onun *Elmalı* ile *Finike* arasında bir yerde doğmuş olduğunu söyleyebiliriz. Mezarı *Elmalı* ile *Finike* arasında *Alacağ*'dadır.⁶⁰ **Eroğlu Nûrî**, şiirlerinden birinin bitiş dörtlüğünde ismini “*Nûrî*” olarak vermektedir:

“İsmin *Nûri* can gıdası
Aslıdır verir *Hüdâ*’sı
Eroğlu’dur en gedâsı
Biz *esmâ-yı Halvetî*’yiz”⁶¹

Mâlâtî mahlaslı şâir bir derviş, **Eroğlu Nûrî** için:

“*Ol şarâbın sâkîsi Eroğlu Ümmî*’dir bugün
Bezmi-dosta lâyık olan durmasın gelsin beri”⁶²

Eroğlu Nûrî’nin hocası **Vâhib-i Ümmî** (v. 1197/1782) ve talebesi **Sinan-ı Ümmî**’nin kullandığı “*Ümmî*” sıfatı, silsilenin bütün kâmilleri için söylenmektedir.

Bilindiği gibi *ümm*, Arapça’da “ana” demektir. *Ümmî* ise “anaya mensup” mânâsına gelmektedir. Cenab-ı Hak, kendi varlığından bir nûr yaratmış ve buna **Nûr-ı Muhammedî** denmiştir. **Dört Unsur**’un aslı bu nûrdur. Hakkın sıfatlarındaki ilk tecellîsi *hava, ateş, su* ve nihayet *topraktan* olmuştur. İnsanî hakikat bu toprakta gizlidir. Onun içindir ki, toprak herşeyin anasıdır. Toprağın hakîkati, tevhid tamamlandığında anlaşılır. Bu idrâk makâmı, *Ümmî* (*anaya mensup*)’likten ibârettir. Netice itibariyle bir sûfî, gerçekten öğrenimden geçmemiş de olabilir. Bu durumda söz konusu kavram iki anlamda kullanılacaktır. İşte tasavvuf edebiyatı ve düşüncesi tarihindeki *ümmî* sûfî şâirlerin öğrenimleriyle ilgili yanlış anlaşılma ve tenkitlerin temel sebebi budur.⁶³

Şevket Turgut Çulpan’ın *ümmî* ârifler ile ilgili verdiği şu bilgiler, konuyu özetleyici niteliktedir. “*Bu zatlar, zâhirî ve bâtınî müktesebâtıyla, geçmiş, şimdiki ve gelecekteki âlimler arasında yeni ufukların açılmasına sebep oldukları halde, elde ettikleri ilmî ve mânevî kazanımların ilm-i mutlak karşısında nisbet kabul etmeyecek kadar küçük olduğuna inanan kimselerdir. Dolayısıyla ümmî, bu büyük tevâzuya sahip*

⁶⁰ Eroğlu Nûrî hakkında geniş bilgi için bk.: Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333, I, 26; Musatafa Tatçı, *Elmalı’nın Canları*, 97-109; Eroğlu Nûrî, *Divançe-i İlâhiyât*, Haz.: Musatafa Tatçı, Ankara 2002, s. X-XI, 11-24, 44-56; Eroğlu Nûrî, *Tasavvuf bi’t- Tarikat*, Haz. Musatafa Tatçı, Ankara 2002, 10-15; Abdullah Ekiz, *Sinân Ümmî ve Ahfâdî*, 20-25; Abdullah Ekiz, *Dünden Bugüne Elmalı*, s. 148.; Hatice Ögke, a.g.e., ss.4-21.

⁶¹ Tatçı, Eroğlu Nûrî, *Divançe-i İlâhiyât*, s. 169.

⁶² Tatçı, Eroğlu Nûrî, *Divançe*, s. 12.

⁶³ Tatçı, Eroğlu Nûrî, *Divançe*, s. 12.

*âlimlerdir. İlmî birikimlerini ancak muhîti (içeriği-kapsamı) ile ölçen âlimler ise gerçekte cahildirler.”*⁶⁴

3.2.ESERLERİ

Sinan-ı Ümmî'nin tesbit edilebilen iki adet eseri vardır. Bunlar, ilahilerden oluşan “*Dîvan*” ve İnsânî hakîkatin tenezzül ve tekâmülünü anlatan “*Kutbu'l Meânî*” isimli tasavvûfî mensur bir eserdir.⁶⁵

3.2.1.Kutbü'l- Meâni

İnsânî hakîkatin tenezzül ve tekâmülü, yani devir konusunu anlatan tasavvûfî mensûr bir eserdir. Müellif hattı *Elmalı*'da iken kaybolmuştur. Bilinen tek nüshası İzmir Millî Kütüphanesi Yazmalar bölümünde 2011 numarada kayıtlıdır.

Mecmuanın 63a varağında “*Kutbu'l Meânî li Ümmî Sinan Efendi(K.S)*” kaydı yer almaktadır.

Eserin hamdele ve salvesinden sonra “ *Bu risâle insanın âlem-i ervâhdan âlem-i süflîye ne tarikle nüzûl idüp ve ne tarikle urûc ideceğın beyan eder.*”⁶⁶ ifadesi bulunmaktadır.

Nesih yazıyla istinsâh edilen nüshanın, müstensihi hakkında herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Yazı, rahatlıkla okunabilecek kadar açık ve güzeldir. Birkaç yerde düzeltme yapılmıştır.

Müellifimizin bu eserinde ele aldığı “*Devir*” konusu, ileride geniş olarak ele alınacağı için burada, bu kadarıyla yetiniyoruz.

⁶⁴ Tatçı, *Yûnus Emre Külliyyatı V- Yûnus Emre Şerhleri*, İstanbul 2005, s. 207.

⁶⁵ Ekiz, *Sinân Ümmî ve Ahfâdı*, s. 42; Tatçı, *Elmalının Canları*, s. 219.

⁶⁶ Bilgin, *a.g.e.*, s. XXVIII.

3.2.2.Divân-ı İlâhiyat

Dîvân'ın İstanbul Üniversitesi, Bayezid Umûmî Devlet ve Elmalı Halk Kütüphanelerinde yazma nüshaları vardır. 1299/1882 yılında **Yalvaçlı Coşkuzâde Şeyh Süleyman Efendi** tarafından bastırılan divânda ise eksiklikler ve yanlışlıklar bulunmaktadır.

Abdullah Ekiz *Elmalı*'da bulunan dîvan ile matbû divânı karşılaştırmış ve şunları belirtmiştir: “*Bir defa matbû divanda 20'den fazla manzûme noksan ve birçok manzûme de eksik ve birbirlerine karışmıştır. Sonra, kopyadan kopyaya geçirilirken mısralar dahi geniş ölçüde değişikliğe mâruz kalmış, dolayısıyla şiiriyetinden de çok şey kaybetmiştir.*

Gerçi matbû dîvanda olupta yazma divanda bulunmayan birkaç manzûme görülmüyorsa da bunun yazma divandan kaybolan bir yaprak yüzünden ileri geldiği tahmin olunabilir.”⁶⁷

O. Kamil Erdem, Yüksek Lisans Tezi olarak çalıştığı dîvânı, seçmeler yaparak neşretmiştir.⁶⁸

Dîvan hakkında en ciddi çalışma İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden **Azmi Bilgin** tarafından yapılmış olan “*Sinan-ı Ümmî Dîvânı-İnceleme Metin*” adlı eserdir.⁶⁹

Sinan-ı Ümmî, Türk İslam Kültür Tarihi içinde yer edinmesini sağlayan ve şöhretini temin eden eseri, şüphesiz *Divân-ı İlâhiyat*'tır. *Divandaki* şiirler, huruf-u hecâ (elif-be) ile tertip edilmiştir. Bu eserde, iki yüz kadar ilâhi ve nutuk mevcuttur. İçinde az da olsa tasavvûfî içerikli tevhîd, münâcât, istişfâ, nât, devriyye, hayvannâme türlerinde şiirler bulunmaktadır.

Mutasavvıfımız, şiirlerinde çoğunlukla aruz veznini kullanmış, az da olsa, hece ile ilâhiler yazmıştır. Aruzlu şiirlerinde vezin hataları mevcuttur.

Sinan-ı Ümmî, ilâhilerinde **Yûnus Emre** ve onun ilk takipçileri **Kaygusuz Abdal**, **Hacı Bayrâm-ı Velî**, **Eşrefoğlu Rûmî** gibi, hakîki aşkı, nefis terbiye ve mertebelerini, insan-ı kâmil anlayışını, genel olarak Allah ve Pegamber sevgisini dile getirmektedir. Mutasavvıfımızda diğer vahdet-i vücûd mensuplarında olduğu gibi derin

⁶⁷ Ekiz, *Sinân Ümmî ve Ahfâdt*, s. 42.

⁶⁸ Kamil Erdem, *Sinân Ümmî Dîvânı*, Fatih Yayınevi, İstanbul 1976.

⁶⁹ Azmi Bilgin, *Ümmî Sinan Divanı*, M.E.B Yay., İstanbul 2000.

bir Allah, varlık ve insan bilinci vardır. O, bu anlayışını âşıkâne-lirik bir üslûpla aktarmaktadır. Şiirler sade sayılabilecek bir Türkçe ile kaleme alınmakla birlikte basit değildir. Mahallî motifler ve tasavvûfî ıstılahlar, ilâhilere sadelik, derinlik ve ebedîlik kazandırmaktadır.⁷⁰

Mutasavvıfımızın Allah'tan başka hiçbir şeyi istememesi, bütün günahlardan, nefisten, Allah'a sığındığı şiirlerinden birisi şöyledir:

*“Ey cümle halkın maksûdu
Al gönlümü senden yana
Ey küllî şeyin mevcûdu
Al gönlümü senden yana*

*Nefis elinden âvâreyim
Hırs elinden bîçâreyim
Gayrı kime yalvarayım
Al gönlümü senden yana*

*Dâim sen ol dilde sözüüm
Seni fikr eylesin özüüm
Gayrıya bakmasın gözüüm
Al gönlümü senden yana*

*Mustafa'nun hürmetine
Murtaza'nın himmetine
Şol birliğin hürmetine
Al gönlümü senden yana*

---

⁷⁰ Tatçı, *Elmalının Canları*, s. 224.

*Ümmî Sinan der Yaradan
Götür perdeyi aradan
Kurtar beni bu yaradan
Al gönüümü senden yana”⁷¹*

Başka bir şiirinde Allah’a olan niyâzını şöyle dile getirir:

*“Meded Allah sana sundum elimi
Bizi güzel Muhammed’den ayırma
Gayrı kime arzedeyim hâlimi
Bizi güzel Muhammed’den ayırma*

*Göster cemâlin bize görelim
Ayağı tozuna yüzler sürelim
Kabul et cenımız kurban verelim
Bizi güzel Muhammed’den ayırma*

*Gerçi kim katında karadır yüzüm
İllâ ki fazlına bağlıdır özüm
Cümle yâranlara budur niyâzım
Bizi güzel Muhammed’den ayırma*

*Pîrimin himmeti yoldan ırmasın
Meleklerin gelip haber sormasın
Sıratı mîzanı gözüm görmesin
Bizi güzel Muhammed’den ayırma*

*N’ola bizi ganî kulsan fakirken
Tûfîler kumrular ötüp şâd iken
Er- Rahmânu suresinin okurken
Bizi güzel Muhammed’den ayırma*

⁷¹ Bilgin, a.g.e.,s. 9; Tatçı, Ümmî Sinan, s. 64.

*Ebubekir ü Ömer Osman Ali'nin
Burhânıdır anlar selâm yolunun
Hürmetine Mevlâ'm cümle velînin
Bizi güzel Muhammed'den ayırma*

*Enbiyâ evliyâ çıkar köşküne
Mest olurlar anberine miskine
İmam Hüseyin'in kanı aşkına
Bizi güzel Muhammed'den ayırma*

*Ümmî Sinan söyler sözü gümânsız
Hûr-ı cennet gerekmez bize ansız
N'iderler içinde cesedi cansız
Bizi güzel Muhammed'den ayırma"⁷²*

3.3.TALEBELERİ

Yunus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Hacı Bayram Velî vb. mutasavvıf şairler **Sinan Ümmî**'den Allah'a vuslat için gerekli olan ibadet, riyâzet ve mücahedeleri öğreterek ilâhi aşka ulaştırmak için çalışmıştır. Şeyhi **Eroğlu**'nun vefâtından sonra hilâfet makâmına geçen **Sinan Ümmî**, ilm-i hikmetten nasip almak, aşk ehliyle sırdaş olmak ve dosta ulaşmak isteyenleri dergâhına çağırması, bu da'vetine icâbet edenlerden birçok halife yetişmiştir.⁷³ Onun yetiştirdiği başlıca halîfeleri kısaca inceleyelim.

⁷² Bilgin, *a.g.e.*, s. 201.

⁷³ Bilgin, *a.g.e.*, s. XXV.

3.3.1.Niyazî Mısrî (v. 1105/ 1694)

Niyazî Mısrî, **Sinan-ı Ümmî**'nin en meşhur halifesidir. Malatya'da doğmuştur. *Halvetiyye*'nin *Mısrıyye* kolunun kurucusudur. Diyarbakır, Mardin, Kerbelâ ve Kahire gibi şehirlerde dinî ilimler tahsil edip çeşitli tarfkât büyükleri ile görüşüp onların sohbetlerinde bulunduktan sonra **Sinan-ı Ümmî**'ye mürîd olmuş, 1647-1656 yılları arasında *Elmalı*'da seyru sülûkunu tamamladıktan sonra kendisine hilâfet verilmiştir.⁷⁴

Niyazî Mısrî'nin *Divân*'nında şeyhini öven şiirleri bulunur. Bunlardan birisi onunla Uşak'ta karşılaşip *Elmalı*'ya dönerlerken yazdığı şu şiirdir:

*“Dost illerinin menzili ki âlî göründü
Derd-i dile derman olan Elmalı göründü*

*Tûtülere sükker bağının zevki erişti
Bülbüllere cânan gülünün dalı göründü*

*Mecnûn gibi sahrâları ağlayı gezerken
Leylâ dağının lâlesinin alı göründü*

*Ten Yâkub'unun gözleri açılsa aceb mi?
Cân Yûsuf'unun gül yüzünün hâli göründü*

*Kâl ehlinin akvâlini terk eyle Niyâzî
Şimden geru hâl ehlinin ahvâli göründü.”⁷⁵*

Elmalı'da şeyhinin dergâhında, bir yandan şeyhinin denetiminde mânevî eğitimini aldı. Dergâhta imamlık yaptı, halka vaaz ve irşadda bulundu. Diğer yandan şeyhinin oğlu **Süleyman**'ı ve diğer talebeleri okuttu.

⁷⁴ Bilgin, *a.g.e.*, s. XXV.; Vicdânî, *Tomar*, ss. 247-249; ayrıca bk.: Aşkar, Mustafa, *Mehmet Niyazi-i Mısrî el-Malati Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Doktora tezi, Ankara Ün. Sos. Bil. Enst., Danışman: Ethem Cebecioğlu, 1997.

⁷⁵ Mısrî, *Divân*, Haz. Kenan Erdoğan, Ankara 1998, s. 218.

Böylece dost eşiğine yüz süren ve âşıklar meydanına giren **Niyazî Mısri**, nefis ve ruh arınmasının yücelttiği hâl içinde yazdığı şu ilâhi ile sonsuzluk ufkunun derûnî haz ve heyecanlarını pek güzel terennüm eder:

*“Aşkın meyine ben kâne geldim
Şevkin nârine hod yana geldim
Şem-i tevhidi gördüm yakmuşlar
Gitti kararım pervâne geldim*

*Halka-i zikri kurmuş âşıklar
Ben de sahnında cevlâne geldim
Mecnûnum bu gün Leylâ derdinden
Aklı neyerim divâne geldim*

*Derd-i cânanın açdı yareler
Bağrım üstünde dermana geldim
Ümmî Sinan'ın hâk-i pâyine
Sürmeğe yüzüm sultâne geldim”⁷⁶*

Bir başka şiirinde **Sinan-ı Ümmî**'nin mürşid-i kâmil olduğunu, irşad yolunu ehlinden usulü ile aldığını, ayet ve hadisın sırrını anladığını ve gönlünün daima tevhitte olduğunu dile getirir:

*“Kanı bir mürşid-i kâmil isteyen
Yetiş Elmalı'da Ümmî Sinan'a
Kalbüm marazından kurtulam diyen
Yetiş Elmalı'da Ümmî Sinan'a*

⁷⁶ Ekiz, *Ümmî Sinan Ahfâdı*, s. 31.

*Gerçi her köşede şeyhim der, çokdur
Binde birinin (kim) irfânı yokdur
Mürşîd- kâmilün târıkı Hakdur
Yetiş Elmalı'da Ümmî Sinan'a*

*Ayetin hadisin sırrın anlayan
Dâim tevhid ile gönlin eyleyen
Biçâre Mısri'nün sözün dinleyen
Yetiş Elmalı'da Ümmî Sinan'a"⁷⁷*

Sinan-ı Ümmî, İstanbul'a saraya davet edilmesi üzerine, kendisinin yaşlılığı sebebiyle, yerine oğlu Süleyman ile birlikte talebesi **Niyâzi Mısri**'yi göndermesi, hocasının kendisine verdiği önemi gösterir.

Dil ve üslûp bakımından **Yunus Emre**, düşünce olarak da vahdet-i vücûdun en önemli temsilcisi **Muhyiddin İbn Arabî**'nin takipçisi olan ve şiirlerinde hem "**Niyâzi**", hem de "**Mısri**" mahlaslarını kullanan **Niyâzi Mısri**, mensur ve manzum olan eserlerin çoğunu Türkçe kaleme almakla birlikte, az sayıdaki eserlerini de Arapça olarak yazmıştır.

Eserlerinin en önemlisi, en meşhuru, en çok okunanı, şüphesiz **Divan**'ıdır. En güzel ilâhilerin yer aldığı bu eser, aynı zamanda tasavvuf literatürünün de en önemli dîvanları arasında sayılmaktadır.

Risâle-i Es'ile ve Evcibe-i Mutasavvifâne adlı risalesini ise, soru cevap yöntemiyle tasavvuf terimlerinden bazılarını açıklamak ve ehl-i sünnet ile mutasavvıfların inançlarındaki paralelliği göstermek amacıyla kaleme almıştır.

Risâle-i Tevhid, tasavvuftaki zât, esma ve sıfat tevhidinden bahseder.⁷⁸

Risâle-i Vahdet-i Vücud'da ise **Niyâzi Mısri**, tasavvuftaki vahdet-i vücud anlayışını ayet, hadis, Arapça ve Farsça beyitlerle destekleyerek açıklar.⁷⁹

Risale-i Arşıyye, Risâle fî Ahvâli'l Haşr ve'l Maâd ve'l Enfüs, Risâle-i Eşrâtu's-Sâat isimli eserleri bulunmaktadır. Arapça olarak da en meşhur eseri **Mevâidu'l İrfân**'dır. Bunların dışında da birçok eseri mevcuttur.⁸⁰

⁷⁷ Bilgin, a.g.e., s. XXI.

⁷⁸ Ögke, *Elmalı Erenleri*, s. 34.

⁷⁹ Âdem Oruç, *Vahdet-i Vücud – Niyâzi Mısri*, Lisans Tezi, İstanbul Ü. Edebiyat Fak. İstanbul 1978.

3.3.2. Muslihuddin Mustafa Uşşâkî

Kendisi ile ilgili kaynak bulunmayan **Muslihuddin Mustafa Uşşâkî**'nin *Elmalı* halk kütüphanesinde bir dîvânı vardır. Bu divanın başlığı: “*Hâzâ dîvânu’ş-Şeyhi’l-Uşşâkî el- Hanefî el- Halvetî el- me’zûn min Şeyhi’l Kâmil Ümmî Sinan el- Elmalı*” şeklindedir. Bu başlıkta **Seyyid Yahya Şirvânî**'ye kadar olan silsilesi zikredilir.

Dîvânın sonunda ise Hz. Ebubekir’e (r.a) dayanan şeceresi yer alır. Kendisi de bir manzûmesinin son beytinde:

*“Mahlasımdır Şeyh ismim, meşâyihidir cümle aslım,
Ebubekir Sıdık neslim, enbiyâ ilmine et vâris.”*

diyerek, soyunu ve mahlasını belirtmektedir. Şeyh Muslihuddin Mustafa Uşşâkî'nin **Sinan-ı Ümmî**'den bahs ettiği üç manzûmenin ilgili bölümlerini aşağıya alıyoruz:

*“Ol Uşşâkî Şeyh Muslihuddîn’e
Derman etti Ümmî Sinan derdine,
Her vechile mutî oldu emrine,
Mürşidsiz varılmaz dost illerine.”*

.....

*“Azmeyledim girdim yola, şeyhe giden gelsün berû,
Şeyh yoluna cânım fedâ, Şeyhe giden gelsün berû.”
“Şeyhi zâif bîçârenin istediği sensin ânun
Ya kim var gayrı onun, Şeyhe giden gelsün berû.”*

.....

*“Ey dosta giden yârenler, bizden Pîre selam eylen,
Dostun cemâlin görenler, bizden Pîre selam eylen.
Şeyh derdine düşen inler, dostun irfanların dinler,
Ol ile varan gemiler, bizden Pîre selam eylen.*

.....

---

⁸⁰ Ögke, *Elmalı Erenleri*, ss. 34-40.

*Çünkü takdîr işin, Şeyh Pîre can bağışlar,
Ol semte uğrayan kuşlar, bizden pîre selam eylen.”⁸¹*

3.3.3.Şeyh Muhammed Askerî:

Hayatı hakkında fazla bilgi bulamadığımız bu mutasvıf şâir de **Sinan-ı Ümmî**'nin önde gelen halifelerindendir. Şairin bir *Dîvân*'ı bulunmaktadır.

Elmalı Halk Kütüphanesi'ndeki bir mecmuada 45 kadar şiiri mevcuttur. Başlığında “*Hâzâ İlâhiyât-ı Askerî (r.a.), el- me'zun bi Ümmî Sinan (k.s.), ismuhu Muhammed Efendi b. Gülâbî el Mulakkâb Çalık Muhammed Ağa, es-sâkin fi Karye-i Zemha min nevâhi-i Kütahya, el- medfûn Karahisar.*” kaydı yer almaktadır.⁸²

Şiirlerinde belirttiğine göre, tasavvufa meylettiği sıralada içine aşk ateşi düşünce bir Şeyh aramak için Şam ve Buhâra gibi uzak beldeleri dolaşmıştır. Ölüm tarihi bilinmemektedir.⁸³ Adını, mahlasını ve tarîkâtini gösteren birkaç beyti şöyledir:

*“Halvetîyüz biz şevkile devrânımız vardır bizim,
Herdem sefâ-yı zevkile handânımız vardır bizim.*

*Bulduk mâani kânını aldık ledünniden sebak
Hakkın hakîkat zâtına irfânımız vardır bizim*

*Bülbül sıfat eksik değil şâm-u seher efgânımız
İrdik hüviyet bağına reyhânımız vardır bizim*

*Gördük vûcud içre Hakkı, kılub fuadiyle nazar
Gayb içre hâlen-hâlile vicdanımız vardır bizim*

*Siddîkleriz sâdıklarız derd od'una yanıklarız
Ehl-i sefâ âşıklarız cânânımız vardır bizim*

⁸¹ Ekiz, *Ümmi Sinan Ahfâdt*, ss. 33-36.

⁸² Ekiz, *Ümmi Sinan Ahfâdt*, s.33-36.

⁸³ İsmail Ünver, “Askerî”, *D.İ.A.*, III, 491-492.

*Varlığını terkeyleüb berdâr olan gelsün berü
Kurduk Ene'l Hak dârını meydanımız vardır bizim*

*Askerî eydür dembedem Hakkın şükür ihsanına
Ümmî Sinan gibi ulu bürhânımız vardır bizim.”⁸⁴*

3.3.4.Şeyh Ahmet Matlaî

Şeyh Ahmet Matlaî, Sinan-ı Ümmî'nin kendisi ile ilgili kaynak bulamadığımız talebelerinden birisidir. Elmalı Halk Kütüphanesi'nde 50 kadar yazma manzûmesi vardır. Başlığı ise “İlâhiyât-ı Şeyh Ahmedî'l –Matlaî el- Uşşâkî el- me'zûn min Ümmî Sinan k.s.” şeklindedir.

Şiirlerinden kendisinin Sinan-ı Ümmî'nin yanında yetiştiği anlaşılan bu Mutasavvıf Şair de “Matlaî” mahlasını kullanmaktadır. Örnek olarak aldığımız şu beytinde şeyhine işaret vardır:

*“Yine geldi dost elçisi göründü
Haberler almışam dost illerinden
Dostlarım şâd olup düşman yerindi
Haberler almışam dost illerinden*

*Vuslat yoludur bu durma git dedi
Ayrılma bu yoldan dosta yet dedi
Gör cemâlin hem birliğe yit dedi
Haberler almışam dost illerinden*

*Vuslat sahrasına irüb konmuşam
Şikârım alben girü dönmüşem
Matlaî birlikte Bir'i bulmuşam
Haberler almışam dost illerinden.”⁸⁵*

⁸⁴ Ekiz, Ümmî Sinan Ahfâdı, s.37.

3.3.5. Müftü Derviş

Adı Ahmet, lakabı Çavdaroğlu, mahlası **Müftü Derviş**'tir. Kütahya'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi belli değildir.⁸⁶

Elmalı Halk Kütüphanesi'nde 30 kadar yazma manzûmesi olan **Çavdaroğlu Müftü Derviş**'in dîvânında 177 mazûme yer alır. Bu *Dîvân*'ın müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Çoğunlukla hece vezni kullanmış olan **Müftü Derviş**, sade anlatımı ve arı dili ile Oğuz Türkçesi'nin önemli bir temsilcisi sayılır. Yûnus Emre'nin etkisinde kalmış ancak edebî şahsiyetini koruyabilmiştir.

Şeyhi **Sinan-ı Ümmî** ile ilgili beyitlerinden birisi şöyledir:

*“Velâyet tahtının Sultanıyımış
Yetişdim hâline Ümmî Sinan'ın
Mârifet kânının ummânıyımış
Dalmışım bahrine Ümmî Sinan'ın*

*Kâmil mürşid olan talibin yoklar
Gerçek âşık olan geldiğin bekler
Katarlanmış katarına âşıklar
Sarabanım yoluna Ümmî Sinan'ın*

*Gerçek âşık olan izini izler
Pür mârifet olan aslını özler
Bir hûmayım gözüm dîzârı gözler
Konmuşum koluna Ümmî Sinan'ın*

⁸⁵ Ekiz, *Ümmî Sinan Ahfâdt*, s.38.

⁸⁶ Mustafa Tatçı, Cemal Kurnaz, *Çavdaroğlu Müftü Derviş*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 1.

*Elhâk pîr Muhammed diyüb giderin
Mârifet cevherin aldım satarım
Dost bağının bağında gülde öterin
Bülbülüm güline Ümmî Sinan'ın*

*Evliyâ Enbiyâ Hakkın rehberi
Muhammed'dir cümlesinin serveri
Suphî ummânında buldu gevheri
Tahsin kemâline Ümmî Sinan'ın*⁸⁷

4. SİNAN-I ÜMMÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Bütün ilimlerin ve sanatların kendine has terimleri ve kavramları vardır. Bu terimler ve kavramlar sayesinde o ilime ilgi duyanlar ve ilim öğrencileri bilgi sahibi olurlar. Böylece o ilmin mensupları kendilerine ilgi duyan muhataplarına, o ilmin yoluna girecek talebelere bu kavramlar vasıtasıyla yol göstermiş olurlar.

Diğer İslamî ilimlerde olduğu gibi, tasavvufta kullanılan kavramlar da genellikle Kur'an ve sünnetten alınmadır.⁸⁸ Bu kavramların büyük bir kısmı açık bir şekilde, bir kısmı da üstü kapalı olmak üzere ayet ve hadiste kullanılmışlardır. Nitekim tasavvufî eserlerde, söz konusu kavramlar anlatılırken ayet ve hadislerden deliller getirilerek izahlar yapılmaktadır.

Az olmakla birlikte, tasavvuf ehlinin bir takım kavramlara, bilinen anlamından farklı manalar verdiği de vakidir.⁸⁹

Ancak tasavvufî gerçekler, çalışarak ve düşünerek ortaya konan hususlar olmayıp, Yüce Allah'ın sûfilerin kalplerine tevdi ettiği manalardan ve ruhlarına emanet ettiği sırlardan ibâret olduğundan, bu hususları ifade etmekte kullanılan terimler, diğer ilimlerde ve mesleklerde kullanılan terimlerden bir hayli farklıdır.⁹⁰

⁸⁷ Suphi Saatçi, "Müftî Derviş" T.D.E.A., VI, 465.

⁸⁸ Hasan Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s.171.

⁸⁹ Abdülhakim Yüce, "Tasavvuf Terimleri", *Bilge Adam*, y. 3, s. II, Ekim-Aralık 2005, ss.67-71.

⁹⁰ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, (Önsöz kısmı), s. 5.

Neticede, bu kavramları (ıstılah) açıklama işi, tasavvufun uğraştığı bir alan halini almıştır. Tasavvûfî meseleleri kitaplarına alan âlimler, izah etmeye çalıştıkları ıstılahları makam, hal, menzil ve vakt gibi gruplara ayırarak anlatmışlardır.⁹¹

Kâmil insan olmanın pratikteki mektebi olan İslam Tasavvuf geleneğinde, nefsin terbiyesi en önemli zemini oluşturur. Esasında bir bütün olarak İslam için “İnsan terbiye mektebidir.” de denebilir. Çünkü İslâm’ın öğretileri, nefsi terbiye etmek, onu kontrol altında tutmak, nefsi kötü ahlaktan arınıp, güzel huylarla donanmak temeline dayanır.⁹²

Diğer mutasavvıflarda olduğu gibi **Sinan-ı Ümmî**’de gerek *Dîvân*’da ve gerek *Kutbu’l Meânî* de birçok tasavvufî terim kullanmış ve izâh etmiştir.

Şimdi onun eserlerinde geçen tasavvûfî kavramlar ve kendisin görüşlerini inceleyeceğiz. Görüşlerini incelerken şiirlerinin sonunda vereceğimiz sayfa numaraları **Azmi Bilgin**’nin neşrettiği “*Ümmî Sinan Divanı*” na göre olacaktır.

4.1.Vahdet-i Vücûd

Bütün varlıkların, Yaratıcının isim ve sıfatları olduğu ve onda bulunduğu, yani “mutlak vücut” şeklinde tanımlanmaktadır.⁹³ Bu düşünce ilk olarak Hindistan’da ortaya çıkmış ve dünyaya yayılmıştır.⁹⁴

⁹¹ Yüce, *a.g.m.*, ayrıca bk. Hasan Kamil Yılmaz “Tahallukla ilgili kavramlar, Tahakkuk ile ilgili kavramlar”, ss.67-71; Ayrıca bk. Ebûbekir El-Kelâbâzi, *et-Taarruf li Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf*, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1992, s. 132.

⁹² Ahmet Ögke, “*Mevlân’ın Mesnevî’sinde Ayna Metaforu*”, *Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi, Mevlânâ Araştırmaları Dergisi*, yıl 2007, sayı 1, s.98.

⁹³ Arapça, varlığın birliği demektir. Allah’tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuru sahip olmak, bilmek. Şuhûdî tevhiddeki salikin her şeyi görmesi geçicidir, birlik bilgide değil, görmedir. Vahdet-i vücudta ise, bu birlik bilgidedir. Vahdet-i vücud zevkle elde edilir, yaşanarak bilinir. Kitap okunarak öğrenilen bir felsefe sistemi değildir. Vahdet-i vücudu zevken elde eden sâlik, gerçek varlığın bir olduğunu, bunun da Hakk’ın varlığından ibaret bulunduğunu, Hak ve O’nun tecellilerinden başka hiçbir şeyin bulunmadığını bilir. Her şey, o Bir’in çeşitli görünüşlerinden, tecellilerinden ibarettir. Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 683.

Vahdet-i Vücûd’a delil olarak Kur’an’den ayetler gösterilmiştir. Söz konusu ayetlerden bazıları şunlardır: “*Rahimlerde size dilediği gibi şekil veren O’dur.*” (İnsan, 1), “*Ektiğiniz şeyi siz mi? yetiştiriyorsunuz; yoksa Biz mi?*” (Vakıa, 63), “*Öldürdüğünüz zaman siz öldürmediniz; Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, Allah attı.*” (Enfâl, 17), “*Sana biat edenler aslında Allah’a biat etmişlerdir. Allah’ın eli onların elinin üstündedir.*” (Fetih, 10), “*O’nun vechi (zâtı ve vücudu) müstesna, her şey helak olucudur.*” (Kasas, 88), “*Yüzünüzü nereye çevirirseniz Allah’ın yüzü oradadır.*” (Bakara, 115), “*Biz insana şah damarından daha yakınız.*” (Kaf, 16), “*Her şey fânidir. Sadece O’nun vechi zâtı ve varlığı bakidir.*” (Rahman, 63), “*Evvel O’dur, âhur O’dur, zahir O’dur ve batın O’dur.*” (Hadîd, 3) Bu ayetlerden bazıları doğrudan Allah’ın zat ve fiillerinin her şeyi ihata ettiği, bazıları ise kulların fiillerini Allah’a izafe ettiği ileri sürülmüştür. Mutasavvıflara göre bunun sebebi, bütün varlıkların

Temelde Allah ve âlemi bir bütün olarak gören bu anlayışa göre, vücut tektir ve o da Hakk'ın vücududur. Hakk'ın vücudundan başka varlıkların vücudu yoktur. Âlemde görünen varlıklar, yaratıcının varlık ve olaylar şeklinde zuhur etmesi, açılıp saçılmasından başka bir şey değildir. Varlıklar ömrünü tamamladıktan sonra da yine O'na gider, O'nda kaybolurlar. Hakk'ın, birçok olay ve varlık şeklinde tezahürü O'nun varlığı ve birliğine aykırı değil, bilakis O'nun varlığına ve birliğine delalet etmektedir. Çünkü eşya ve âlem yokken O vardı.⁹⁵

Tasavvufî düşüncede "varlığın birliği esası", değişik adlarla anılsa ve ifade edilsede, temel ilke olarak kabul edilmiştir. İslâm'ın tevhit ilkesinin, tasavvufta "tevhit" anlayışını hayatın her safhasına yayma sonucunu doğurduğu iddia edilmiştir. Varlığın, "Bir" olan Allah'ın eseri olduğu, gerek vahiy eseri olan ayetlerin ve gerekse evrendeki varlıkların daima "Bir"i anlattığı, "varlıkta birlik" anlayışını ortaya çıkardığı ileri sürülmektedir. Hz. Peygamber(s.a.s.)'in: "Kaygılarını Tek'e indirenin diğer kaygılarına Allah Telâ'nın kefil olduğuna..."⁹⁶ dair hâdisi cem veya "birlik" düşüncesine dayanak olarak alınmıştır. Çünkü kaygı ve düşünceleri Bir' e indirmek, daima Bir' i görmek ve Bir' i mülâhaza etmek, Bir ile cem olmak şeklinde gelişerek, tevhit ve varlığın birliği ilkesi şeklinde ifade edilir olmuştur. Kaygı ve maksatların birlenmesi anlayışı sonucu, Allah'ın iradesiyle kulun iradesinin bir olması, "tevhid-i kusûd"⁹⁷ anlamında değerlendirilmiştir. Varlığın birlenmesi anlamına "tevhîd-i vücûd" ve bazen de sadece Bir' i görmek anlamına "tevhîd-i şühûd" şeklinde de ifade edilen bu düşünce, genelde "vahdet-i vücûd" veya "vahdet-i şühûd" adıyla meşhur olmuştur.⁹⁸

Hakk'ın vücuduyla kaim ve O'nda zahir olmasıdır. Bu fiillerin kudret-i ilâhiyye ile meydana geldiği iddia edilmektedir. Kudretin ise "*Kudretin tamamı Allah'ındır.*" (Bakara, 165) ayeti dayanak gösterilerek Allah'ın sıfatı şeklinde yorumlanmıştır.

Ayetlerde olduğu gibi hâdislerde de Yüce Allah'ın kullara ait fiilleri kendi zatına izafe ettiği ileri sürülmüştür. Mutasavvıflar bu tür hâdisleri vahdet-i vücuda delil saymışlardır. "Sadaka fakirin eline düşmeden Allah'ın eline düşer." hâdisi bunlardan biridir. Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 121.

⁹⁴ Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, 102.

⁹⁵ İsmail Bulut, *Şah Veliyyullah Dehlevi'nin Kelamî Görüşleri*, Doktora Tezi, Danışman: Ahmet Akbulut, Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst., Ankara 2007, s. 46.

⁹⁶ İbn Mâce, *Mukaddime*, 23.

⁹⁷ Arapça, gayeler, kasıtlar demektir. Allah'a yönelen sadık niyet ve iradelere kusûd denir. Tevhid-i kusud da, Kaygı ve maksatların birlenmesi anlayışı sonucu, Allah'ın iradesiyle kulun iradesinin birleştirilmesi demektir. Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 74.

⁹⁸ Vahdet-i Vücuda doğru seyreden bu çizgi, üç aşamada gerçekleşmektedir. Tasavvufun gayesi tevhit yani birliktir. Birlik de Allah'tan gayri şeylerden geçmekle yani fena ile olur. Fena da üç türdür: Vahdet-i Kusud, İslam'ın davet ettiği şeriatın kendisi, Vahdet-i Şühud, salike arız olan bir zevk, bir hal,

Sinan-ı Ümmî'nin tasavvufî görüşleri *vahdet-i vücûd* anlayışına dayanmaktadır. **Sinan-ı Ümmî**'ye göre bir tek hakikat ve vücut vardır. Vücûd-ı mutlak olan bu varlık noksanlıklar ve eksikliklerden münezzehtir. O'nun varlığının bir başlangıcı ve sonu yoktur. Diğer var olanlar o varlığın zuhur mahalleridir.

*“Gerçek erlerin hâlidir gidenin uğrar yoludur
Cümle âleme doludur, hüsn-ü zâtın ya Rabbenâ.”(3/5)*

*“Yok durur bir şey ki ilmin ermeye
Cümle âlemde ve yaşda kuruda.”(9/7)*

*“Vuslat âbın içmeyenden gizlidir erkânımız
Âlem-i vahdet bağının meyinin mestânıyız.”(73/6)*

*“Dü âlemden güzâr kılsun ne kim görse hazer kılsun
Gelüp vahdet sarayında kurulsun tâ ebed sultan.”(132/16)*

4.2.Vahdet-Kesret

Vahdet; Arapça, birlik demektir. Gerçek mânâda bir olan Cenab-ı Hak'tır. Kulun Allahu Teâlâ'yı bilmesi ve bir olması gerektiğine dair hükmedip haber vermesidir.⁹⁹ Sûfiler, uykuya vahdet derler. Bu sebeple uyuyan için:“vahdette, vahdet ediyor, vahdete çekildi.” gibi ifâdeler kullanılır. Allahu Teâlâ; “Kullarım benden sual edecek olursa de ki, ben onlara yakınım.” (Bakara2/186) “Ey Kullarım! Bugün sizin üzerinize korku yoktur, sizler mahzun olacak da değilsiniz.” (Zuhruf 43/68) buyurduktan sonra, kul bu lûtfu görünce, mutlaka O'nu sever, O'nu sevince O'nunla ünsiyet eder. Çünkü dosttan

---

Vahdet-i vücud, Vahdet-i Şuhudun doğurduğu bir sonuç ve bir felsefedir. Ama akla ve mantığa değil, sezgi ve zevke dayanan bir felsefedir. Cavit Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, AÜİF. Yay., Ankara 1975, s.192-193.

⁹⁹ El-Kuşeyrî, Ebu'l Kâsım Abdulkerim, *Risale-i Kuşeyrî*, Terc.: Ali Arslan, Arslan Yayınları, İstanbul, 1980. s.344; ayrıca “Varlık Problemi” için bk., El-Muhâsibî, *Er-Riâye*, Çev.: Şahin Filiz, Hülya Küçük, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004. ss. 69-80; El-Kelâbâzi, *a.g.e.*, s. 195.

uzaklaşmak bigâneliktir. Üns ise vahdettir, birliktir. İnsanoğlunun sıfatı kendisine nîmet verenle üns hâlinde olmaktır.¹⁰⁰

Kesret; Arapça, çokluk demektir. Vahdetin zıddıdır. Varlıkların varlıklarını kendilerinden bilmek, onları müstakil varlıklarla var görmektir. Mevcudâtın varlığını, Allah'tan bilmeye de, vahdet dendiğine göre, her varlıkta Allah'ın gücünü görmek, kesrette vahdeti görmek demektir.

Kesrette vahdet: Çoklukta birlik, yani halkın içinde, kalabalığın ortasında, tek ve bir olan Allah'ı unutmamak, Onu hatırlamak ve zikretmek demektir.

Vahdetler aşkolsun: Tasavvuf erbabı uykudan uyanan, abdest alıp, kardeşleri arasına katılan kişi için bu tâbiri kullanırlar. Bu ifade özellikle *Mevlevî ve Bektaşîler* arasında yaygındır.¹⁰¹

Sinan-ı Ümmî, vahdet ilinden ve âlem-i vahdet bağından bahseder. O'nun için burası dost ilidir. Bu âlemde Allah, esmâ ve sıfat mertebelerine inmemiştir, burası âyan-ı sabite, hakayık-ı ilmiye âlemidir. Daha sonra vahdet, eşyaya sıfat ve filler şeklinde tecellî etmiş, nesnelere bunun bir görüntüsü olmuştur. Âşık vahdet nûruna gark olmuştur.

“Ey **Sinan Ümmî** bu pendî ger kılursan kendüne
Âlem-i vahdet ilinden güliserdür gül sana.”(8/13)

“Vahdetin envârına gark olduğundan aşkile
Dahî akla gelmedi **Ümmî Sinan** dîvânedir.”(32/13)

“Yâ İlâhi vahdetin bir haddi yok ummân mıdur
Yâ kulum sen geldiğin yol her kula âsân mıdur.”(26/1)

Allah'tan gayrı her şey kesrettir, mahlûktur ve mâsivâdır. Mutlak varlığın emri ile meydana geldiği için aslında bu âlemin bir varlığı yoktur. Bu çokluk aslında nazârî ve îtibârîdir. Âlem-i nâsuttakiler *kesrettir*, ârifin bunlarla alışverişi yoktur. Zât-ı mutlakdan ayrılan insan âlemi-i mülke gelir, *vahdet* gizlenince kesret ve firkate düşer. *Vahdet* âlemi nurlu iken *kesret* âlemi karanlıktır. *Kesretten* kurtulmak, ancak zikrin

¹⁰⁰ Ali b. Osman Cüllâbî Hucvîrî, *Keşfü'l Mahcûb*, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1996, s. 527.

¹⁰¹ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 680.

lezzetini almakla mümkündür. Bu âlemde zahmet gibi görünenler aslında devlettir. Kesret pazarından geçip *yâr-ı vahdetten* içmek gerekir. Zaten evvel de, âhir de, bâtın da, zâhir de ancak O'dur.¹⁰²

*“Âlem-i nâsut ehline yokdur benim bey'im şîrâm
Ehl-i vahdet âşıklara gizli irfân satar dilim.”(106/3)*

*“Nihân oldı çün ol vahdet ki gördüm âlem-i kesret
Men ol dostun firâkından gözüüm yaşın revân buldum.”(119/8)*

*“Zulmet-i kesretde her dem âh ider pervâneym
Ol cemâlin şem'ine biryân olam her dem seniin.”(92/2)*

*“Yâ ilâhî vir dimağa dile zikrin lezzetin
Söyledükçe âciz it gayri kelâmın kesretin.”(135/1)*

*“Devlet imiş kişiye bu dünyede zahmet dinen
Kesret imiş kişiye bu dünyede mihnet dinen.”(136/1)*

*“Kim ki bula aşkın
Yolun kimse bilmez olur hâlin
A Sultânım vaslın gülin
Cân bülbüli bulmayam mı”(172/1)*

4.3.Zâhir-Bâtın

Ez- Zâhir, Allah'ın isimlerinden biridir. Allah bu isim gereği, hikmeti, kudreti ve sıfatlarıyla görünür; zuhûr eder. Zâhir, görünen âleme de denir. Bâtın ise; iç, öz, gizli demektir. Dış anlamına gelen zahir kelimesinin zıddıdır. *El-Bâtın*, Allah'ın isimlerindedir.

¹⁰² Bilgin, a.g.e., s. LIII.

Sufilere göre zahîrî ilim, dile ve akla dayalı, tedrisatla ve çalışarak öğrenilen ilimdir. Batınî ilim, kalple öğrenilen, ferâsete dayalı, Allah tarafından kulun kalbine ilham edilen ilimdir

Âlemin tümü Hak'tır. Zuhûru da âlemden ibarettir. Allah, bu âleme göre zâtı itibariyle el-Bâtın'dır. Kur'an-ın, zahîrî ve batınî manasının olduğu hususunda ittifak vardır. Sadece batınını kabul edip, zahirini te'vîl edenlere batınî denir. Aynı şekilde İslam'ın namaz, oruç gibi emirlerinin vaz'ında da bir takım hikmetler bulunduğunu kabul eden tasavvuf ehli, şeriatın içyüzünü bilme yolunda oldukları için kendilerini "bâtın ehli" sayarlar. Ancak, şeriatın içyüzü dediğimiz bu hususların, kitap okumakla değil, öz doğruluğu ve Allah'a teslim olma sonucu bilinebilir. Bu bakımdan bu bilgi, gizli bir bilgidir ve bu bilgiyi bilenler de gizlidir. Allahu Teâlâ Kuran-ı Kerim'de kendi nefisini ¹⁰³ “O, evveldir, âhirdir, zâhirdir ve bâtındır.” (Hadîd, 57/3) diyerek, “Zâhir ve Bâtın” olmakla vasfetmiştir. Çünkü her mertebe vücûd-i mutlakının tenezzülâtından zâhir olmuştur.¹⁰⁴

Sûfîlere göre şeriat, zâhir; tarikat ve hakikat ise, bâtın ilmidir. İmam-ı Rabbanî, “Şeriat suret ve hakîkatin mecmu'undan ibarettir” demektedir. Şeriatin zahiri suret, batini ise hakikattir. Yani şeriat, kabuk; tarikat ise “öz”den meydana gelmektedir.¹⁰⁵

Yûnus Emre Zâhir ve Bâtın'ı şu şekilde anlatır:

*“Hem evvelsin hem âhir kamu yirlerde zâhir
Hiç makâm yokdur sensüz ben niçün göremezin.(256/3)*

.....

*“Hem bâtnam hem zâhirem hem evvelem hem âhirem
Bu cümlesini yaradup hem tertîbi kılan benem.*

Yokdur arada tercemân andağı iş bana 'ıyân

Oldur bana viren lisân ol denize 'ummân benem

¹⁰³ Cebecioğlu, a.g.e., ss. 33-718; ayrıca bk.: Kelâbâzî, a.g.e., s. 133.

¹⁰⁴ Ahmet Avni Konuk, *Fusûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, Haz., Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, M.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul 2005. s. 161; İlmin zâhir ve bâtın kısımları hakkında geniş bilgi için bk. El-Mekkî, Ebû Talib Muhammed b. Ali b. Atıyye (386/996), *Kütü'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb ve Vasfu Tariki'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhid-Kalplerin Azığı*, Terc.: Yakup Çiçek, Dilâver Selvi, Semerkand Yayınları, C.I-II, İstanbul 2003, s. 67.

¹⁰⁵ Şakir Gözütok, *Sûfî Pedagojisi Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2012, s. 119.

*Bu yiri gögi yaradan bu 'Arş'ı Kürs'i durudan
Bin bir adı vardır Yûnus ol sâhib-i Kur'ân benem.*"¹⁰⁶(212/8-9-10)

İnsanın teni *zâhir*, canı *bâtındır*, her ikisiyle de Allah'a yönelir. Sır iline sultân olmak için hem *zâhir* hem de *bâtından* fenâ bulmak gerekir. Mürşitler, hem *zâhir*lerini hem de *bâtın*larını mâmur etmişlerdir.

*"Zâhir-ü bâtın sana hep muntazır
Bab-ı fazlından ider küllî recâ."*(2/2)

.....

*"Zâhir tenimbâtn canım döndüm sana küllî yönüm
Kalmadı zann-u gümânım imana gelmişem sana."*(7/5)

.....

*"Gördüceğim söyleyeyin aceblemen hâlim bilen
Zâhir bâtın fenâ bulan sır iline sultan olur."*(63/3)

*"Ol dahî bil Hasan-ı Basrî'ye telkin eyledi
Zâhiri bâtını mâmur pîrlerin burhânudur*

*Ol dahî bil kim Zâhid-i İbrahim'e telkîn eyledi
Anun için zâhir-ü bâtın tarîkat hânudur.*

*Ol dahî bil kim Pîr-i Mevlâya telkîn eyledi
Anun için ilm-i zâhir ilm-i bâtın kânudur."*(25/3,17,24)

¹⁰⁶ Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

4.4.Fenâ-Bekâ

Fenâ: Arapça, fânî olmak, yok olmak mânâsına gelir. “*Yerin üstünde olan herkes fânidir.*” (Rahman 55/26) Nesnelere, sufinin gözünden silinmesine *fena* denir.¹⁰⁷ *Fenâ*, kötü hasletlerden temizlenme, mâsiva sevgisini kalpten uzaklaştırma, Hak yolunda varlığını fedâ etme hâlini anlatır. Tasavvûfî düşüncede *fenâ* sürekli olarak *bekâ* kelimesiyle birlikte kullanılır. *Bekâ*; kötü vasıflardan temizlenip, iyi sıfatlar kazanmaktır. “*Ancak senin azâmet ve kerem sahibi Rabbinin Zâtı bâkî kalır.*” (Rahman 55/26) Kulun nefesine ait şeylerden fânî, Hakka ait olan şeylerle bâkî olmasıdır.¹⁰⁸ Bunun dışında kaynaklarımızda *fenâ* ve *bekâ* ile ilgili şu bilgilere ulaşmaktayız.

1. Kötü huyların, davranışların yok olması *fenâ*, yerlerini güzel huyların ve iyi davranışların alması *bekâ*dır (et-tahalluk bi-ahlâk illâh).
2. Kulun kendi (nefsânî) sıfat ve vasıflarından sıyrılıp çıkması *fenâ*, Allah'ın sıfat ve vasıflarıyla süslenmesi *bekâ*dır (İttisâf bi-evsâfillâh).
3. İnsanın kendisini, etrafındaki halkı ve eşyayı görmemesi *bekâ*dır.
4. İnsanın *fenâ* halinde olduğunu da bilmemesi “*fenâdan fenâ*”dır. (*Fenâ ender fenâ*). Sâlik önce kendisinden fânî oluyor, sonra Hakk'ı gördüğü için Hakk'ın sıfatından fânî oluyor, sonra Hakk'ın varlığında tamamıyla yok olduğu için *fenâsını* görme halinden de fânî oluyor. (...) Allah'ta fânî olma haline *fenâ fillâh*, Allah'ta bâkî olma haline *bekâ billâh* denir.¹⁰⁹

Hucvîrî *fenâ* ve *bekâ* hususunda Ebû Saîd el-Harrâz'ın görüşlerini şu şekilde özetlemektedir. “*Fenâ kulun ubûdiyeti görmesinden fânî olmasıdır, bekâ ise kulun ulûhiyetin şahidi (ve tecellilerini temaşa etmesi) ile bâkî olmasıdır.*” Hucvîrî bu görüşü açıklama sadedinde şu ifadelerle yer verir. “*Kul fiilini görmediği zaman ubûdiyetin hakikatine vasıl olmuş, fiilini ve amelini görmekten fânî olmuş, Allah Teâlâ'nın fazlını ve lütfunu görme hali ile bâkî olmuş, böylece muamelesi ve ameli tümü ile Hakk'a nispet edilmiş, hiçbir şeyi kendine nispet etmemiş olur. (...) Kul kendisi ile alakalı olan şeylerden fânî olunca Hakk'ın ulûhiyetinin güzelliği ile bâkî olur.*”¹¹⁰

¹⁰⁷ Kelâbâzî, *a.g.e.*, s. 183; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 120; Hucvîrî, *a.g.e.*, s. 371; Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 208.

¹⁰⁸ Kara, “*Fenâ*”, DİA, XII, s. 333.

¹⁰⁹ Kelâbâzî, *a.g.e.*, s. 183; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 120; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 90–91.

¹¹⁰ Hucvîrî, *a.g.e.*, ss. 369–370.

Sinan-ı Ümmî, *fenâ* kavramını geçiciliği ifade ettiğinden dünya için, *bekâ* kavramını ise ebedîliği temsil etmesi sebebiyle âhret için kullanmıştır.

“Gerçek erler Hak yolunda varlığın eyler *fenâ*
Sâlikin kalbinde Hak’tan gayrının ifnâsı var.”(40/4)

.....

“Didiler çün-kim *fenâdur tâlibin sermâyesi*
Ânun için her nefes selhânı gözler cânımız.”(74/3)

.....

“Gördüceğim söyleyeyin aceblemen hâlim bilen
Zâhir bâtın *fenâ bulan sır iline sultan olur.*”(63/3)

İlâhi aşkla vuslat yolunda ilerleyen sûfî *bekâdan önce fenâ* makâmından geçer.

“Eyle *fenâ-ender-fenâ*
Buldur *bekâ-ender-bekâ*
Hakikatın kan-ı atâ
Bahr-ı zâtın hakkı ya Rab”(17/10)

.....

“Kim ki meydânında bir cân virdise bin cân alur
Bir *bekâdur kim fenâsız şâd-u handandır benim*”(103/11)

4.5.Cemâl-Celâl

Cemâl; Arapça, güzel, güzellik, iç ve dış güzelliğini ifâde eder. İki türlü *cemâl* olduğu söylenir, birisi halkın bildiği güzellik, ikincisi hakiki güzelliktir. Bu da her uzvun, olması gerektiği karakter ve hey'etin en faziletlisi üzere bulunmasıdır. *Cemâl*, Allah'ın müşâhede-i ilmiyye olarak, kendi Zâtında ilk müşâhede ettiği ezeli bir sıfatıdır. O, müşâhede-i ayniyye olarak yarattıklarında bu sıfatı görmek diledi, bunun üzerine ayna gibi kendi *cemâlinin* aynını görmek üzere âlemi yarattı. *Cemâl* için bir *celâl* vardır. Bu da, kâinatın taayyünleri ile *cemalin* perdelenmesidir. Her *celâlin* ardında da bir

cemâl vardır. Allah *celâl* ve kahriyle bütün mevhum varlıkları ortadan kaldırır, böylece *cemâlini* ortaya çıkarır. Fâzıl ve ihsanı, kuru toprağı haberdar eder, kahır ve celâli de akıllı insanları kör eyler.¹¹¹ Bu sebeple, *celâl cemâlin* aynıdır.¹¹²

Mutasavvıflar, Allah'ın isim ve sıfatlarını *cemâl* ve *celâl* olmak üzere ikiye ayırırlar. Bu insan terbiyesi için de geçerlidir. *Cemâl*, “Hakk'ın rahmet tecellîsi” *Celâl*'de “kahır tecellîsi”dir. Gönül Allah'ın *cemâline* de *celâline* de müştahtır. Sevgilinin lûtfu da kahrı da âşık için iltifattır, kahrı da lûtfu da hoştur.¹¹³

Sinan-ı Ümmî, *cemâli* vechullah karşılığında da kullanır ve Allah'ın zâtının *cemâlini* gördüğünü söyler.

“*Ümmî Sinan*ın irdüğü
Cânını kurban virdüğü
Daima onun gördüğü
Cemal-ı zâtullah olur.”(27/13)

Mutasavvıfımız, Allah'ın *Cemâl*'ini görmek karşılığında dünyadaki tüm servetlerin feda edilebileceğini ifade eder. Çünkü herkes için bu çok önemli bir lütuftur.

“*Hub cemâlinden münevver vechini her kim göre*
Terk ider mülk-i Süleyman olsa kâh-ı Kâfını.”(188/11)

.....

“*Ey bizi yokdan var iden*
Hub cemâline yâr iden
Hasret bağını aradan
Kırmak isterler sultanım.”(107/5)

.....

“*Bir dem ayrılmak istemez*
Cemâlinden gözüm benüm
Hergiz ayrılmak istemez
Eşiginden yüzüm benüm.”(116/1)

¹¹¹ Mevlâna, *Mesnevî*, C.1-510.

¹¹² Hucvirî, *a.g.e.*, s. 422; Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 123.

¹¹³ Bilgin, *a.g.e.*, s. LVI.

Eğer, bir kimse Allah'ın Cemâl'ine ulaşmak isterse, bu uğurda dünyadaki her şeyini feda edip aşk ile yürümelidir. Çünkü cennet bile, Allah'ın cemâlinden daha değerli değildir.

“ *Ol cemâlin vahdetine irmek isterse cânın
Terkini ur dü cihânın aşkileyâr ol yüri.*”(187/5)

.....

“ *Sekiz cennet münevverdür müzeyyendür cemâlinden
Yedi tamu celâlidür kızar feyz-i Îlâhiden.*”(122/27)

4.6.İrfan-Ârif

İrfan; Arapça, bilmek demektir. Sezgi, tecrübe ve manevî yolla elde edilen bilgidir. İrfan sahibi kimseler için, ilâhi emirlere ters hareket etmek cehennem ateşinden daha şiddetli gelir.¹¹⁴ Âlim; Arapça, irfan sahibi anlamındadır. Allah'ı gerçek yönüyle bilen kişi âlim gibi bilen manasına gelirse de ondan farklıdır. Âlim, ilmi bir tahsil ve çalışma sonucu elde eder. Ârif ise, *irfana*, ilham ve hâl ile ulaşır. Ârif, Cenab-ı Hakk'ı keşf ve müşahade yoluyla bilen kişidir. Bu bakımdan ümmî bir insana da *ârif* denilir; ancak âlim denemez. “*Kulları içinde ancak âlimler Allah'ı gerektiği gibi tâ'zim ederler.*” (Fâtır 35/28) Ârifler için, ehl-i yakın, ehl-i din, velî, kutb ve genel olarak “*ârif-i billâh*” tabiri kullanılır.¹¹⁵

Tasavvuf literatüründe ârif, düşünerek işin sonunu getirerek ve tecrübe ile bilgi sahibi olan demektir. Âlim, mutlak ilim ve bilgi sahibidir. Ârif, mârifet ehlidir. Mârifet ise takvâ ve sülûk neticesi hâsıl olan bir bilgidir. Ârif her yerde Hakk'ın bin bir tecellisini müşahade edebilen kimsedir.¹¹⁶

Sinan-ı Ümmî, *irfanı* anlatır: “Vahdet sırrına mazhar olup kâmil insan olanlar *irfan* sahibidir.” Aşk ateşinin kemâlinin adı *irfandır*. *İrfan*, “Hak'tan gelen ve kalbe dolup dilden akan ledünnî ilimdir.” diyerek, *irfan* ehlinin konuştuğu şeylerin Rahmân'ın sözleri olduğunu söyler. Zaten söyleyen de söylenen de o padişaktır.

¹¹⁴ El-Mekkî, *a.g.e.*, s. 79.

¹¹⁵ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 60; Hucvirî, *a.g.e.*, s. 198; ayrıca “Ârifin Sıfatı” için bk. Kelâbâzî, *a.g.e.*, s. 197.

¹¹⁶ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 210–211.

“Ey Hudâya vahdetin bir haddi yok ummân durur
 Çün bu sırra mazhar olan kâmil insan durur
 Fazl-ı Haktan dirler ana sahib-i irfan durur
 Ey dirîgâ işbu sırdan toymadı Ümmî Sinan.”(126/13)

.....

“Dil ne söylerdi Hudânın nutkı olmasa aceb
 Aşk Odunun gör kemâlin adı irfandur yanar.”(30/11)

.....

“Gelür ol bahr-ı mutlakdan ledünnî ilminin feyzi
 Dolar kalbe akar dilden irfânımız eksik değil.”(97/8)

.....

“Söylemek lazım değüldür gerçi irfân ehline
 İllâ bu sır kısmet olmuşdur ezel bâzârdan.”(139/6)

.....

“Tolar kalbe ilm-ü irfân
 Sabr idemez olur bu cân
 Gelür dile dürri mercan
 Saçarlar Hû diyü diyü”(142/3)

4.7.Tevekkül

“Güvenme, bel bağlama, vekil tayin etme, havale etme” anlamlarına gelen *tevekkül*; tasavvûfî bir terim olarak: “Allah’ın katında olana güvenip, halkın elinde ve avucunda olan şeye göz dikmemek, her halükârda yalnızca Allah’a sığınma, vesvese, endişe ve rızık kaygısı halini yok edip, insanı huzûra ve rahata kavuşturan Mevlâ’ya güven hali” demektir.¹¹⁷

“Kim Allah’a tevekkül (îtimad) ederse, Allah ona yetişir (kâfidir)” (Talâk, 65/3)
 “Herhangi bir iş konusunda önce insanlara danış, istişareden sonra karar verip azmettiğin zaman da hemen tevekkül et.” (Âl-i İmran, 3/159)

¹¹⁷ Uludağ, a.g.e.,s. 357.

“Eğer Allah’a iman ettiyseniz gerçekten O’na tam teslim olduysanız, artık O’na *îtimat* ediniz.” (Yûnus, 10/84)

Ayetlerinde de görüldüğü gibi *tevekkül*; her durumda Allah’a güvenmektir. *Tevekkül*, mü’minin sıfatı ve imanın meyvesidir. Bu meyveden mahrum olan insanın kuvvetli bir imana sahip olması düşünülemez.¹¹⁸ Rızkın garantilenmesi karşılığında Allah’a *tevekkül* etmemek avamın, *tevekkül* etmek havassın halidir. Ârifler, Allah’a *tevekkül* etmek için rızkın garanti edilmesi gibi bir karşılık beklemezler. Rızıkları garanti edilmese bile Allah’a güvenirler, *îtimad* edilecek başka bir varlık tanımazlar.¹¹⁹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, bunu şu şekilde ifade eder:

*Sen Hakk’a tevekkül kıl
Tevfîz et ve rahat bul
Sabreyle ve râzı ol
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.*¹²⁰

Sinan-ı Ümmî, dervişlerin başlarına gelen musîbetlere sabır göstererek, Allah’a sığınması gerektiğini söyler. Çünkü insanın başına ne gelirse Allah’ın taktîridir. Eğer insan böyle durumlarda Allah’a *tevekkül* etmezse, o zaman cahillik etmiş ve imanın gereğini yerine getirmemiş olur.

“Döşegi sabriñ *tevekkül* yasdığına söykenüp
Hakdan ayruk kimseden çâr’eylemez dervişler.”(44/9)

.....

“Ne gelse başa yimez endîşe
Tevekkül hakka kılup turandur.”(53/5)

.....

“Kılmadı Hakka *tevekkül* câhiliñ gör nefisini
Haml ider kim içmege ol kan, müselmân olmadı.”(192/5)

¹¹⁸ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkâtlar*, M.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2008, s.167.

¹¹⁹ El-Kelâbâzi, *a.g.e.*, s. 152.

¹²⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, Merve yayınları, Sadeleştirenler: Durali Yılmaz, Hüsnü Kılıç, Cilt II, 3. Baskı, İstanbul 1991, s. 791.

4.8.Mürşit-Derviş

Mürşid; rehber, delil, kılavuz, yol gösteren; Tasavvufta: sırat-ı müstakimi gösteren, dalaletten önce hak yola ileten. Anlamına gelir. *Mürid*: irade ve talep eden, isteyen, arzu eden; Tasavvufta ise; iradesi olmayan, tarîkâte giren ve şeyhe bağlanan, derviş, bende anlamına gelmektedir.¹²¹

Tâlibe kat edeceği yolun bütün merhalelerinde rehberlik yapabilecek bir üstâdın ve nihayet, *mürîdi*, mânevî yolculuğu (seyru sülûk) süresince yönlendirmek için eşyânın doğası hakkında îtikâdi yol bilgisinin olması gerekir.¹²²

Müridin, nefis mücadelesini kendi başına yapması zordur. Ama bir mürşide bağlanır, bir rehber edinirse işi kolaylaşacaktır.

“*Div-i nefsinı yayıltıp basasın*
Emmârenin bed-hûların kesesin
Hakka’ a doğru türlü yollar açasın
*Sildir cân gözünüün perdelerini”*¹²³

Diyen **Eroğlu Nûri**, bunun için bir mürşid-i kâmile bağlanıp, gönül gözünün perdelerini açtırmak gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁴

Gerçek *mürşid* Hz. Muhammed’(s.a.v.) dir. Diğer *mürşid*ler, onun mânevî mirasını elde etmeye muvaffak olmuş kişilerdir. **Sinan-ı Ümmî**, *mürşid* yerine şeyh ve pîr kelimelerini de kullanmıştır. *Derviş* ise kendini Allah’a veren kişidir ve dünyadan yüz çevirmiştir. Bu kelimenin karşılığı olarak *Mürid*, *Sûfî*, *Ehl-i Dil* kelimeleri de kullanılmıştır.

¹²¹ Uludağ, *a.g.e.* s. 263.

¹²² Seyyid Hüseyin Nasr, *Tasavvûfî Makaleler*, Çev: Sadık Kılıç, İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, s.19; ayrıca bk.: Hucvirî, *a.g.e.*, s. 135.

¹²³ Şiirde geçen “Div” metaforu için bknz. Ahmet Ögke, *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*, Elmalı Belediyesi Yayınları, Ankara 2007, s.195.

¹²⁴ Ögke, *a.g.e.*, s. 195.

“Bir mürşide ver özüni gafletten aç a gözünü
İzle ezelki izini sen yine senden al haber.”(22/3)

.....

“Çünkü sevdiğin mürşidin irşâdına oldun revân
Gel tefekkür kıl ne telkin eyledi şeyhin gönül.”(95/16)

.....

“ Mürşid oldur mürşid-i kâminden ayırmaz gözünü
Şâd hezârân bin belâ gelse çevirmez yüzünü
Neylesün mecnûn olup Leylîye virmiş özüni
Vuslat-ı yârın elinden hiçe satmış nâzını
Görmeyem diyü melâmet çekmeden kaçup sever.”(45/4)

.....

“Biz fenâ-ender-fenâ olduğumuz ta’n gelmesün
Mürşid-i Kâmil yüzünden vasl-ı sübhânâ bugün.”(138/4)

4.9.Aşk, Muhabbet

Tasavvuf, başlı başına bir âlem olan insan kalbini teçhiz edip güçlendirerek aşk ve hakikatin etrafında dönmesini sağlamayı hedef alan bir ilimdir.¹²⁵

Aşk kelimesinin aslı “ışk” tır. *Işk* sarmaşık demektir. Sarmaşık nasıl sarıldığı yeri istila ederse, *aşk* da girdiği kalbi ve vücûdu öylece istila ettiğinden, şiddetli sevgiye “aşk” denmiştir.¹²⁶ Sûfîler taifesinin şeyhlerinden **Semnun Muhibb** (âşık semnûn) (r.a.)’in *mahabbet* bahsinde şöyle der: “Hak Teâlâ’ya giden yolun aslı ve esâsı mahabbettir. Haller ve makamlar bir takım menziller ve konak yerleridir.”¹²⁷ Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz.İsa (a.s.), Hz. Ebubekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.), Hz. Osman (r.a.) hep ulaştıkları makamlara, Allah aşkı ile dolup menziller ve konaklar aşip ulaşmışlardır. **Kelâbâzi** (v.380/990), **İbn Abdüsselâm**’ın şöyle dediğini rivayet eder: “ Aşk (mahabbet), seni hem kör hem de sağır eden şeydir. Kör olursun, sevgiliden başkasını göremezsin. O’ndan başka bir maksad müşâhede edemezsin.”¹²⁸

¹²⁵ Kara, *a.g.e.*, s. 16.

¹²⁶ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 233.

¹²⁷ Hucvîrî, *a.g.e.*, s. 448.

¹²⁸ Kelâbâzi, *a.g.e.*, s. 162.

Mevlânâ, aşkın ancak yaşanarak bilinebileceğini çok güzel anlatır.

*Birisi “Âşıklık nedir? Diye sordu. Dedim ki: Benim gibi olursan bilirsin.
Aşk, sayıya sığmaz, ölçüye gelmez sevgidir.”*¹²⁹

Yûnus Emre aşk olmayan gönü taşa benzetir.

*İşüdüün iy yarenler ışk bir güneşe benzer
İşkı olmayan gönül misal-i taşa benzer*¹³⁰

Sinan-ı Ümmî divanında en çok göze çarpan kavramlardan biri de “Aşk” tır. Hakiki *aşk*, Allah *aşk*ıdır. Cenab-ı Hak bir kudsi hadiste, “*Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi arzu ettim, âlemi yarattım*” buyurmaktadır ki ilâhî *aşk*ın kaynağı budur. Çünkü Allah'ı bilmek, tanımak, ancak *aşk* ile olur. Allah'ı gerçekten seven kişi O'nun yarattıklarını da aynı şekilde sever. Yaratandan ötürü yaratılanı sever. Bu *aşk* güzele değil, güzelliğedir. Herkesi, herşeyi sevmektir. Varlıklarda tezahür eden Allah'ın sanatını, kudretini, rahmetini, lutfunu ibretle temaşa etmektir. Bu *aşka* bazen “mecâzi *aşk*”la da ulaşılır. Bundan dolayı “mecâzi *aşk*, gerçek *aşk*ın köprüsüdür” denilmiştir.¹³¹

Sinan-ı Ümmî, *aşk* ateşinin nasıl olduğunu öğrenmek isteyenin kendisine sormasını ister; ama *aşk*ı anlatmanın da kolay olmadığını söyler:

*“Aşk odunun vasfını bizden soran alsın haber
Kılsa germiyyet kemâli iki cihandur yanar.”*(30/9)

.....

*“Gerçi aşkı vasf iderse niçe bin yılar tamam
Şerh olunmaz, cümle âlem kâtibi mestûr ise.”*(166/6)

Allah *aşk*ı için uğraşmalı ve ona ulaşmanın yollarını aramalıdır. Bunun için varlıktan geçmek gerekecek, belki de cana kıymak gerekecektir:

¹²⁹ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, Şark İslam Klasikleri, M.E.B Yayınları, Terc. Veled İzbudak, Gözden Geçiren: Abdülâki Gölpinarlı, İstanbul 1991. II/1.

¹³⁰ Mustafa Tatçı, *Yûnus*, s. 53.

¹³¹ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 65; Uludağ, *a.g.e.*, s. 48.

*“Key sakın aslından ırma özini
Her ne kılursan kılup aşka ulaş.” (80/8)*

.....

*“Takup gerdânına bu aşk ipini
Melâmet tonun engine biç şimdi.
Eğer bu derd ile bil kim ölürsen
Ulu devlet başa kondı göç şimdi.”(182/4-7)*

Müellifimiz, birçok yerde *aşk* ve *âşık*la ilgili kavramlara birçok izahlar getirir, vasıflar sıralar ve âdeta bu konudaki yetkinliğini ortaya koyar. Çünkü *âşık* olmayan *aşkı* anlatamaz. *Aşkın* tadını bilmeyen o lezzeti tasvir edemez. *Aşk*, adeta **Sinan-ı Ümmî**’nin ve ona gönül veren erlerin hayat tarzıdır. Bu yola giren, o nurdan halkanın bir parçası olmuştur artık. Bundan sonra hastalıklarına derman bulur, sıkıntılarına çare olur ve hem dünyası hem de âhireti mâmur olur.

*“Hasta diller derdinin dermânı aşku’llahdur
Şol gönüller sıdkının imanı aşku’llahdur.*

*Ah idüp ağladuğundan anlamam lâf-ü güzâf
Ehl-i derdin cânının cânânı aşku’llahdur.”(31/1-6)*

.....

*“İsm-i âzam hürmetiyçün anladum ben âşıkı
Vuslatın bağında hayrân ser-hoş olmak diler.”(36/4)*

.....

*“Budur dir âşıklar aşkın nişânı
Küntü kenze mazhâr ider insanı
Dîdarun bâğının verd-ü reyhânı
Gülünde bir dahı hiç var mı yâ Rab*

.....

*Her kim zerrece aşkın ulaşa
Saâdet tâcdur konduğu başa
Tâli-i Mustafa nûrına düşe
Falında bir dahı hîç var mı yâ Rab”(177-9)*

4.10. Yakîn

Yakîn, şüphe ve tereddüde meydan bırakmayan doğru bilgidir. Delillerle değil, imanın gücü ile apaçık görmektir. Bir şeyin hakikati konusunda kalbî itmi'nandır.

Yakîn müşahede anlamına da gelir. Üç türlü *Yakîn* vardır:

- İlme'l Yakîn*: Tereddüde mahal vermeyen kesin bilgi
- Ayne'l Yakîn*: Bir şey hakkında gözle görerek elde edilen kesin bilgi.
- Hakka'l Yakîn*: Bir şey hakkında o şeyi yaşayarak elde edilen kesin

bilgi.¹³²

Ebu Âlâ Sakafî ; “İlim, bilgisizliğe karşı kalp için hayat ve karanlığa karşı gözün nurudur.” demiştir. Yani; bilgisizlik ölümüne karşı kalbin hayatı ilimdir. Küfür karanlığı için *Yakîn* gözünün nûru da ilimdir.¹³³

Yûnus Emre' de *ayne'l yakîn* görerek mecnûn olduğunu söyler.

*Ayne'l-yakîn görüpdür Yûnus Mecnûn olupdur
Bir ile bir olupdur Hakke'l-yakîn içinde*¹³⁴

Sinan-ı Ümmî, her şeyi *ayne'l yakîn*, *hakka'l yakîn* gören ve bilen Allah olduğunu söyler.

*“Bilen sensin ‘ilme'l-yakîn gören sensin ‘ayne'l-yakîn
Bulan sensin hakka'l-yakîn bahr-ı zâtûñ yâ Rabbenâ.”(3/9)*

.....

¹³² Yılmaz, *a.g.e.* s. 250, ayrıca bk.: Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Fîhi Mâ Fih*, Terc.: A. Avni Konuk, Haz.: Selçuk Eraydın, İz Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, s. 121; ayrıca bk.: “İlme'l yakîn ayne'l yakîn-Hakke'l yakîn ve aralarındaki fark” için, Hucvirî, *a.g.e.*, s.532.

¹³³ Hucvirî, *a.g.e.*, s. 96; “Sûfîlerin görüşleri” için bk.: Kelâbâzi, *a.g.e.* s. 154; Kuşeyrî, *a.g.e.* s. 133.

¹³⁴ Tatçı, *Yûnus.*, (303/7) s. 247.

“Senden irdi ‘ârife ‘ayne’l-yakîn hakka’l-yakîn
Evliyâlar serveri sâhib-emânet Murtazâ.”(13/5)

.....

“Gün gibi âşikâresin ‘âriflere ‘ayne’l-yakîn
Ehl-i tugyânîñ özinde kahr-ı mülhak el-gıyâs.”(19/2)

.....

“Mahrem-i zât-ı ilâhîsin bugün hakka’l-yakîn
Ey **Sinân Ümmî** ne bilsün sırrıñı bî-gâneler.”(39/7)

.....

“Evliyâ bâbındadur ‘ilme’l-yakîn hakka’l-yakîn
Mustafâ sırrından alur dersini mihmânımız.”(75/7)

.....

“Dir **Sinân Ümmî** bize ‘ayne’l-yakîn hakka’l-yakîn
Sır ilinde sırrile seyrânımız tevhd-i hâs.”(81/7)

.....

“Bize mürşid olan ‘ayne’l-yakîne
Senüñ fazl u ‘inâyâtıñ degül mi.”(195/12)

4.11. Gönül, Kalp, Dil

Farsça “dil, derûn”; Arapça “kalb, hâtır”; Türkçe “yürek” kelimeleriyle ifâde edilmeye çalışılan *gönül*, Türk Tasavvuf edebiyâtının ürünü olan eserler incelendiğinde, salt dînî literatürdeki *kalb* vb. kavramlarla bire bir eş anlamlı olarak kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır. Türk Tasavvuf Edebiyatında *gönül*, bizzat “tasavvuf”u, *gönül* ehli “sûfîler”i ve *gönül* sâhibi de “velîler”i ifâde etmek üzere kullanılmıştır. Dînî ve tasavvufî bağlamda bilgi, duygu, düşünce ve ilhâmın kaynağı ve aracı olan *gönül*, insanları birbirinden ayıran en temel özelliştir. Akıl, insanı başka varlıklardan ayırırken; *gönül* ise ilâhî varlık karşısında insanların derecelerini belirleyen yegâne unsurdur.¹³⁵

Türk edebiyatında sıkça kullanılan bu kelimeyi **Sinan-ı Ümmî**, bazen “kalp” kelimesiyle aynı anlamda kullanır. “*Dil*” de aynı anlamda kullanılmıştır.

¹³⁵ Ögke, *Diyanet Aylık Dergi / Mevlânâ Eki*, sayı: 204, Ankara, Aralık-2007, ss. 3-8.

Tekke edebiyatında Allah'ın tecellîgâhı, “*vech-i İlâhî*” nin aynası, ilâhî aşk ve tevhid sırrının tecellî ettiği yerdir. Hakk'ın nazargâhı, bâtınî sır ve bilginin, aşkın, hikmetin merkezidir. Öyle bir ilâhî arştır ki, Cenâb-ı Hak arşa, kürsîye, kâinata sığmamış mü'minin kalbinde olmuştur.¹³⁶

“*Arş-u kürsî kâinata sığmadum didün ayân
Mü'minin kalbinde pinhân olduğun izzet budur.*” (42/6)

İnsanın kendini tanıması, gönlünü tanımasıyla mümkün olur. *Gönül* Allah'ın aşkı ve nûru ile aydınlanır. Hak'tan gayrıya *gönül* veren onu yakmış olur. Allah'ı kendine düşman eder. *Gönüller* hakikî imana Allah aşkıyla erer.

“*Ey gönül bîganesin sen senden oldun bî-haber
Üş yalnız kalasın kârbandan oldun bî-haber.*” (23/1)

.....

“*Aşkınla bizi yâr eyle
Kalbimizi pûr nûr eyle
Zâtında bizi var eyle
Birsin bî zevâlin hakkı.*” (183/1)

“*İlâhî kudretinle kıl münevver kalb-i insanı
Beşer Fehmi kalup âciz unutsun mekr-i âfâkı.*” (186/2)

.....

“*Daşına bakan gönlünü yakan
Şol gayr-i Hakka gönül virendür.*” (53/8)

Mânevî önderlerin söyledikleri Hak'tan kalplerine gelen ilhamlardır. Onların *kalbi* arşullahtır. Bu önderlere *gönül* vermeyince şekten ve şirkten arınmış bir kalbe sahip olunmaz. *Gönül* pasını silenler, onun derdine derman olanlar da yine mürşitlerdir.

¹³⁶ Bilgin, a.g.e., s. LXVIII.

“*Hak kalbine ilhâm eder anun için söyler dili*
Ümmî Sinan sır ilinde gördüceğin yaza tursun.(131/13)

.....

“*Sinan Ümmî kulun senden diler her dem bula ihsân*
Anun-çün kalbine ilhâm idersin fâş olur irfân.”(132/22)

.....

“*Hâs ile hâs olmağa hâlis ere irmek gerek*
Girüben seyrân idesin kalbi arşu’llah ola”(163/8)

.....

“*Mürşide dil virmeyince bulmadı kalb-i selîm*
Aşkileyur kalbini zâkir kalan evrâdîma.”(157/6)

4.12. Seyru Sülûk

Arapça *Seyr*: (*sera, yesîru seyrun*) yürüdü, gitti; *Sulûk*: (*seleka, yeslûku, sülûk*) Girdi, soktu, nüfûz etti anlamına gelir. Ayrıca; hâl, durum, ahlâk, davranış, gidiş anlamlarına gelmektedir.¹³⁷ Tasavvûfî bir ıstılah olarak, müridin dervişliğe başlayışından vuslatını, tasavvûfî yolculuğunu tamamladığı noktaya kadar yaptığı mânevî ve kalbî sefer ve yolculuğun adıdır.¹³⁸ Bununla birlikte *seyr*; cehaletten ilme, kötü ve çirkin huylardan güzel ahlâka, kendi vücûdundan Hakk’ın vücûduna doğru hareket, demektir. *Sülûk* de tasavvuf yoluna girmiş kişiyi Hakk’a vuslata hazırlayan ahlâkî eğitimidir. Bir başka ifadeyle *seyru sülûk*, tasavvuf ve tarîkâte giren kimsenin mânevî makamlarını tamamlayıncaya kadar geçirdiği safahata verilen isimdir. *Seyrin* evveli *sulûk*, nihayeti ise vusûldür. *Sulûk*; tahsil, mücahede, nefy ve isbat demektir.¹³⁹

Kur’an’ı Kerim de *Seyru Sülûk* kelimeleri bir arada geçmemekle beraber, *seyr* (*sera, yesîru seyrun*) kelimesi (fiil olarak ve değişik kalıplarda) 27 yerde; *sulûk* (*seleka, yeslûku, sülûk*) ise 12 yerde geçmektedir.¹⁴⁰ Kur’an’ı Kerim de geçen *seyr* kelimesi

¹³⁷ Hikmet Özdemir, Suat Cebeci, *El Kâmûs’ul Muallim*, Arapça-Türkçe Sözlük, Akçağ Yay., 2. Baskı, Ankara 1992, s.185/195.

¹³⁸ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarîkâtler Tarihi*, Dergâh Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2006, s.164.

¹³⁹ Yılmaz, *a.g.e.*, s.205-206, ayrıca bkz., ”Seyru Sülûk Kavramları”, Yılmaz, *a.g.e.* s. 205.

¹⁴⁰ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu’cemu’l Müfehres li Elfâzi’l Kur’an’il Kerim*, Darul Hadis, 2. Baskı, Kâhire 1988, s.451-475.

yukarıda anlamını verdiğimiz şekilde; yürümek, gitmek, gezmek anlamında kullanılırken, meselâ: “ *Peki bu inkârcular biraz olsun dünyayı **gezip dolaşmazlar** mı ki, hiç değilse bu sayede düşünüp duygulanacak gönüllere, gerçeğin sesini işitecek kulaklara sahip olsunlar. Ne var ki onlarda kör olan, gözler değil, asıl kör olan sînelerdeki gönüller!*” (Hac,22/44) ayetinde olduğu gibi, *Sülûk* (*seleka, yeslüku, sülûk*) kelimesi ise aynı şekilde; yol tutmak, girmek, sevk etmek anlamlarında: “*Görmüyor musun ki Allah gökten bir su indirir de onu yerdeki bir takım kaynaklara **sevk edip depolar.***” (Zümer,39/21) kullanılmıştır.

Sâlik için dünyada en gerekli şey, *Seyru Sülûk* etmektir. Ancak *Seyru Sülûk* ile *seyr* ma'allah, yani Allah'ı seyretmek sırrına erilebilir. Tevhid-i Zât'ı görmek dileyen, dünyadakileri hatta cennettekileri bile geçip yolculuğuna devam etmelidir. Sâlik, eğer nefsini terk ederse, arif olur ve rûhunun âşinâsını bularak kemâl derecesine çıkararak âlem-i gaybı müşâhede eder.

Allah'a doğru mânen seyreden dervişin yolculuğu ile ilgili tasnif şöyledir:

1. *Seyr İleallah*: Allah'a *seyr*. Neftsen hareket edip, kalp makamının sonuna yani “ufuk-i mübin” e ulaşmak, vahdeti örten kesret perdesini sıyırıp indirmek demektir.
2. *Seyr Fillah*: Allah'da *seyr*. Hakk'ın sıfatları ile sıfatlanarak “ufuk-ı âlâ” ya ulaşmak. Vâhidiyet ve cezbe makamı, Hak'da Hak ile olan yolculuk anlamına gelir.
3. *Seyr Maallah*: Allah ile *seyr*. Zâhir bâtın ikiliğinden kurtularak velîliğin sonuna ulaşmak diye yorumlanır.
4. *Seyr Anillah*: Allah'tan *seyr*. İrşad için tekrar halka dönmek. Buna *bekâ bâde'l-fenâ, fark bâ'del-cem* de denir.¹⁴¹

“*Nefse câna olan kuvâ' vahdet bulursa hôş revâ
Budur sülûk-i müntehâ ins-ile cînden al haber.*”(22/8)

.....

“*Gir belâ meydânuna gel yokluğu eyle kabûl
Tâ varup seyr-i ma'a'llâh seyrine ire bâzâr.*”(28/6)

¹⁴¹ Kara, *Tasavvuf ve Tarîkâtler Tarihi*, s.164; ayrıca bkz. Mustafa Kara, *Semerâtü'l Fuâd* sahibi Sarı Abdullah Efendi'nin sâlik için zikrettiği tasnifleri şu şekilde kaydetmiştir: Sâlik-i Meczub, Meczub-i Sâlik, Sâlik-i gayri meczub, Meczub-i gayri sâlik. Kara, *Tasavvuf ve Tarîkâtler Tarihi*, s.166.

“Yidi yirden tokuz gökden ötesin seyr ider sâlik
Bunu böyle görenlere söylemediüm yalan bilür.”(59/6)

.....

“Âlem-i gaybı şehâdetdür bizüm seyrânımız
‘Ârif-i billâh-i ‘âlem vâsıl-ı ferdânîyüz.”(73/4)

.....

“Dir **Sinân Ümmî** bize ‘ayne’l-yakîn hakka’l-yakîn
Sır ilinde sırr ile seyrânımız tevhîd-i hâs.”(81/7)

.....

“Aşka yâr ol gel berü sen döstü düşmân añlama
Seyr-i fi’llâh illerine merd cevân eylegil.”(100/6)

.....

“Âşika hakka’l-yakîndan görinür tevhîd-i zât
Sâlike seyrân gerekdür hûr u gilmân üstine.”(164/2)

.....

“Sırrını seyr-i ma‘a’llâh sırrına ırgürmege
Mâsivânıñ perdesinden kurtaran gelsün beri.”(176/8)

.....

“Seyr-i cânân eyleyendür ‘ârif-i bi’llâh olan
Nefsi terk idiüp bulandur rûhuñ âşinâsını.”(189/3)

.....

“Kim ola kim seyr-i ma‘a’llâh seyrine sırr ırgüre
İrgüren sensin seniñdür çünki seyr-ile kemâl.”(93/12)

Ancak bir dervişin *sülûkunu* tamamlayabilmesi için sebat etmesi gerekir. Müridin bir tek şeyhi olmalı ve bir tek şeyhten *sülûkunu* tamamlamalıdır. Eğer şeyhinin izni olmadan başka şeyhlerden terbiye alacak olursa *seyru sülûk* fesada uğrar, kemâle ulaşamaz.¹⁴²

¹⁴² Dilaver Güre, *Füsü’l Hikem ve Mesnevî’de Peygamber Öyküleri*, İnsan Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2005, s.186.

“Dervîş olan teslîm gerek pîrine

Âşıklar yanmasun firkat nârına

Oglını halîfe koyan yirine

Efendim **Mazharî Sultân** kandasın.”(197/4)

.....

“Çünkü sevdiün mürşidiñ irşâdına olduñ revân

Gel tefekkür kul ne telkîn eyledi şeyhiñ göñül.”(95/11)

4.13. İnsan-ı Kâmil

Arapça“olgun insan” demektir. *İnsan-ı Kâmil*'den murad, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ve O'nun manevî mirasına sahip olanlardır. *İnsan-ı Kâmil*'e ulaşan Hakk'a vâsıl olmuştur, *İnsan-ı Kâmil*'i gören Hakk'ı görmüş gibidir. *İnsan-ı Kâmil*'i seven Hakk'ı sever. "Eğer Allah'ı seviyorsanız, Bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin" (Ali İmran 3/31) âyetinin de gösterdiği gibi, ona itaat, Hakk'a itaat, ona isyan Hakk'a isyan gibidir. O'nun makbulü, Hakk'ın makbulüdür. *İnsan-ı kâmil* denince, ilk akla gelen Hakikat-ı Muhammediye (s.a.v.)'dir. Sonra da diğer enbiya, gavs, kutup ve derecelerine göre evliyâ, asfiyâ, ebrâr ve mukarrebîn gelir.¹⁴³

Tasavvuf geleneğinde ise; Allah fiil ve isimleri ile bilinir (malumdur). Bunların tecellî alanı ise varlık ve olaylardır. İnsan ise, varlığın hem nüvesi (çekirdeği/özü), hem de meyvesidir. Aynı zamanda Allah'ın halifesi olan insan kemâl derecesine ulaşınca, Allah'ın zat, sıfat ve isimlerinin en mükemmel şekilde tecellî ettiği varlık olur. O, Allah ile âlem arasında, zâhir ile bâtın arasında bir berzaktır ve bütün ilahî kemâl mânaları kendisinde gerçekleştiren kişidir.¹⁴⁴

“İlâhî cism-i insânı dahı nefis ü dil ü cânı

Müsahtar eyle derdinle yanalum ‘aşk ile nâra” (152/5)

.....

¹⁴³ Ahmet Avni Konuk, *Fusûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, s. 68; Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Fîhi Mâ Fih*, s. 1; M. Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, Nil Yay., 5. Baskı, İzmir 1996, s. 217.

¹⁴⁴ Yüce, “Tasavvufta İnsan-ı Kâmil ve Mevlânâ”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, y. 6, s. 14, Ocak-Haziran 2005, s.1.

“Sûret-i cismânîye kılma nazar gir içerü
Hak Ta‘âlâ öğdüğü ahsen-i insân bundadır”(34/30)

İnsan-ı Kâmil'den amaç Allah aşkına haznedâr olmaktır. Gönül tahtı da bu aşkın dükkânıdır. *Kâmil insan* himmet sahibi olmalıdır, çünkü O meydan içinde bir merttir.

“Murâd insân-ı kâmilden bu ‘aşka haznedâr olmak
Gönül tahtı ana dükkân gerekmez gayrı dükkânı”(180/90)

.....
“Kâmil insânın kemâln söylerin anlayana
Himmet ü burhân gerekdür kâmil insân üstine”(164/4)

4.14. Vuslat

Sözlükte; “vusûl, ulaşmak, erişmek, ermek” anlamlarına gelen *vuslat*, tasavvufta; “Hakk’a ermek, kemâle ermek, olgunlaşmak; seyr ve sülûkü tamamlamak”¹⁴⁵ mânâsında kullanılan bir terimdir. Ayrıca “Hicrân, Vasl ve Vâsıl” da *vuslat*la yakından ilgisi olan terimlerdir. **Hücvîrî** (v.470/1077), *Keşfu’l Mahcûb*’da *vuslatı* tarif eder ve şu örneği verir: “*Vasl* ve *vuslat* nedir sorusuna **Cüneyd** (r.a.) : Hevâya uymayı terk etmektir. Hakk’a *vuslat* halinin kendisine ikram olunmasını isteyen bir kimsenin bedeninin ve nefsinin hevâsına uymayı terk etmesi lazımdır.¹⁴⁶

Mutasavvımız, *vuslata* tâlip olanın ona ulaşmak için aşk ateşiyle yanıp tutuştuğunu, gözyaşı döktüğünü söyler. Sırr-ı Zâtın *vuslatı* için, Hz. Muhammed Mustafâ (s.a.v) hürmetine rabbine yalvarır. Çünkü zaman âhir zamandır, boş işlerle vakit harcamak doğru değildir. Hakkın kapısında gözünü dört açıp beklemek ve *vuslata* ermek zamanıdır.

“Tâlibin yokdur karârı zâhidin ferdâsına
Vuslat-ı dîdâra karşı cânı kurbândur yanar.” (30/4)

.....

¹⁴⁵ Uludağ, *a.g.e.*, s. 382.

¹⁴⁶ Hücvîrî, *a.g.e.*, s. 323, ayrıca “Vuslat hâli” için bk. Ebûbekir El-Kelâbâzi, *a.g.e.*, s.22.

*“İren fakrın tamâmına
Kanar vuslatın câmina
Fenâ-fi’llâh makâmına
Ulaşan mahvu’llâh olur.”(27/3)*

.....

*“Câm-ı vuslat şerbetin nûş eyleyenden al haber
Ehl-i vahdet hamrınıñ dükkânı ‘aşku’llâhdur.”(31/5)*

.....

*“İsm-i a‘zam hurmetiçün anladum ben ‘âşıkı
Vuslatın bâğında hayrân ser-hôş olmak diler.”(36/4)*

.....

*“Gözüm döstü görmek diler vuslatna irmek diler
Gelür bu aşk döker yaşın gözüm sanki bınar olur.”(64/3)*

.....

*“Vuslat âbın içmeyenden gizlidür erkânımız
Âlem-i vahdet bâğınıñ meyiniñ mestânıyuz.”(73/6)*

.....

*“Yâ İlâhî Ahmed ü Mahmûd Muhammed Mustafâ
Hurmeti-y-çün kıl müyesser sırr-ı zâtın vuslatın.”(135/4)*

*“Dir Sinân Ümmî gözün aç âhır olmuşdur zamân
Vuslatından fârig olma bekle hakkın bâbını.”(174/11)*

4.15. Nefs

Nefs, Arapça bir kelime olup çok sayıda manaları ihtiva eder: Ruh, akıl, insanın bedeni, ceset, kan, azamet, izzet, görüş, kötü göz, bir şeyin cevheri, hamiyet, işkence, ukubet, arzu, murad... Tasavvûfî olarak, kendisinde iradî hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latîf buharlı bir cevherdir. Kötülüğü emreden manasında anlaşıldığı gibi, Allah tarafından insana üflenen ve ruh-i Rahmânî, ilâhî ben mânâsına da kullanılmıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Cebecioğlu, a.g.e., s. 472.

Nasıl ki, göz görgü, kulak duygu, burun koku ve ağız tatmak yeri ise onun gibi iyi vasıfların yeri ruh ve kalb, kötü vasıfların yeri de *Nefis*'tir.¹⁴⁸

Cismânî varlık içinde bulunan *nefis*, kötülüklerin kaynağı telakki edildiği için sûfîler *nefsi* düşman olarak kabul etmişlerdir. **Muhâsibi**, *nefsi*, “kötülüğü buyuran, günaha çağırın ve sürükleyen şey” olarak târif ettikten sonra, *nefsin*, bundan başka; hased, tamah, hırs, dünyada ebedî kalma arzusu, dünyaya aşırı bağlanma gibi ahlâkî olmayan birçok hastalıklarla mâlûl olduğunu söyler.¹⁴⁹

Nefs, kesinlikle öldürülüp tamamen yok edilemez. Ancak dizginlenip kontrol edilerek denetim altına alınabilir. Zira *nefsin* cevheri, özü ve esas mayası hiçbir zaman yok olmaz.¹⁵⁰ “*Nefs* mücâdelesi, nefse ait vasıfların fânî olması içindir, yoksa *nefsin* kendisinin fânî olması için değildir.”¹⁵¹ **Mevlânâ Mesnevi**'sinde buna işaret eder:

“Nefs, üç köşeli dikendir, ne çeşit koysan sana batar, ondan kurtulmana imkân mı var?

Heva ve hevesi terketme ateşini vur şu dikene...

*İyi işli dosta uzat elini, sarıl ona!”*¹⁵²

Sinan-ı Ümmî'ye göre *nefse* uyan Rahman'dan habersiz olur. *Nefsle* dost olup Hak'tan gafil olmamak gerekir. *Nefs* insana hiçbir zaman dost olmaz. Aksine insanın yoluna tuzaklar kurar, doğru yoldan saptırır ve insanı oyuncağı haline getirir. Bundan kurtulmak için Allah'a yönelmek gerekir.

*“Uyduñ irşâdına nefsiñ sen meger hannâs ile
Âleme rahmet kılan Rahmândan oldun bî-haber.”*(23/11)

.....

“Nefs-ile yâr olup hakdan usanma

Ölüm gelicegez kovsan atılmaz.”(76/7)

.....

¹⁴⁸ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 140.

¹⁴⁹ Hâris El Muhâsibî, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁵⁰ Ögke, Ahmet, *Kur'an da Nefs Kavramı*, İnsan Yay., İstanbul 1997, s.97.

¹⁵¹ Hucvîrî, *a.g.e.*, s. 569.

¹⁵² Mevlânâ, *Mesnevî*, III, s. 375.

“Nefsîm bana olmadı yâr çün eydürem âh ile zâr
Hîç ögüdüüm kılmadı kâr Allâh için onarası.”(193/2)

.....

“Nefs yoluma tuzak kurar ol beni yolumdan ırar
Yâ Rab elinden sen kurtar oldum anuñ mekkâresi.”(193/5)

Nefs, inkâr ederken, aşk iman eder. **Sinan Ümmî**, *Nefs*'i yüksek, aşılmaz ve ele geçirilmesi zor olan bir burca benzeterek kudret topunu (tevhid) atmayanın, bu burcu yıkamayacağını, “Hû” diyerek can vermek için aşkla mihmân olmak gerektiğini söyler. Belli bir süre *nefsin* hevâsı cân ülkesini kaplasa da aşk güneşi doğunca, orayı yaza çevirecektir.

“Bu nefsin yedügi inkâr aşını
Görüñ aşkı nice îmân eyledi.”(179/15)

.....

“Kudret topın atmayan nefsin burcın yıkamaz
Hû diyüp cân virmege aşk ile mihmân gerek”(91/3)

.....

“Bir zamân nefsin hevâsı kapladı cân iklîmin
togdı aşkın âfitâbı kışımı yaz eyledüm.”(114/9)

4.16. Zikir

“Anmak, hatırlamak, yâd etmek” gibi anlamlara gelen *zikir*, tasavvufta Allah’ı anmak ve hatırlamak, O’nu unutmamak ve gaflet halinde bulunmamak demektir. Bunu yapabilmek için de “Allah” kelimesini hatırdan çıkarmamak gerekmektedir. Tarîkat ehlinin belli isimleri, belli zamanlarda, belli bir düzenin getirdiği sayılarda ve edep çerisinde periyodik olarak söylemeleri bunun içindir. *Zikirde* esas unsur Allah’tan başka her şeyi unutup, sadece Allah’ı anmaktır.¹⁵³ Zikir; Dil ile yapılan *Zikir* ve Kalp ile

¹⁵³ El-Kelâbâzi, *a.g.e.*, s.154; Cebecioğlu, *a.g.e.*, s.728; Uludağ, *a.g.e.*, s. 393.

yapılan *Zikir* olmak üzere iki çeşittir. Dil ile yapılan *Zikir* sayesinde kul, kalbin zikrine varır. Kul, diliyle ve kalbiyle zikrettiğinde, seyr-u sülûk hâlinde ve vafında kâmdir.¹⁵⁴

Zikir, bir ibadettir. *Zikir*, zikredeni, tefekküre götürür. Tefekkür de havf ve recaya, korku ve ümide götürür. *Zikir* güçlenince müşahede hâlini alır. Nitekim bir ayette şöyle buyurulmuştur. “*Onlar, Allah’ı kıyam halinde zikrederler.*” (Al-i İmran 3/1) Sonra ayet “*Onlar, semaların ve arzın yaratılışını düşünürler.*” (Al-i İmran 3/191) şeklinde devam eder. Daha sonra da “*Ey Rabbimiz! Bizi ateş azabından koru.*”(Al-i İmran 3/191) duaları yer alır.¹⁵⁵

Müellifimiz de *zikir* konusunu sıklıkla işler ve zikrin önemini dile getirir. Varlığa ermenin yolunun *zikir* olduğunu, boş sözlerden ve çok konuşmaktan ziyâde *zikrin* lezzetini tatmak gerektiğini söyler. Bunun için Allah’ın *zikrini* dilden düşürmemek gerekir. Zaten insanın ilk yaratılışının gayesi Allah’ı *zikretmek*dir. Bunun dışında başka bir işe meylî olmamalıdır. Kendisi de Allah’ı *zikrettiği* için âşık olmuştur. Dilinden *zikri* eksik etmemesi için Allah’a dua eder. Çünkü kim ızdırapla, içten ve samîmi olarak Allah’ı zikrederse, artık ona ne şeytandan ne de nefisten bir zarar ilişmez.

“*Vâridât u varlığa irmek dilersen gel berü*
Zikr-i Hûnun bahrına tal gevheristân isteyen” (127/2)

.....

“*Dilde zikrin hâlde fikrin cânıma virdi zıyâ*
Hüsniñ envârından âhar mâh-ı tâbân olmasun.”(134/10)

.....

“*Yâ İlâhî vir dimâga dile zikrin lezzetin*
Söyledükce âciz it gayrı kelâmın kesretin” (135/1)

.....

“*Dilinde zâkirin her dem*
Senün zikrin degül mi Hû
Dilinde şâkirin her dem
Senün şükrün degül mi Hû” (141/1)

.....

¹⁵⁴ Kuşeyrî, a.g.e., s. 269.

¹⁵⁵ Ebû Tâlib El-Mekkî, a.g.e., C.I., s. 39.

“Didün bir agulu baldur buña barmak banan zâldur
Hakın zikri ulu yoldur dilinüzden koman her gâh”(146/13)

.....

“Gündüz sâ'im olalum
Gice kâ'im olalum
Zikre dâ'im olalum
Görelüm n'eyler Allâh.”(149/3)

.....

“Gelmişüz **kâlû belâdan** zâtını zikr itmege
Meylimiz yokdur bizüm hiç gayrı a'mâl üstine”(165/2)

.....

“Aşk degül mi bu **Sinân Ümmî**'yi bülbül eyleyen
Gerçi zikr-i hâs ile ol Hâlika mezkûr ise.”(166/40)

.....

“Ey gönül ahde vefâ kıl gel beri gel gir yola
Hak Ta'âlâ zikrini üns eyle bu cism ü dile”(168/1)

.....

“Ayrırma togrı yolundan
Giderme zikrin dilimden
Viridigin kudret elinden
Mahlûka nevâlin hakkı.”(183/3)

.....

“Kimi âbid kimi zâhid sızup yolunda kâl olmuş
Bize külhân-ı zikrinde zarârün zevkı hûş geldi.”(184/6)

.....

“Şu kim zikrini derd-ile getürdi aşk ile dile
Aña şeytân ne kâr kıla pes ana mekr ü âl olmaz.”(1/21)

4.17. Devrân ve Semâ

Devrân, “Dönmek, devr etmek” demektir. *Kadriyye, Rifâiyye, Halvetiyye* ve *Mevleviyye* gibi açıktan / sesli (cehrî) zikri esas alan tarîkâtlerin, döne döne yaptıkları

zikir, *semâ* ve *tarikat âyinine* denir. *Devrân /deverân*, toplu olarak da ferdî olarak da icrâ edilebilir. Toplu olanda dervişler, hem kendi eksenleri etrafında, hem de zâkirbaşı ve şeyhin çevresinde dönerler. *Devrân* sırasında “*Hû, hû*”, “*Yâ Hay*”, “*Ya Hû*”, “*Ya Kayyûm*” gibi zikirler ve ilâhiler, mûsiki aletleri olmaksızın ya da bazen kudüm, def ve ney gibi mûsiki aletleri eşliğinde âhenkli biçimde söylenir. Bu esnada *vecde* gelmek ve coşmak esastır; ama kendini *vecde zorlamak (tevâcüd)* da hoşgörüyü karşılanır. Meleklerin arş, hacıların Kâbe, gezegenlerin de kendi yörüngeleri ve güneş etrafında büyük bir aşk ve şevkle dönmekte oluşları, tasavvufî anlamdaki *devrânın* lüzum ve cevâzına delil sayılmıştır.¹⁵⁶

Semâ ise “dinleme, işitme, kulak verme” gibi anlamlara gelir ve tasavvufta, dînî mûsiki ve ilâhi dinleme, makam ve nağme ile okunan dînî metinleri dinleme, bunların tesiriyle raksetme, *devrân* etme, coşup dönme gibi mânâlar taşır. Dinleyene, söyleyene, maksada göre Hak’tan gelen ve insanları Hakk’a çağırان bir mesaj olarak değerlendirilmektedir. Onu iyi niyetle dinleyen maksada erer. *Semâ*, mü’minin imânını, münâfığın nifâkını ve kâfirin küfrünü artırır. Ayrıca özel olarak bir mûsiki heyeti eşliğinde, belli bir düzen içerisinde icrâ edilen *Mevlevî âyinine* de *semâ* denir. Bu ayine katılan dervişlere *semâ-zen*, âyinin icrâ edildiği yere de *semâ-hâne* adı verilir.¹⁵⁷

Semâ, hâl sahiplerinin teneffüs yapmaları, meşguliyeti olanların sırlarını hazır hale getirmeleri, mürîd ve mücâhede sahiplerinin vaktin getirdiği yorgunluktan uzaklaşıp hoş bir zaman geçirmeleri maksadıyla yapılır. *Semâ*, insanın kalbine ulaşıncı, orada gizli bulunan şeyleri açığa çıkarır.¹⁵⁸

Semâ’ın âdâbında şart şudur: içten gelmeden *semâ* yapmamalı, *semâ*’ı âdet haline getirmemeli, kalpteki ta’zimin gönülden gitmemesi için uzak fâsılalarla *semâ* yapılmalıdır. *Semâ* yapılan yerde bir pîrin hazır bulunması, bu yerin halktan hâli olması, kavvâlın muhterem bir kişi olması, kalbin meşguliyetlerden tahliye edilmesi, tab’ın eğlenceden kaçınması ve külfetin ortadan kalkması lazımdır.¹⁵⁹

Sinan-ı Ümmî, *devrân* ve *zikir* sayesinde kalplerin kapısının açılıp, pasının silineceğini söyler. Çünkü dervişin dinlenmesi, “*Hû*” deyip dönmek ve *devrân* etmekle olur.

¹⁵⁶ Uludağ, *a.g.e.*, s. 138-139.

¹⁵⁷ Bk.: Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁵⁸ El-Kelâbâzi, *a.g.e.*, s.221.

¹⁵⁹ Hucvirî, *a.g.e.*, s. 573; ayrıca bk.: Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Mûsikî ve Semâ*, Marifet Yay., İstanbul 1999.

*“Taşın düzen dem-be-dem hakdan nazar bulur mu?
Kalbiñ bâbın açmaga zikr-ile devrân gerek” (91/5)*

Kendisine maldan, mülkten soranlara ise devrânî olduğunu ve aşk ile dertli dertli dönmek olduğunu söyler. Dönerken ne hissettikleri ise sırdır, kimse bilmez.

*“Re’s-i mâlûmdan sorarsan kim belâ-yı derd-i aşk
Cânımın dinlencesi derd-ile devrândur benim”(103/13)*

.....

*“Pâdişâh-ı lâ-yezâlem kimse bilmez sırrımı
Çarh urup âlemlere devr itdüren devrân menem”(108/5)*

.....

*“Ümmî Sinân eydür inan gel sözüme tutma gümân
Şimdi zamân içinde ben devrânıyam devrânıyam”(112/9)*

.....

*“Ey Sinân Ümmî kamer devrinde devrân eyledik
İrmeye zulmet hicâbından kalan devrânına”(156/9)*

4.18. Sinan-ı Ümmî’nin tasavvûfî görüşleri ile ilgili genel değerlendirme

Tasavvûfî görüşlerini incelediğimiz **Sinan-ı Ümmî**, mutasavvıf olmakla birlikte Türk edebiyatında önemli yeri olan bir şairdir. Tasavvûfun ana konuları açısından bakılınca “*Divan*”ında kullandığı tasavvuf terimleri, genel olarak yukarıda sıraladıklarımızdan ibarettir. Bu terimleri, Kuran-ı Kerim de geçen anlamlarıyla veya tasavvuf edebiyatında kullanıldığı şekliyle dile getirmiştir. Şiirlerini halkın anlayacağı yalın bir dille yazdığı göz önüne alınca, onun amacının halka nasihat vermek, onları ahlakî davranışlara yönlendirerek kötü ve gayri ahlâki davranışlardan uzaklaştırmak olduğu anlaşılacaktır.

Genel olarak “*Divan*”ına baktığımızda Vahdet-i vücûd, Vahdet-Kesret, Zâhir-Bâtın gibi konularda, vahdet-i vücûd görüşünü savunanlarla aynı çizgide yer alan **Sinan-ı Ümmî**, bu terimlere farklı anlamlar yüklemekten kaçınmıştır. Fenâ-Bekâ, Tevekkül, Yakîn ve Zikir gibi terimleri ise, Kuran-ı Kerim de ihtiva ettikleri anlam

çerçevesinde kullanmıştır. Mutasavvıfımız, Seyru Sülûk, İnsan-ı Kâmil, Vuslat, Mürşit-Derviş, İrfan-Ârif gibi terimleri kullanırken, Tasavvuf geleneğinin bu terimlere yüklediği anlamların dışına çıkmamıştır.

Mecaz, istiâre, teşbih, kıyâs, mesel, kinâye gibi edebî söz sanatları ile kastedtiği manaları ihtiva eden görüşlerini birer “metafor” olarak ele almak, başka bir akademik çalışmanın konusu olacaktır. Bu konu ile ilgili *Vâhib-i Ümmî*'den başlayıp, Elmalı mutasavvıflarının ve onların kullandıkları metaforik dilin incelendiği bir çalışma, Ahmet Ögke tarafından kaleme alınmıştır.¹⁶⁰

Buraya kadar incelediğimiz görüşler **Sinan-ı Ümmî**'nin “*Divan*”ında geçen tasavvûfî görüşlerdi. Mutasavvıfımızın daha önce kısaca bilgisini verdiğimiz “*Kutbu'l Meânî*” isimli eserinin, tasavvuftaki devir nazariyesi ile ilgili olduğunu belirtmiştik.

“*Kutbu'l Meânî*” adıyla istinsah edilen eserin bilinen tek nüshası vardır:

“*Kutbu'l Meânî*”, İzmir Milli Ktp. Nu: 2011; vr. 63b-74a, müstensih; ?; İstinsâh tarihi; ? st: 17; yz. Nesih; eb. 210x155;140x85.

Şimdi “*Kutbu'l Meânî*”de geçen devir nazariyesi ve semâ konusunu inceleyeceğiz.

4.19. Devir Nazariyesi

Dönüş, bir eksen veya yörünge üzerinde dönmek anlamına gelen “*devr*”, tasavvufta; *Bir*'den gelen (sudur, zuhur) *çok*'un tekrar O'na dönüşü; bir şeyin aslına rücû etmesi demektir. Varlık ve nesnelere sudur ve tecellî fikrine göre izah eden sûfilere göre Cenab-ı Hak'tan zuhur eden bir sıfat, çeşitli merhalelerden geçtikten sonra toprağa iner. Buradan tekrar yükselerek Cenab-ı Hak'a ulaşır. “*Sizi topraktan yarattık, oraya döndüreceğiz ve başka bir sefer yine oradan çıkaracağız.*” (Tâha 20/55) Mânevî âlemden maddî âleme gelen ruhların ilk ve aslî vatanlarına geri gitmelerini açıklayan bir görüştür. Maddî âleme inen ruhların izledikleri yola *kavs-ı nuzûl*, dönüşte izledikleri çizgiye *kavs-ı urûc* denir. “*Oysa O, sizi çeşitli merhalelerden geçirerek yaratmıştır.*” (Nuh 71/14), “*Onlar Allah'tan geldiler ve yine Allah'a dönerler*” (Bakara 2/156)

¹⁶⁰ Bknz. Ahmet Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısırî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, Ahenk Yayınları, Van 2005.

Bunlara *devre-i ferşiyeye*, *devre-i arşiyeye* adı da verilir. Bu iki kavis (yarım daire) bir daire meydana getirir. *Devir*, bu daire üzerinde gerçekleşir.¹⁶¹

Tasavvuftaki *devr* düşüncesi, insan ruhunun ve evrenin Yaratan'dan çıkıp yine ona varacağı inancını konu edinir.¹⁶² Devir fikri, ilk (klasik) dönem mutasavvıflarınca ele alınıp işlendiği gibi, Türk mutasavvıfları tarafından da değerlendirilen ve hakkında pek çok eserler kaleme alınan yaratılış düşüncesiyle ilgili önemli bir konudur. İhvan-ı Safa Resail'inde, İbn Miskeveyh Tehzibü'l-Ahlâk'ında, İbn'ül Arabî Fütuhât ve diğer bazı eserlerinde konuyla ilgili düşüncelerini yazmışlardır. Daha sonraları Sadreddin-i Konevî, Mevlanâ Celaleddin-i Rûmî, Nâsır-ı Husrev, Feyzî-i Hindî, Yunus Emre ve bunları takip eden birçok mutasavvıf Kur'anî bir tekâmül anlayışı üzerinde durmuşlardır. Edebiyat tarihimizde tasavvuf edebiyatı bünyesi içinde değerlendirilen bu tür eserlerin, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Nesimî, Eşrefoğlu, Ahmed-i Sarbân, Eroğlu Nuri, Vâhib Ümmî, Ümmî Sinan, Seyyid Seyfullah, Oğlanlar Şeyhi İbrahim, Niyâzî-i Mısırî, Gaybî, Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Bursalı İsmail Hakkı gibi onlarca mutasavvıf tarafından yazılan örnekleri vardır. Diğer taraftan Üsküdarlı Hâşim Baba'nın kavs-i nüzulü anlattığı Devre-i Ferşiyeye'si ile Niyâzî-i Mısırî'nin Devre-i Arşiyeye'sinin önemi edebiyat tarihçilerimiz tarafından vurgulana gelmiştir.¹⁶³

Türkiye'de, dinî-tasavvufî bir anlayış ve edebî bir tür olarak devriyyeleri ilk defa dikkati çeken ve bu konudaki ilk mukayeseli araştırmaları yapan bilim adamları, Rıza Tefvik ve Fuat Köprülü'dür. Daha sonra bu konu Abdülbaki Gölpınarlı, Süleyman

¹⁶¹ Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 636; İbrahim Düzen; *Aziz Neseffî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, Furkan Yay., İstanbul 2000, s. 148; ayrıca bk.: Şener Demirel; *16.yüzyıl Divan Şairlerinden Hayretî ve Devriyye Benzeri Bir Gazelinin Açıklaması*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.13/1, Ocak 2003, s.89-100; Devriyye türü şiirlerde insan ruhunun ve kâinatın Allah'tan çıkıp yine ona varacağı düşüncesi işlenir. Devriyye için devir nazariyesi eksendir. Bu nazariyeye göre Mutlak Varlık olan Tanrı, bilgisiyle zuhur eder. Böylece varlıkların hakikatleri bilgi görünüşleri olarak ortaya çıkar. Görünüşlerin gerçekleşmesi gerçekler âlemidir ki bu görünen âlemdir. Bu madde âlemi dört unsurdan (toprak, su, hava, ateş) oluşmuştur. Dört unsurun kavs-i nüzûlün aşamalarından bir olduğuna Aziz Neseffî "İnsan-ı Kâmil" adlı eserinde de atıfta bulunmuştur. Ona göre ilk yaratılan akl-ı evveldir. Daha sonra âba-ümmehat (ana babalar) meydana gelmiştir. Akl-ı evvelden, aklın zâtı, sebebi ve sebep ile netice arasındaki ilgiye bakılarak üç itibarın meydana geldiğini belirten Neseffî, akl-ı evvelden her itibar için akıl, nefis ve feleğin oluştuğunu dile getirmiştir. Böylece her akıldan bir akıl, bir nefis ve bir felek meydana gelmiştir. O zaman ay feleğinin altında ateşin unsuru ve tabiatı meydana geldi. Sonra hava unsuru, hava tabiatı, su unsuru ve su tabiatı, toprak unsuru ve toprak tabiatı oluştu, der. Neseffî'ye göre baba ve analar tamamlanmıştır ve nüzûl da tam anlamıyla gerçekleşmiştir. Bu inişin tam karşılığı olarak urucun da gerçekleşeceğini belirtmiştir. Azizüddin Neseffî, *Tasavvufta İnsan Meselesi- İnsan-ı Kâmil*, (Tercüme: Mehmet Kanar), Dergâh Yay. İstanbul 1990, s. 41.

¹⁶² Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, ss. 105-106; Ahmet Avni Konuk, *a.g.e.*, s.48.

¹⁶³ Mustafa Tatcı-Cemâl Kurnaz-Yaşar Aydemir, *Giritli Salacioğlu Mustafa Celvetî Dîvanı*, Akçağ Yay., İstanbul 2000, s. 25.

Ateş, Amiran Kurtkan Bilgiseven, Amil Çelebioğlu, Yaşar Nuri Öztürk, Mustafa Tatcı, İsmail Yakıt ve Ahmet Yaşar Ocak gibi bilim adamları tarafından çeşitli yönleriyle incelenmiştir.¹⁶⁴

Osmanlı dönemi edebiyatında konusu "Devir" olan tasavvûfî şiirlere "devriyye" adı verilir.¹⁶⁵ Hem İran hem de Türk edebiyatlarında devriyyeler en çok gazel, kaside, mesnevi gibi nazım şekillerinde ve aruz vezniyle yazılmışken, bazı yönleriyle halk edebiyatına benzeyen tekke ve özellikle Bektâşî edebiyatında ilahî, destan, koşma ve nefes gibi nazım şekilleriyle ve daha çok hece vezniyle yazılmışlardır.¹⁶⁶ Devriyyeler, beyit ya da kıta esasına göre ve değişik boyutlarda yazılabilir.¹⁶⁷

Özellikle Alevî-Bektaşî edebiyatında devriyyelerin farklı bir karakter kazandığı görülür. Dahası bazı durumlarda yanlış anlamalara ve tenasüh noktasına kadar varan yorumlamalara bile neden olmaktadır. Bunun örneklerini özellikle ve daha çok Alevî Bektâşî şairlerinin devriyyelerinde görmek mümkündür.¹⁶⁸

Yûnus Emre'den bir devriye örneği:

*“İy yârânlar iy kardaşlar sorun bana kandaydum
Dinlersenüz diyivirem ezeli vatandaydum*

*Ezeliden dilümde uş Tanrı birdür Hak'dur Resûl
Buni böyle bilmeziken bir aceb makâmdaydum*

*Kalû belâ söylenmedin tertîb düzen eylenmedin
Hak'dan ayru degüldüm ol ulu dîvândaydum*

*Yire bünyâd urulmadın Âdem dünyâya gelmedin
Mi'râc gicesi Ahmed'ün dönderdüm 'Arş'da na'linin*

¹⁶⁴ Mustafa Tatcı-Cemâl Kurnaz-Yaşar Aydemir, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁶⁵ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s 63; ayrıca bk.: Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fih*, s. 187.

¹⁶⁶ Mustafa Uzun, “Devriyye”, TDEA, C.II, s.282-283.

¹⁶⁷ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul 1998, s. 283.

¹⁶⁸ Atilla Özkırımlı, *Alevîlik Bektaşîlik*, Cem/Kültür Yay., İstanbul 1998, s. 207.

*Yûnus senün 'âşık cânun ezeli 'âşıklar ile
Ol Allah'un dergâhında seyrân u cevîlândayidum*"¹⁶⁹

Yunus Emre, buraya tamamını alamadığımız devriyesinde, insanın yaratılış serüvenini kısaca özetler. Hz. Âdem (a.s) yaratılmadan önce yolculuğun başladığını söyler. Allah'ın varlıkları yaratması ve peygamberlerin vazifelerine başlamaları ile devam eder. En sonunda konuyu aşka getirir ve kendisinin de o ulu dergâhta aşk ile dönmekte olduğunu dile getirir.

Sinan-ı Ümmî'nin talebesi **Niyaz-i Mısri**'ye ait olan en meşhur *devriye-i arşiyeye* ise şu şekildedir:

*“Devredip geldim cihâna yine bir devrân ola,
Ben giydim büyün serâyı yıkılıp vîrân ola.*

*Bahr-i cân tuğyân edip cisim gemisin dağıda,
Yerler altında bu cisim-i hâk ile yeksân ola.*

*Dört yanımdan nâr-u bâd-u âb-ı hâk edüp hüccüm,
Benliğim onlar olub bu varlığım tâlân ola.*

*Dağılub terkîbim otuz iki harf ola tamâm,
Nokta-i rûhum kamununun gevherine kân ola.*

*Bu vucûdum dağı kalkub atıla yünler gibi,
Şeş cihâtım aşılub, bir haddi yok meydân ola.*

*Yevme tüblâ¹⁷⁰ dır o gün her mânâ bir sûret giyip
Her kimi sebze, kimi hayvân, kimi insân ola.*

¹⁶⁹ Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, ss. 133-134.

¹⁷⁰ *Kuran-ı Kerim*, Târik Suresi, 86/9'a telmîh. “Sırların açıldığı gün”.

*Kabrime yârân geliip fikr edeler ahvâlimi,
Her biri bilmekte hâlim, vâlih-ü hayrân ola.*

*Her kim ister bu Niyâzî derdmendi ol zamân,
Sözlerini okusun kim sırrına mihmân ola.¹⁷¹*

Niyaz-i Mısırî, varlıkların devrânını anlatır. Bütün varlıklar bir düzen içerisinde seyretmektedir. Bedenin, bu dünya da bir gün son bulacağına işaret eder. Beden çürüyüp, hiçbirşey kalmasa da ruh varlığını sürdürecektir. Asıl olan ruhtur. Ruh manevî âlemden maddî âleme gelmiştir ancak tekrar manevi âleme dönecektir. Çünkü ruhun aslî vatanı manevî âlemdir.

Sinan-ı Ümmî'nin manzûm bir devriyesi:

*“Vasf-ı nihânımdan soran alsın haber nerde idüm
Var olmadan kevn ü mekân ol Şâh ile birde idüm*

*Akl ile azm iden buna iremeye kala tana
Nûr-ı hakâyık kılmadın ilmu'llâhda sırda idüm*

*Bahr-ı zâtınmevci beni sürdi kenâra aşk ile
Zât-ı hakâyık nûrına geldüm aceb yerde idüm*

*Evvel anun zâtı nûrı aşk-ı ezeli nâr ile
Yedi ismin nûrın mâye kıldığı esrârda idüm*

*Ef'âlimin esrârıdur söyledigim anlayana
Yedi bin yıl halvet süren kandildeki nûrda idüm*

*Nâr-ı mahabbet kaynadı envâr-ı mevc oldu revân
Ol kandilin tış yüzine Yarbı inen derde idüm*

¹⁷¹ Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî Divânı*, s.32.

*Geldüm cihâna çün Âdem cennete gönderdi Hudâm
Emrin sıdum redd eyledüm Serendibde zârda idüm*

*Gâhî Nûh oldum gâhî Lût gâh Yûnus oldum gâh Dâvûd
İbrâhîm-ile bir zamân âteşde gülzârda idüm*

*Bulsa kişi dâstdan belâ ma‘şûk geliüp vefâ kıla
Kurtlar tenüm çiyneriken Eyyûbilezârda idüm*

*Ya ‘kûbilekıldum figân Yûsufileoldum revân
Şehr-i Mısrda Bey olan dellâl-ı bâzârda idüm*

*Her bir nebî geldi bile mihmân idüm ben srile
İsâ ile agdum göge Mûsâ ile tûrda idüm*

*Geldi cihâna Mustafâ mi‘râc idiüp buldı safâ
Bende bile gördüm vefâ hazretde nazarda idüm*

*Ben yârıma cân virmege na‘ra urup hallâcile
Çaldum **ene’l-Hak** nevbetin Mansûr ile dârda idüm*

*Vuslat şarâbından içüp hayrân olan gelsün berü
Toldurdum aşkın câmunı geldüm ol bahrda idüm*

*Ben degülem bunı diyen ilhâm-ı hakdur söyleden
Bir sır geliüp nutk eyledi ben arada perde idüm*

*Ümmî Sinân eydür bu cân kılmaz nişânda bir mekân
Zîrâ ki ol şâhıma ben varmaga ikrârda idüm.”¹⁷²*

¹⁷² Bilgin, a.g.e., s. 152.

Sinân Ümmî'de varlığın Allah'tan geldiğini, dönüp tekrar O'na ulaşacağını ve böylece devrânını tamamlayacağını anlatmıştır. Var olmadan önce Allah'ta olduğunu, sonra tüm yaratılanlar gibi dünyaya gönderildiğini ifade eder ki, buna “Kavs-ı nuzûl” denmektedir. “Kavs-ı nuzûl” varlığın dünyadaki geçirdiği merhaleleri de içine alan bir terimdir. Daha sonra varlığın, dünyadaki oluşumunu tamamlayacağını dile getiren mutasavvıfımız, tekrar Allah'a geri döneceğini söyler. Devir nazariyesine göre buna “Kavs-ı urûc” adı verilmektedir.

“*Kutbu'l Meânî*”, ilk satırlarındaki ifadeyle “*İnsanın âlem-i ervahtan âlem-i süflîye ne tarikile nüzûl idüp ve ne tarikile urûc ideceğin beyân ider...*”İnsanın nüzûl ve urûcunu açıklarken *semâ* ile bağlantı kurmakta ve *semânın* başlangıcının ruhlar âleminde olduğunu ifâde etmektedir.

Mutasavvıfımız, insanın nüzûlünü belli aşamalarda îzâh eder. Bunlar: *Hakikat-ı Muhammediye, Arş, Kürsî ve Yedi Gök*'tür.

Konusu itibarıyla “*Kutbu'l Meânî*”, tekke edebiyatımızda örneği az bulunan bir “*mensûr devriye*” sayılabilir.

Tasavvuf felsefesinde sudûr ve tecellî nazariyesinden insan-ı kâmil telakkîsi doğduğu gibi, bir de onunla alakalı olarak *devir telakkîsi* doğmuştur ki, tasavvûfî edebiyatta pek meşhur olan *devriyeler* bunun neticesidir.¹⁷³

Sinan-ı Ümmî, *devri* şöyle anlatır: Allah Teâlâ, önce Hakikat-ı Muhammediye'yi yarattı. (vr.65a) Onun vâsıtasıyla peygamberlerin hakikatlarını, bunlardan da *ehlullah, mukarrabin ve ebrârın* hakikatlarını yarattı. (vr. 65a) Bunların hepsine birden *hakâyık-ı insan* dendi. Bu hakikatlar âlem-i ervahtan Arşa indiler. Oradan *Kürsîye*, Kürsîden yedinci göğe, oradan da sırasıyla altıncı, beşinci, dördüncü, üçüncü, ikinci ve birinci göğe indiler. (vr. 67a-68a) Birinci gökten tabiat âlemine inip *heyûlâya* girdiler, oradan meniye, ondan da ana rahmindeki cenine dönüştüler. Daha sonrada çocuk oldular. Bir başka sıralama ise *âlem-i lâhut, âlem-i ceberût, âlem-i melekût* ve *âlem-i nâsut* şeklinde yapılmaktadır. (vr. 65b)

Sinan-ı Ümmî'ye göre Allah önce Muhammedî (s.a.v.) ruhu yaratmış, ona *usul-i esmâyı* telkîn etmiştir. Bu tevhîdin ve esmânın nuruyla da bütün âlemleri yaratmış

¹⁷³ Bk.: Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Atasözleri ve Deyimler*, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1977, s. 93-95; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s.317-318.

(yaratmakta)tır. Müellif, eserinde insânî hakîkatin, nüzûlünü ve urûcunu yani iniş ve yükseliş mertebelerini bir bütün olarak “*semâ*” kavramıyla açıklamaktadır.

Eserde nüzûl sırası şöyle verilmektedir:

1. Hakîkat-ı Muhammedîye,
2. Hakâyık-ı İnsan,
3. Âlem-i Lâhut,
4. Âlem-i Ceberrût,
5. Âlem-i Melekût,
6. Arş,
7. Kürsî,
8. Yedi Gök,
9. Heyula,
10. Tabâyi-hâne ve meni,
11. Ana rahmi,
12. Cenin ve çocuk

Semâ kelimesini “devr” anlamında kullanan **Sinan-ı Ümmî**, bu kavramı da üç bölüme ayırmakta, her bölümü ayrıca kendi içinde üçer kısımda değerlendirmektedir.

1- *Semâ- ı ulâ*:

Bu *semâ*, insanın bu âlemdeki *semâ*dır.

- a. Hakîkat-i Muhammediyye'nin *semâ*,
- b. Hakâyık-ı insanın (ayân-ı sâbitelerin) *semâ*,
- c. Hakâyık-ı insanın melekût âlemindeki *semâ*.

2- *Semâ- ı vustâ*:

Bu *semâ*, insanın âlem-i ervahtaki *semâ*dır.

- a. Nefsânî ve şeytânî *semâ*
- b. Cismânî ve nûrânî *semâ*,
- c. Müridlere has, rûhanî ve insânî sırrın rücûyulailgili *semâ*.

3- *Semâ- ı uhrâ*:

Bu *semâ*, insanın âhiret âlemindeki *semâ*dır.

- a. Nefsî insanın ahiretteki cezaya dayalı *semâ*

- b. Tâlip ve ariflerin ahiretteki mükâfata dayalı semâ
- c. İnsanî sırlara (âyân-ı sâbiteye) dönen Hak dostlarının *Hazîre-i kuds*'te (Allah'ın dostlarının ruhlarının toplanacakları mahalde) zât-ı tecellîsiyle yapacakları *semâ*.¹⁷⁴

5. SONUÇ

Çalışmamızda birkaç boyutu ile ele aldığımız **Sinân-ı Ümmî**, manevî kişiliği ve tasavvûfî görüşleri ile çağında yaşanan siyasi karışıklıklara rağmen, çevresine ve talebelerine ciddi bir etki bırakmıştır. Onun, tasavvufa dair görüşleri, halkın anlayacağı şekilde ele alması tesirini günümüzde de devam ettirmektedir.

Sinân-ı Ümmî, tasavvûfî düşüncede çok önemli bir yere sahip olmakla birlikte, yeteri kadar tanınmayan, Türk Tasavvuf Edebiyatı'nda "İkinci Yûnus" olarak adlandırılan **Niyâzî-i Mısırî**'nin müşşidi, şeyhi ve hocasıdır. **Sinân-ı Ümmî**, **Halvetiyye**'nin **Ahmediyye** kolu pîrî **Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**'nin yetiştirip **Elmalî**'ya gönderdiği **Vâhib-i Ümmî**'nin talebesi **Eroğlu Nûri Efendi**'nin öğrencisidir. Türk tasavvuf tarihinde kendilerine "**Abdülvehhablı sûfler**" adı verilen zümrenin de en önemli halkalarından birisini oluşturmaktadır. **Abdülvehhablı sûfler**, **Sinân-ı Ümmî** ve onun yetiştirdiği **Niyâzî-i Mısırî**, **Çavdaroğlu Müftî Derviş**, **Gülâboğlu Muhammed Askerî**, **Muslihüddin Mustafa Uşşâkî**, **Ahmed Matlaî** gibi beş büyük sûfî şair ile **Sinân-ı Ümmî**'ninoğulları **Süleyman Hakîrî** ve **Selâmî Halil**, **Mazharî** ve **Süleyman Hakirî** tarafından yetiştirilen başta Kulalı **Nüzûlî** olmak üzere diğer sûfî şairlerdir.

Yetiştirdiği öğrenciler ve onlardan günümüze kadar gelen eserler gösteriyor ki, "**Sinân-ı Ümmî Mektebi**", hiç durmadan çalışmış, binlerce sayfa nesir ve şiir ortaya koymuş ve daha ismini bilmediğimiz nice gönüllere Allah aşkını ulaştırmıştır. Onlar, kıyâmete kadar hiç sönmeyecek bir ışık bırakmışlardır. Günümüzde de onun ve öğrencilerinin tesirinin, gerek eserlerinin incelenmesi, okunması ve üzerinde yapılan

¹⁷⁴ Tatçı, *Elmalının Canları*, s. 220.

akademik çalışmalar açısından ve gerekse medfûn oldukları mahallerde halkın teveccühü açısından bakıldığında ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır.

Günümüze “*Divan*” ve “*Kutbu'l Meânî*” isimli iki eseri ulaşan **Sinân-ı Ümmî**, üstadları **Vâhib-i Ümmî**, **Eroğlu Nûri Efendi** ve **Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**'nin de etkisiyle şekil, tür, dil ve anlatım özellikleri açısından **Yûnus Emre** tarzında eserler bırakmıştır. Bu eserler taşıdıkları dil ve edebiyat vasıfları açısından uzmanlarca “Türkçe'nin zaferi” kabul edilebilecek nitelikte görülmektedir.

Sinân-ı Ümmî'nin tasavvûfî görüşleri, genel olarak tasavvufun temel öğretileriyle ve insana bakış açısıyla örtüşmektedir. **Halvetiyye**'nin görüşleri, onun, *aşk*, *zikir*, *semâ*, *fenâ- bekâ*, *irfân- ârif* gibi konulardaki görüşlerinde kendini belli etmektedir.

Tevhid, *vahdet-kesret* ve *devir nazariyesi* açısından ise o, **vahdet-i vücûd** ekolünün iyi bir takipçisi olduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak **Sinân-ı Ümmî**, tasavvufun daha çok amelî/pratik yönünü gösteren konularda tasavvufun genel kabulleri içerisinde yer almakta; **Halvetiyye** tarîkatine has uygulamalarda **Halvetî**, tasavvuf düşüncesinin ilgi alanına giren konularda ise iyi bir **vahdet-i vücûd** takipçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında hem şiirlerine, hem de nesirlerine, yaşadığı yörenin kültürel unsurlarını da yansıtarak ayrı bir güzellik ve zenginlik katmıştır.

6. KAYNAKÇA

ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l Müfehres li Elfâzi'l Kur'an'il Kerim*, Dârul Hadis, 2. Baskı, Kâhire 1988.

ALTINTAŞ, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, AÜİF. Yayınları, Ankara 1991.

AŞKAR, Musatafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yayınları, İstanbul 2006.

BİLGİN, Azmi, *Ümmî Sinan Divanı*, M.E.B Yayınları, İstanbul 2000.

BURSALI, Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333, I, 26.

CANAN, İbrahim, *Kütüb-ü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c.1-16, Akçağ Yayınları, Ankara 1994.

CEBECİ, Suat, ÖZDEMİR, Hikmet, *El Kâmûs'ul Muallim*, Arapça-Türkçe Sözlük, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1992.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2005.

DEMİREL, Şener, *16.yüzyıl Divan Şairlerinden Hayretî ve Devriyye Benzeri Bir Gazelinin Açıklaması*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.13/1, Ocak 2003.

DÜZEN, İbrahim; *Aziz Neseî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, Furkan Yayınları, İstanbul 2000.

GÜRER, Dilaver, *Fusûsû'l Hikem ve Mesnevî'de Peygamber Öyküleri*, İnsan Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2005.

EI-MEKKÎ, Ebû Talib Muhammed b. Ali b. Atıyye (386/996), *Kütü'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb ve Vaşfu Tariki'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhid-Kalplerin Azığı*, Terc.: Yakup Çiçek, Dilâver Selvi, Semerkand Yayınları, C.I-II, İstanbul 2003.

EKİZ, Abdullah, *Dünden Bugüne Elmalı*, Akdeniz Yayınları,, Elmalı 2001.

....., *Sinan Ümmî ve Ahfâdı*, Orkun Basımevi, Ankara 1962.

ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, İFAV, 8. Baskı, İstanbul 2008.

ERDEM, Kâmil, *Sinân Ümmî Dîvânı*, Fatih Yayınevi, İstanbul 1976.

ERDEM, Mehmet, *Sinan Ümmî ve Kutbu'l-Meânî İsimli Risalesi Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997.

ERDOĞAN, Kenan, *Niyâzî Mısırî Divânı*, Ankara 1998.

EROĞLU NÜRÎ, *Divânçe-i İlâhiyyât*, Haz. Mustafa Tatçı, Ankara 2002.

....., *Tasavvuf bi't- Tarîkat*, Haz. Musatafa Tatçı, Ankara 2002.

ERZURUMLU, İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, Merve yayınları, Sadeleştirenler: Durali Yılmaz, Hüsnü Kılıç, Cilt 2, 3. Baskı, İstanbul 1991.

GÖZÜTOK, Şakir, *Sûfî Pedagojisi Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2012.

GÜLEN, M. Fethullah, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, Nil Yayınları, 5. Baskı, İzmir 1996.

HUCVİRÎ, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfü'l Mahcûb*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1996.

KARA, Mustafa, *Bursa'da Tarîkatler ve Tekkeler*, I-II, Uludağ Yayınları, Bursa 1990.

....., *Niyâzî Mısırî*, T.D.V. Yayınları, Ankara 1994.

....., *Tasavvuf ve Tarîkatler Tarihi*, Dergâh Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2006.

EI-KELÂBÂZÎ, Ebûbekir, et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 2. Baskı 1992.

KONUK, Ahmet Avni, *Fusûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, Haz., Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, M.Ü. İlâhiyat Fak. Yayınları, İstanbul 2005.

KÖPRÜLÜ, Fuad, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, T.T.K Yayınları, Ankara 1959.

....., *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2007.

KURNAZ, Cemal-TATÇI, Mustafa, *Çavdaroğlu Müfî Derviş*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

....., *Ümmî Sinân Hayatı ve Şiirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

EL-KUŞEYRÎ, Ebu'l Kâsım Abdulkerim, *Risale-i Kuşeyrî*, Terc.: Ali ARSLAN, Arslan Yayınları, İstanbul 1980.

MECMUA, Elmalı İlçe Halk Ktp. Ty. Nu: 43/2.

MEVLÂNÂ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, c. III. Şark İslam Klasikleri, M.E.B Yayınları, Terc. Veled İzbudak, Gözden Geçiren: Abdülâki Gölpinarlı, İstanbul 1991.

....., *Fihî Mâ Fih*, Terc.: A. Avni Konuk, Haz.:

Selçuk Eraydın, İz Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009.

MISRÎ, Niyâzî, *Dîvan*, Haz. Kenan Erdoğan, Ankara 1998.

....., *İrfan Sofraları (Mevâidul İrfan)*, Çev.: Süleyman Ateş,

Yeni Ufuklar Neşriyat, Ankara 1971.

....., *Kelimât-ı Kudsiyye*, Müellif Hattı, Bursa İ. Halk Kütüphanesi,

Orhan Gazi Bl., No. 690.

EL-MUHÂSİBÎ, Hâris, *Er-Riâye*, Çev.: Şahin Filiz, Hülya Küçük, İnsan

Yayınları, İstanbul 2004.

NASR, Seyyid Hüseyin, *Tasavvûfî Makaleler*, Çev: Sadık Kılıç, İnsan Yayınları,

2. Baskı, İstanbul 2007.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Kalenderîler*, T.T.K. Yayınları, Ankara 1992.

ÖGKE, Ahmet, *Yiğitbaşı Velî Ahmet Şemseddîn Marmaravî, Hayatı, Eserleri,*

Görüşleri, İnsan Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2006.

....., *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*, Elmalı Belediyesi Yayınları,

Ankara 2007.

....., *Kur'an da Nefs Kavramı*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

....., *Diyanet Aylık Dergi / Mevlânâ Eki*, sayı: 204, Ankara, Aralık-

2007.

ÖGKE, Hatice, *Erglü Nûri'nin Tasvuvî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi,

Y.Y.Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2008.

ÖNGÖREN, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve*

Ulemâ (XVI. Yüzyıl), İz Yayınları, İstanbul 2003.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul

1998.

SİNAN-I ÜMMÎ, *Divân*, Haz.: Azmi Bilgin, İstanbul 2000.

SUNAR, Cavit, *Tasavvuf Tarihi*, AÜİF. Yayınları, Ankara 1975.

- TATÇI, Mustafa, *Elmalı'nın Canları*, H Yayınları, İstanbul 2008.
- ....., *Elmalı'nın İrfan Ocakları: Bektaşilik ve Halvetilik Üzerine Bir Değerlendirme*, *Elmalı İrfan ve Sevgi Şehri Sempozyumu*, Editör: Bilal Kemikli, Akdeniz İletişim Ve Kültür Derneği, Antalya 2009.
- ....., *Ümmî Sinan Halvetî*, Elmalı Halk Eğitim Merkezi Yayınları, Elmalı 1993.
- ....., *Yûnus Emre Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- ....., *Yûnus Emre Külliyyatı V- Yûnus Emre Şerhleri*, İstanbul 2005.
- TATCI Mustafa-KURNAZ Cemâl-AYDEMİR Yaşar, *Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî Dîvanı*, Akçağ Yayınları, İstanbul 2000.
- TORUN, Ali, *Vâhib Ümmî Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1987.
- Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977.
- Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. Yayınları, İstanbul 1994.
- ÖZKIRIMLI, Atilla; *Alevîlik Bektaşilik*, Cem/Kültür Yayınları, İstanbul 1998.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2005.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III, 343, T.T.K. Yayınları, Ankara 1983, 3. Baskı.
- VÂHİB-İ ÜMMÎ, *Dîvân*, (Elyazması), Abdullah Ekiz Nüshası.
- VİCDÂNÎ, Sadık, *Tomar-ı Turûk-ı Aliyye*, Enderun Kitabevi, Haz. İrfan Gündüz, İstanbul 1995.
- YILMAZ, Hasan Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Taâkatler*, Dergâh Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2006.
- YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Sûfiler, Devlet ve Ulemâ*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.
- YÜCE, Abdülhakim, "Tasavvuf Terimleri", *Bilge Adam*, y. 3, s. II, Ekim-Aralık 2005.
- ....., "Tasavvufta İnsan-i Kamil ve Mevlana", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, y. 6, s. 14, Ocak-Haziran 2005.

7. ÖZET

Günümüze “*Divan*” ve “*Kutbu’l Meânî*” isimli iki eseri ulaşan **Sinân-ı Ümmî** (v.1067/1657), üstadları **Vâhib-i Ümmî**, **Eroğlu Nûri Efendi** ve **Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**’nin de etkisiyle şekil, tür, dil ve anlatım özellikleri açısından **Yûnus Emre** tarzında eserler bırakmıştır. Bu eserler taşıdıkları dil ve edebiyat vasıfları açısından uzmanlarca “Türkçe’nin zaferi” kabul edilebilecek nitelikte görülmektedir.

Sinân-ı Ümmî, tasavvufun daha çok amelî/pratik yönünü gösteren konularda tasavvufun genel kabulleri içerisinde yer almakta; **Halvetiye** tarîkatine has uygulamalarda **Halvetî**, tasavvuf düşüncesinin ilgi alanına giren konularda ise iyi bir **vahdet-i vücûd** takipçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında fikren ve mânen beslendiği türk tasavvuf düşüncesinden bazı unsurları da kendi tasavvuf anlayışına yansıtmıştır. Yaşadığı yörenin fizikî, coğrafi, sosyal ve kültürel unsurlarını da şiirlerine yansıtarak ayrı bir güzellik ve zenginlik katmıştır.

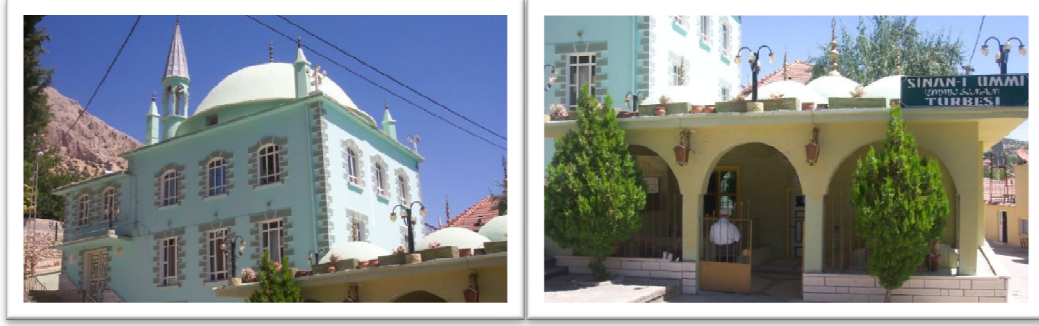

ABSTRACT

Sinân-ı Ümmî (v.1067/1657), whose two Works, “*Divan*” and “*Kutbu'l Meânî*”, came to our today, has written first in verse, the other in prose. His Works which he wrote in Yunus style in respects of characteristics of form and type and language and expression with influence of his teachers, **Vâhib-i Ümmî**, **Eroğlu Nûri Efendi** und **Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**, are seen as ‘victory of Turkish’ by experts in respects of its linguistic and literary features.

While **Sinân-ı Ümmî** adopt general acceptances of mysticism in practical subjects of tasawwuf, he is an Halwati in practicals of Halwatiyya sect and an good successor of wahdat-i wucud in topics of mystic thought. However, he reflected some elements of Turkish mystic thought which he was matured in thought and in spirit (thought and spirit) to his own mystic understanding and vievs. In addition, his reflection of cultural and social and physical and geographical elements of environment who lived to his verses and proses in all almost occasions is also evaluated as richness.

8. EKLER

Sinan-ı Ümmî Camîi (Antalya-Elmalı) Sinan-ı Ümmî Türbesi(Antalya-Elmalı)

